

provincie Drenthe

Werkt voor provincies

ALTERRA

WAGENINGEN UR

Assen/Groningen, 2 april 2015

Wolf afkomstig uit roedel wilde wolven Duitsland

De wolf die begin maart door Drenthe en Groningen liep, komt van een roedel uit Duitsland. Het gaat om een jong dier uit de roedel "Munster" in de regio Hamburg-Bremen. Dat blijkt uit DNA-analyses.

Begin maart was Nederland in de ban van een wolf van onbekende oorsprong, die enkele dagen door Drenthe en Groningen liep. Op grond van uiterlijke kenmerken is het dier toen al door deskundigen van het bureau Lupus uit Duitsland als wolf aangemerkt.

Nadat enkele gewonde en soms doodgebeten schapen waren aangetroffen langs de route die het dier aflegde, was de vraag of dit door de wolf was veroorzaakt. Daarvoor is bij de schapen sectie en DNA-onderzoek verricht.

DNA-onderzoek

Het wetenschappelijk onderzoeksinstituut Alterra heeft in opdracht van BIJ12, de uitvoeringsorganisatie waar het Faunafonds sinds 2014 onder valt, twee dode schapen onderzocht om op basis van de verwondingen meer inzicht te krijgen. De

Noot voor de redactie (niet voor publicatie): Voor meer informatie kunt u contact opnemen met de persdienst van het team Communicatie van de provincie Drenthe, telefoon (0592) [redacted] of met de afdeling Communicatie van de provincie Groningen, telefoon 06 [redacted]. Meer informatie over DNA-onderzoek kunt u krijgen bij Alterra: [redacted], 0317 [redacted] of [redacted]@wur.nl
Meer informatie over de afhandeling van schadegevallen bij BIJ12/Faunafonds, telefoon 06 [redacted], [redacted]

manier waarop de schapen waren gedood was niet-kenmerkend voor een wolf. Daarom kon een grote hond niet worden uitgesloten.

Alterra heeft vervolgens DNA-monsters bekeken van twee dode en twee gewonde schapen. Deze monsters waren door het Faunafonds binnen 24 uur bij elk schaap veiliggesteld. Via een eerste genetische test, die het DNA van honden en wolven kan onderscheiden, werd in ten minste één monster van elk van de vier onderzochte schapen het DNA van een wolf aangetroffen.

Een tweede, uitgebreidere test is uitgevoerd in samenwerking met het Duitse onderzoeksinstituut Senckenberg. Het aangetroffen profiel is vergeleken met hun database van Duitse wolven. Zo kon worden vastgesteld dat het gaat om een pup uit de roedel "Munster" in de regio Hamburg-Bremen. Het is één van de zes jongen die in deze roedel in het voorjaar van 2014 zijn geboren.

Het lijkt er dus op dat een jonge Duitse wolf het territorium van de ouders heeft verlaten op zoek naar een eigen leefgebied. De atypische verwondingen bij de schapen suggereert dat het om een wolf gaat die nog niet veel ervaring heeft met het vangen en doden van grote prooidieren. In combinatie met zijn niet-schuwe en onvoorspelbare gedrag in bevolkte gebieden was dat voor de beide provincies aanleiding om de wolf van nabij te volgen om de veiligheid van inwoners te garanderen.

De wolf is overigens in Duitsland voor het laatst gezien op 13 maart, in de omgeving van Oldenburg. Daarna zijn er geen waarnemingen meer geweest.

Afwikkeling wolvenschade

Nu in een aantal gevallen is bewezen dat een wolf verantwoordelijk is voor het doden of verwonden van enkele schapen zullen de provincies Drenthe en Groningen en het Faunafonds zorg dragen voor verdere afwikkeling van de schade bij de gedupeerde boeren.

Wolven blijven welkom in Drenthe. Met deze bijzondere situatie is veel ervaring opgedaan die de provincies in Nederland benutten voor de toekomst.

10.2d en 10.2g

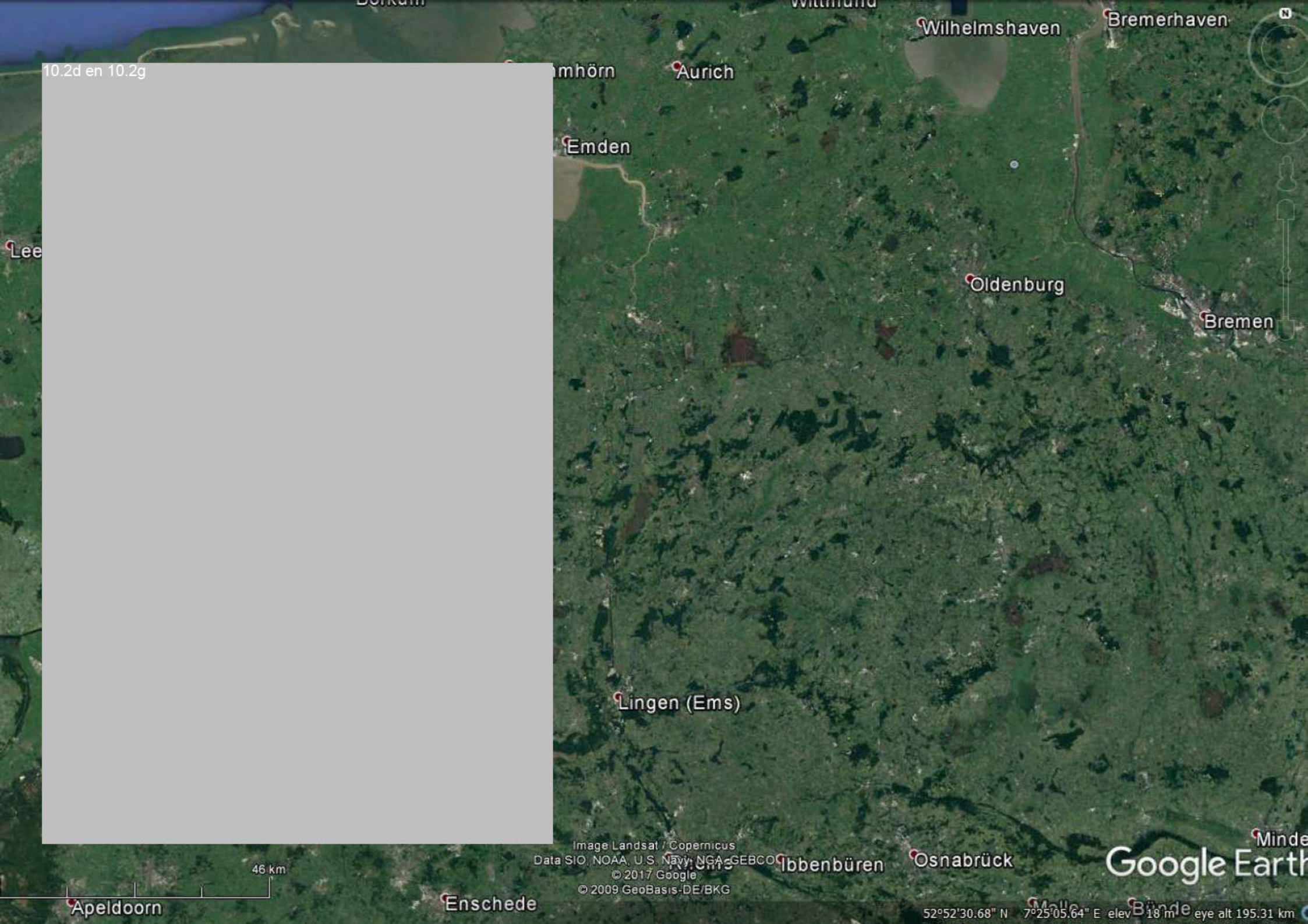

Image Landsat / Copernicus
Data SIO, NOAA, U.S. Navy, NGA, GEBCO
© 2017 Google
© 2009 GeoBasis-DE/BKG

Google Earth

52°52'30.68" N 7°25'05.64" E elev 18 m eye alt 195.31 km

Date : 16-12-2019 17:57:45

From : " [redacted] bij12.nl
To : " [redacted] @zoogdierverseniging.nl" [redacted] @zoogdierverseniging.nl, [redacted] @zoogdierverseniging.nl"
[redacted] @zoogdierverseniging.nl, [redacted] @wur.nl" [redacted] @wur.nl, [redacted] @wur.nl, [redacted] @wur.nl,
" [redacted] @ gelderland.nl" [redacted] @ gelderland.nl, [redacted] @prvlimburg.nl" [redacted] @prvlimburg.nl, [redacted] @prvlimburg.nl,
[redacted] drenthe.nl, [redacted] @provincie groningen.nl" [redacted] @provincie groningen.nl, [redacted] @brabant.nl"
[redacted] @brabant.nl, [redacted] @overijssel.nl" [redacted] @overijssel.nl, [redacted] @fryslan.fr" [redacted] @fryslan.fr,
[redacted] @fryslan.fr, [redacted] @fryslan.fr, [redacted] @kroondomeinhetloo.nl" [redacted] @kroondomeinhetloo.nl,
[redacted] @kroondomeinhetloo.nl, [redacted] @Natuurmonumenten.nl" [redacted] @Natuurmonumenten.nl, [redacted] @staatsbosbeheer.nl
Cc : " [redacted] @bij12.nl, " [redacted] @bij12.nl, " [redacted] bij12.nl, [redacted] bij12.nl,
[redacted] @bij12.nl, [redacted] @bij12.nl, "Communicatie"
[redacted] @bij12.nl, [redacted] @bij12.nl

Subject : Concept nieuwsbericht kwartaalrapportage Wolf en bijlage

Attachment : Nieuwsbericht bij kwartaalrapportage wolf sept nov 2019.docx;Kwartaalbericht Wolf laatste versie.pdf;image001.png;

Beste collega's,

As donderdag, 19 december publiceren wij het nieuwsbericht over de kwartaalrapportage wolf met een link naar een uitgebreidere duiding en toelichting op onze website bij12.nl.

De rapportage en de hoofdlijnen van het begeleidend nieuwsbericht is in het wolvenkwartaaloverleg van 2 december besproken. Wij zijn er binnen BIJ12 mee aan de slag gegaan en het resultaat zit in de bijlagen.

Verzoek: graag jullie reactie op beide berichten. Inhoudelijk zou het moeten kloppen allemaal, maar als dat niet zo is, dan horen wij dat graag. Stuur je reactie naar mij svp voor morgen einde dag (17 december). Dan hebben we nog een dag de tijd voor evt verwerking en dan kan het donderdag gepubliceerd worden. Dank alvast hiervoor!

De pers zit er op te wachten. Nu.nl en Omrop Fryslan hebben al aangegeven een interview te willen. Morgen stem ik een woordvoerderslijn af met [redacted] en [redacted]. Die zal ik ook delen met jullie en ik zal de woordvoerders van de wolvenprovincies apart benaderen. De algemene lijn is: wat landelijk is, communiceren wij als BIJ12, wat provinciespecifiek is, de provincies. Overige woordvoerders van andere betrokken partijen (het net opgestarte wolvenafstemmingsoverleg en het natuurinformatie- en natuurbeheerafstemmingsoverleg (LNV, Staatsbosbeheer, IPO en BIJ12) worden ook in kennis gesteld voordat het bericht uitgaat.

HG en fijne avond, [redacted]

[redacted]
[redacted] Stuur een mail aan communicatie@bij12.nl

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht | www.bij12.nl
T +31 (0)85 [redacted] | E [redacted] bij12.nl
M +31 (0)6 [redacted]

Volg ons op [Twitter](#) en [LinkedIn](#).

Eerste DNA-profiel vastgesteld voor in Nederland geboren wolf

In het afgelopen kwartaal is voor het eerst een DNA-spoor aangetroffen van één van de in Nederland geboren wolven. Het profiel is vastgesteld op basis van een drol die het territorium van het wolvenpaar op de Veluwe gevonden is. Dit blijkt uit een rapportage van BIJ12.

BIJ12 handelt namens provincies niet alleen schade door wolven af, maar volgt ook de wolven die nu actief zijn in Nederland. Deze monitoring gebeurt door het Wolvenmeldpunt van de Zoogdierverseniging, in opdracht van BIJ12. Op basis van onder andere analyse van wolvendrollen blijkt dat in het afgelopen kwartaal ten minste vijf wolven in Nederland aanwezig zijn: de wolvin van de Midden-Veluwe, een niet nader geïdentificeerde wolf in Drenthe, het wolvenpaar op de Noord-Veluwe en één van hun jongen. Het is onbekend hoe het met de andere geboren welpen gaat.

Recente schade

Uit recente schadecijfers blijkt dat er tussen 19 en 25 november 8 meldingen met meerdere schadegevallen bij BIJ12 zijn binnengekomen. Vier meldingen kwamen uit de provincies Drenthe en één uit Groningen. DNA-onderzoek wijst uit dat het zowel om aanvallen van een wolf als een hond gaat. Om welke wolf het precies gaat is nog niet bekend, die uitslag volgt in januari 2020. Kijk voor meer informatie op bij12.nl/wolf.

[Bekijk hier de volledige rapportage <link naar xxx>](#)

Kwartaalbericht over de wolf

monitoring en schadecijfers

In dit kwartaalbericht geven we inzicht in de activiteit van de wolf in Nederland en meldingen van wolvenschade in de periode 1 september – 3 november 2019.

BIJ12 handelt namens provincies tegemoetkomingen in faunaschade af. Dit geldt ook voor aanvallen door de wolf. Bij meldingen van dode of gewonde landbouwhuisdieren onderzoeken we of de schade wel of niet veroorzaakt is door een wolf. Is dit wel het geval, dan zorgen we voor afhandeling van de tegemoetkoming. Een andere taak van BIJ12 is monitoring van wolven die nu actief zijn in Nederland.

Monitoring door BIJ12

Naast het afhandelen van schade door de wolf, houdt BIJ12 in opdracht van provincies nauwgezet bij hoe actief het dier op dit moment is in Nederland. Met name in de provincies waar de wolf gevestigd is. Bij deze actieve monitoring wordt extra onderzoek gedaan. In dit extra onderzoek worden sporen, bijvoorbeeld drollen of prooien van wild/wilde dieren, op DNA onderzocht. De monitoring wordt op dit moment uitgevoerd door het Wolvenmeldpunt van de Zoogdiervereniging, in opdracht van BIJ12.

Monitoring afgelopen kwartaal

In het afgelopen kwartaal is een aantal aangetroffen wolvendrollen geanalyseerd op DNA. Ook wattenstaafmonsters van gebeten schapen zijn genetisch onderzocht. Dit onderzoek is uitgevoerd door Wageningen Environmental Research. Van iedere monster is een eigen DNA-profiel gemaakt. Zo kan bepaald worden om welke wolf (individu) het gaat en waar dit individu zich ophield. Hieruit bleek dat in het afgelopen kwartaal ten minste vijf wolven in Nederland aanwezig zijn: het wolvenpaar op de Noord-Veluwe, een van hun jongen, de wolvin van de Midden-Veluwe en een niet nader geïdentificeerde wolf in Drenthe.

Roedel Noord-Veluwe

De roedel op de Noord-Veluwe wordt nauw gevolgd door de terreinbeheerders en vrijwilligers van het Wolvenmeldpunt. In een aantal gevallen is besloten om wolvendrollen te bemonsteren op DNA in de hoop meer te weten te komen over de precieze omvang van het territorium en de samenstelling van de roedel. In het afgelopen kwartaal is de aanwezigheid van de mannelijke wolf van de roedel op basis van vijf keutels herhaaldelijk vastgesteld. De aanwezigheid van de wolvin van de roedel is ook op basis van keutelonderzoek vastgesteld.

Op 19 september zijn schapen aangevallen te Emst, waarbij er een aantal is gedood. Daarvan was al vastgesteld dat een wolf de dader was. Nu is op basis van drie monsters vastgesteld dat het om de vrouw van de roedel ging. In het territorium van de roedel is nog een andere drol gevonden. Deze bleek een uniek DNA-profiel te hebben dat via ouderschapsanalyse tot het eerste Veluwse wolvenpaar te herleiden was. Het betreft een mannelijke wolf, de eerste genetisch vastgestelde geboren wolf in Nederland. Hoewel er regelmatig wolven worden gezien, is het onbekend hoe het met alle geboren welpen gaat.

Solitaire wolvin Midden-Veluwe

Hoewel in dit territorium veel wolvensporen gevonden zijn en er regelmatig een wolf langs wildcamera's liep, is er geen indicatie geweest dat in dit territorium een tweede wolf is gevestigd. Daarom is in dit territorium slechts één wolvendrol geanalyseerd op DNA. Uit deze analyse komt naar voren dat de wolvin nog steeds in haar territorium actief is.

Op 31 oktober zijn er op de midden-Veluwe schapen aangevallen in de regio Hoog Soeren. Op basis van DNA weten we dat dit de eerste keer is dat deze wolvin schapen heeft aangevallen, wellicht omdat hier te weinig wolfwerende maatregelen waren genomen.

Afhandeling schade door BIJ12

Wanneer een eigenaar (of houder) van landbouwhuisdieren één of meer dieren dood of gewond treft en vermoedt dat de dader een wolf is, doet de eigenaar een melding bij BIJ12. Deze melding wordt eerst beoordeeld en bij een vermoeden van wolf brengt een taxateur in opdracht van BIJ12 een bezoek aan de locatie en de dierenhouder. De taxateur moet een goed beeld krijgen van de veldsituatie, de omvang

van de schade en of deze wel of niet is aangericht door een wolf. Hiervoor neemt de taxateur een DNA-monster af op het dode of gewonde dier. Dit monster wordt in het laboratorium van Wageningen University & Research onderzocht. De uitslag is binnen een maand bekend en wordt eerst aan de melder en de provincie bekend gemaakt. Daarna wordt de uitslag gepubliceerd op de website van BIJ12. Blijkt uit het DNA-onderzoek dat de aanvaller geen wolf is, maar bijvoorbeeld een vos of een hond? Dan heeft de melder geen recht op een tegemoetkoming in de schade. In het overzicht op de website van BIJ12 (bij12.nl/wolf) ziet u welke meldingen er in de afgelopen periode gedaan zijn. Van recente meldingen is nog geen DNA-uitslag bekend. Het is dus nog niet duidelijk of de dader een wolf was of niet. Ook ziet u hier de meldingen waarbij uit het DNA-onderzoek is gebleken dat de dader geen wolf is, maar een andere dier.

Nieuw Balinge, Drenthe

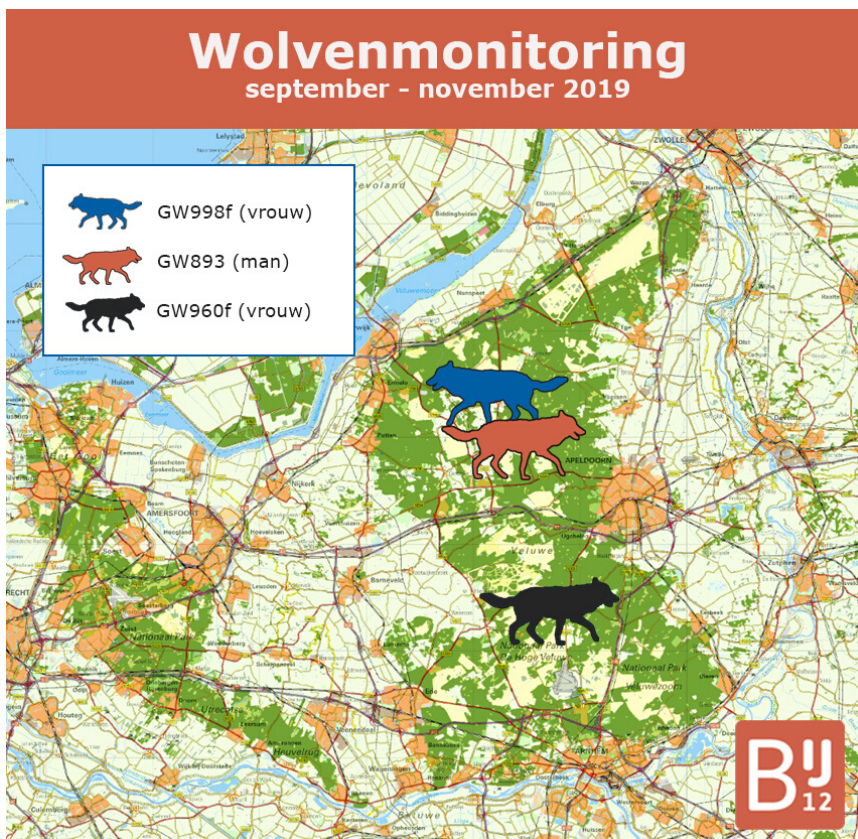
Eind september werden twee dode schapen aangetroffen. Uit afgenomen DNA bleek dat het om een wolf ging. Helaas was de DNA-kwaliteit onvoldoende om ook het individu en geslacht te kunnen achterhalen.

Overige gevallen

Van een aantal aangevallen dieren kon niet op voorhand worden uitgesloten dat het om de wolf ging. Daarom zijn deze gevallen onderzocht. Uit de DNA-analyse kwam echter naar voren dat deze dieren niet door wolf zijn aangevallen, maar door een vos of een hond.

Recente aanvallen

Tussen 19 en 25 november zijn 8 meldingen met meerdere schadegevallen binnengekomen. Vier meldingen kwamen uit Drenthe en één uit Groningen. DNA-onderzoek wijst uit dat het het zowel om aanvallen van de wolf als een hond gaat. Kijk voor meer informatie op bij12.nl/wolf.

BUJ
12

Werkt voor provincies

Date : 27-5-2019 13:25:44

From : "

To : @bij12.nl

Subject : FW: resultaten DNA analyses wolf mei2019

Attachment : Resultaten wolf mei 2019.xlsx;image001.jpg;

Hoi

Wie doet bij jullie de terugkoppeling naar de schapenhouders en dergelijke (omdat afwezig is)?

Groet,

Van: @wur.nl>

Verzonden: maandag 27 mei 2019 10:52

Aan: @bij12.nl); @bij12.nl>; @ gelderland.nl>;

drenthe.nl>; @prvlimburg.nl' @prvlimburg.nl>

CC: @bij12.nl' @bij12.nl>; @wur.nl>

Onderwerp: resultaten DNA analyses wolf mei2019

Dag allen,

De kwartaalanalyse voor alle (vermeende) wolvenmonsters uit de periode februari t/m april is afgerond. Zie bijlage voor een overzicht van alle resultaten van soorten + individubepalingen per monster. De belangrijkste resultaten even op een rij:

1. in totaal 38 keutels onderzocht, waarvoor allemaal de diersoort kon worden vastgesteld. 75% daarvan betrof wolf (de bovengenoemde drie individuen), daarnaast 4x hond en 6x vos (soortbepaling werkt niet op vos, dus daar geeft ie geen resultaat, maar uit microsatelliet-analyse blijkt keurig alsnog vos). Vrijwilligers zitten dus meestal goed in hun inschatting in het veld, en DNA analyse vrijwel altijd succesvol.
2. Op basis van keutels verzameld door vrijwilligers op de Veluwe kan worden bevestigd dat de drie eerder waargenomen wolven daar nog steeds actief zijn:
 - GW960f meermaals op basis van keutels bevestigd op Midden Veluwe tussen 13 februari en 24 april. Daarmee definitief gevestigd als tweede vrouwelijke wolf van Nederland.
 - eerder gevestigde wolf GW998f nog altijd aanwezig op de Noord-Veluwe, en in dezelfde regio is ook man GW893f nog aanwezig. Dit bevestigt het vermoeden op basis van fotomateriaal eind april (bericht WIN) dat deze twee samen optrekken. Vondst van keutels van beide individuen op enkele honderden meters afstand van elkaar op 17 februari suggereert dat ze toen al samen waren, en eind april dus nog steeds.
3. Geen van deze drie dieren was betrokken bij aangevallen schapen in Overijssel en Drenthe dit voorjaar. Dit betrof namelijk twee andere vrouwelijke wolven, die tot nu toe niet eerder in de DNA monsters waren gesignaleerd:
 - Bij een schadegeval op 20 februari in Overijssel was vrouwtje GW965f betrokken, afkomstig uit de roedel "Die Lucie" in Nedersaksen. Zij werd op 27 maart alweer waargenomen in Nordrhein Westfalen, en is dus alweer terug in Duitsland.
 - Op 29 maart was vervolgens een ander vrouwtje, GW849f uit Ueckermünde (Mecklenburg-Vorpommern), betrokken bij een schadegeval in Drenthe. Dit is de gezenderde wolvin "janka".
4. Bij enkele andere schapen-schadegevallen wel wolf aangetoond, maar helaas te slecht DNA voor een goed individueel profiel.
5. Gedode schaap te Bergen, Limburg, is vermoedelijk vos bij betrokken, geen wolf aangetoond.
6. Verder liet een keutel uit zuid-limburg (meerssen) inderdaad onomstotelijk wolf zien in de soortsbepaling. Het was dus zeker een wolvenkeutel, echter waarschijnlijk daarna een vos die eroverheen heeft geplast (komt vaker voor), want microsatellieten laten vooral vossen-allelen zien. Een individueel profiel van de wolf is daardoor helaas niet te achterhalen.

Zoals afgesproken informeer ik nu eerst even jullie, en ga er vanuit dat jullie de betrokken schapenhouders en verzamelaars (WIN vrijwilligers / terreineigenaren) informeren?

Tot slot:

Wij werken weer aan een overzichtskaartje op dezelfde manier als vorige kwartalen. Komt hopelijk morgen beschikbaar. Daar laten we dan even alleen de locaties op zien waar we een individuele wolf aan hebben kunnen koppelen. Dieren op de Veluwe worden weer zodanig weergegeven dat exacte territorium niet te herleiden is, met datums maar niet exacte vindplaats van de keutels. Ondertussen maken wij alvast weer een opzetje voor een persbericht, met globaal de lijn zoals hierboven beschreven (punten 1,2,3 en evt 6). Dat komt begin deze week jullie kant op.

Voor vragen of overleg: jullie weten ons te vinden! :-)

Groet, mede namens

[Redacted]
[Redacted]
Wageningen Environmental Research (W-NR)
Wageningen Campus, Building 100, [Redacted]
P.O. Box 47, 6700 AA Wageningen, The Netherlands
Tel +31 (0) 317 [Redacted]

[Redacted]
[Redacted]

monstercode	batchcode	datum verzam	Lokatie:	x	y	Provincie:	Verzamelaar	type	Extractcode	mtDNA	in microsat set	
Monitoring aanwezigheid (keutels + wilde prooi)												
WOLF181474	[19058]	14-2-2019	Kroondomein	10.2d en 10.2g		Gelderland		seutel	E190331	wolf HW1	GW893m	
WOLF181418	[19037]	17-2-2019	Noord Veluwe		Gelderland		seutel	E190310	wolf HW1	GW893m		
WOLF181456	[19060]	17-2-2019	Noord Veluwe		Gelderland		seutel	E190299	wolf HW1	GW893m		
WOLF181502	[19060]	17-2-2019	Noord Veluwe		Gelderland		seutel	E190298	wolf HW1	GW893m		
WOLF190451	[19043]	9-3-2019	Noord Veluwe		Gelderland		seutel	E190302	wolf HW1	GW893m		
WOLF181467	[19050]	18-3-2019	Kroondomein		Gelderland		seutel	E190344	wolf HW1	GW893m		
WOLF190447	[19035]	27-3-2019	Noord Veluwe		Gelderland		seutel	E190343	wolf HW1	GW893m		
WOLF190073	[19067]	1-5-2019	nabij Apeldoorn, Noord Veluwe		Gelderland		seutel	E190334	wolf HW1	GW893m		
WOLF181485	[19047]	9-2-2019	Noord Veluwe		Gelderland		seutel	E190346	wolf HW1	GW998f		
WOLF181478	[19058]	14-2-2019	Kroondomein		Gelderland		seutel	E190330	wolf HW1	GW998f		
WOLF181482	[19055]	17-2-2019	Noord Veluwe		Gelderland		seutel	E190300	wolf HW1	GW998f		
WOLF181504	[19059]	17-2-2019	Noord Veluwe		Gelderland		seutel	E190308	wolf HW1	GW998f		
WOLF181475	[19050]	20-2-2019	Kroondomein		Gelderland		seutel	E190345	wolf HW1	GW998f		
WOLF181493	[19046]	8-3-2019	Noord Veluwe		Gelderland		seutel	E190347	wolf HW1	GW998f		
WOLF181477	[19050]	11-3-2019	Kroondomein		Gelderland		seutel	E190339	wolf HW1	GW998f		
WOLF190452	[19044]	18-3-2019	Noord Veluwe		Gelderland		seutel	E190301	wolf HW1	GW998f		
WOLF190446	[19035]	27-3-2019	Noord Veluwe		Gelderland		seutel	E190342	wolf HW1	GW998f		
WOLF181463	[19036]	30-3-2019	Kroondomein		Gelderland		seutel	E190332	wolf HW1	GW998f		
WOLF181458	[19053]	13-2-2019	Midden Veluwe		Gelderland		seutel	E190303	wolf HW1	GW960f		
WOLF190454	[19048]	10-3-2019	Midden Veluwe		Gelderland		seutel	E190309	wolf HW1	GW960f		
WOLF181460	[19041]	18-3-2019	Midden Veluwe		Gelderland		seutel	E190340	wolf HW1	GW960f		
WOLF190737	[19063]	14-4-2019	Gerritflie / Midden veluwe		Gelderland		seutel	E190341	wolf HW1	GW960f		
WOLF190733	[19066]	24-4-2019	Radio Kootwijk, midden veld		Gelderland		wab	E190321	wolf HW1	GW960f		
WOLF190734	[19066]	24-4-2019	Radio Kootwijk, midden veld		Gelderland		loedwol	E190320	wolf HW1	GW960f		
WOLF190448	[19038]	20-3-2019	Meerssen		Limburg		seutel	E190348	wolf HW1	vos		
WOLF190449	[19039]	11-3-2019	Midden Veluwe		Gelderland		seutel	E190337	wolf HW1	geen resultaat		
WOLF190735	[19064]	21-3-2019	Gortel, Noord Veluwe		Gelderland		seutel	E190335	wolf HW1	geen resultaat		
WOLF190736	[19064]	21-3-2019	Gortel, Noord Veluwe		Gelderland		seutel	E190336	wolf HW1	geen resultaat		
WOLF190450	[19040]	20-2-2019	Midden Veluwe		Gelderland		seutel	E190305	hond A	hond A		
WOLF181501	[19054]	8-3-2019	?		Brabant		seutel	E190306	hond B	hond B		
WOLF181495	[19049]	20-2-2019	Midden Veluwe		Gelderland		seutel	E190311	hond C	hond C		
WOLF190455	[19052]	24-2-2019	nabij Harskamp		Gelderland		seutel	E190349	hond D	hond D		
WOLF181428	[19042]	8-3-2019	Veluwe?		Gelderland?		seutel	E190304	geen resultaat	vos		
WOLF181479	[19045]	8-3-2019	Veluwe?		Gelderland?		seutel	E190333	geen resultaat	vos		
WOLF190453	[19039]	11-3-2019	Midden Veluwe		Gelderland		seutel	E190338	geen resultaat	vos		
WOLF181476	[19051]	21-3-2019	Landgoed de schootbrugge,		Gelderland		seutel	E190328	geen resultaat	vos		
WOLF181483	[19051]	21-3-2019	Landgoed de schootbrugge,		Gelderland		seutel	E190329	geen resultaat	vos		
WOLF150808	[19065]	3-4-2019	Drents-Friese wold		Drenthe		seutel	E190307	geen resultaat	vos		
Nieuwe schadegevallen												
WOLF180901	[19062]	29-3-2019	Hooghalen		Drenthe		swab	E190326	wolf HW1	GW849f	gezenderde wolf "Janka", afkomstig uit Ueckermünde roedel (Mecklenburg-Vorpommern)	
WOLF180902	[19062]	29-3-2019	Hooghalen	Drenthe		swab	E190322	wolf HW1	GW849f			
WOLF180903	[19062]	29-3-2019	Hooghalen	Drenthe		swab	E190324	wolf HW1	geen resultaat			
WOLF180904	[19062]	29-3-2019	Hooghalen	Drenthe		swab	E190325	wolf HW1	GW849f			
WOLF180905	[19062]	29-3-2019	Hooghalen	Drenthe		swab	E190323	wolf HW1	geen resultaat			
WOLF180712	[19034]	1-4-2019	Elim	Drenthe		swab	E190312	geen resultaat	vos			
WOLF180713	[19034]	1-4-2019	Elim	Drenthe		swab	E190313	wolf HW1	geen resultaat			
WOLF181062	[19034]	1-4-2019	Elim	Drenthe		swab	E190314	geen resultaat	geen resultaat			
WOLF190196	[19061]	15-4-2019	Bergen	Limburg		swab	E190315	geen resultaat	vos			
WOLF190197	[19061]	15-4-2019	Bergen	Limburg		swab	E190318	geen resultaat	vos			
WOLF190198	[19061]	15-4-2019	Bergen	Limburg		swab	E190317	geen resultaat	vos			
WOLF190199	[19061]	15-4-2019	Bergen	Limburg		swab	E190319	geen resultaat	geen resultaat			
WOLF190200	[19061]	15-4-2019	Bergen	Limburg		swab	E190316	geen resultaat	vos			
Schadegevallen waarvoor soortsbepaling reeds was gerapporteerd												
WOLF190361	[19029]	22-2-2019	Lemelerveld	Overijssel		swab	E190215	wolf HW1	geen resultaat	uit "Die Lucie" roedel in Niedersachsen, op 27 maart 2019 alweer waargenomen bij Westerkappeln in Northrhein Westfalen		
WOLF190362	[19029]	22-2-2019	Lemelerveld	Overijssel		swab	E190214	wolf HW1	geen resultaat			
WOLF190363	[19029]	22-2-2019	Lemelerveld	Overijssel		swab	E190212	wolf HW1	geen resultaat			
WOLF190364	[19029]	22-2-2019	Lemelerveld	Overijssel		swab	E190213	wolf HW1	geen resultaat			
WOLF190365	[19029]	22-2-2019	Lemelerveld	Overijssel		swab	E190216	wolf HW1	GW965f			
WOLF180878	[19032]	20-2-2019	Heeten	Overijssel		swab	E190206	wolf HW1	geen resultaat			
WOLF180941	[19032]	20-2-2019	Heeten	Overijssel		swab	E190205	wolf HW1	geen resultaat			

WAGENINGEN

UNIVERSITY & RESEARCH

Date : 19-8-2019 18:53:54

From :

To : @kpnmail.nl

Subject : Fwd: kwartaalanalyse wolf aug2019

Attachment : Resultaten 3e kwartaalanalyse wolf augustus2019.xlsx;image001.jpg;image002.png;

Verzonden vanaf mijn Samsung Galaxy-smartphone.

----- Oorspronkelijk bericht -----

Van: @wur.nl>

Datum: 19-08-19 14:24 (GMT+01:00)

Aan: @bij12.nl>, @ gelderland.nl>, drenthe.nl>

Cc: @wur.nl>

Onderwerp: RE: kwartaalanalyse wolf aug2019

Dag

Zie bijlage voor de resultaten van de DNA analyses wolf deze maand (3^e kwartaalanalyse 2019).

De Drentse keutel was inderdaad een vos.

Op de Veluwe hadden we mazzel: ondanks de beperkte set monsters zitten toch alle drie volwassen dieren ertussen. Prooiswabs + keutel van midden-veluwe waren vrouwtje GW960f.

Op Noord-Veluwe 1 keutel van vrouwtje GW998f en 1 keutel van mannetje GW893m.

Een derde keutel van de noord-veluwe was in elk geval wolf, maar individueel profiel was van te lage kwaliteit.

Vooruitlopend op gepland overleg, overleggen we graag eventjes met jullie hoe de communicatie van deze huidige resultaten intern en extern netjes te laten verlopen.

Kortom, wie brengen wij op de hoogte van deze resultaten en wanneer. Concreet:

- in deze set zitten swabs van het ISK, waarvan defensie verzocht om enige discretie.
Ik ga er vanuit dat wolvenmeldpunt "inner circle" is, en we bijgevoegde tabel dus ook met hen delen, maar met verzoek aan hen die niet integraal met achterban / wolven in nederland te delen.
Uiteraard wil ik hen de tabel toesturen, maar ik kan me ook voorstellen dat het praktisch is als dat weer contact met de verzamelaars, kortom ditmaal defensie en wolvenmeldpunt, voor zijn rekening neemt?
- Wat betreft communicatie extern (uiteraard goed om bij overleg daarover en ook even te betrekken, maar vanwege vorige punt nu nog even niet in CC gezet):
Ons voorstel is dat we weer een kwartaalkaartje maken (met wederom groot symbool per individu, zonder exacte vindplaatsen, maar wel met vinddataums.
Dat kaartje plaatsen wij dan op de WUR site met een korte toelichting. Maar aangezien er totaal niks nieuws te melden is qua resultaten, zonder actieve communicatie richting de pers.
Concept van dat berichtje op onze site, incl kaartje, kunnen we vooraf rondsturen naar jullie + wolvenmeldpunt. Hoe lang te voren is wenselijk?

Groet,

Wageningen Environmental Research (WENR)
Wageningen Campus, Building Lumen (100),
P.O. Box 47, 6700 AA Wageningen, The Netherlands
Tel: +31 (0) 317

Laboratorium voor Ecologische Genetica:

Kennisimpuls Bestuivers:
www.kennisimpulsbestuivers.nl
www.wegwijzerbestuivers.nl

From: @bij12.nl>

Sent: 06 August 2019 09:11

@wur.nl>; @ gelderland.nl>; drenthe.nl>

Cc: @wur.nl>

Subject: RE: kwartaalanalyse wolf aug2019

Goedemorgen allen,
Net terug van even weggewest, ben ik het eens met de conclusie om nu gewoon de set te draaien. Het mag dan rustig zijn, maar het blijft zijn betekenis houden, zeker voor de Veluwe, en we houden ons hiermee aan de lopende afspraken.

Voor wat betreft beoogd overleg, jazeker dat moet er gaan komen. Dat gaat niet voor eind augustus meer lukken dus ik stel voor dat we los van communicatie en samenwerkingsafspraken desgewenst een apart monitoringoverleg in september hebben.
Op dit moment zijn wij binnen BIJ12 bezig onze mind op te maken over de 'wolventaken' zodra dat helder is volgt er z.s.m. een breder overleg. Ook dat in september dus wellicht is combinatie/aansluitende ook nog denkbaar en wel zo efficiënt.

Met vriendelijke groeten,

[redacted]

[redacted]

[redacted]

Maatschappelijke Adviesraad Faunaschade

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht | www.bij12.nl

T +31 (0)85 486 22 22 | F +31 (0)85 486 22 33

M +31 (0) 6 [redacted] | E [redacted] [@bij12.nl](mailto:[redacted]@bij12.nl)

Werkt voor provincies

Van: [redacted] [@wur.nl](mailto:[redacted]@wur.nl)>

Verzonden: maandag 5 augustus 2019 10:00

Aan: [redacted] [@ gelderland.nl](mailto:[redacted]@ gelderland.nl)>; [redacted] [@drenthe.nl](mailto:[redacted]@drenthe.nl)>; [redacted] [@bij12.nl](mailto:[redacted]@bij12.nl)>

CC: [redacted] [@wur.nl](mailto:[redacted]@wur.nl)>

Onderwerp: RE: kwartaalanalyse wolf aug2019

Dag allen,

Dank [redacted] voor jullie reacties.

Helder, dan gaan we nu de set draaien zoals in mijn mail hieronder voorgesteld, en kan de Drentse keutels dus net zo makkelijk meteen mee.

Ik houd jullie op de hoogte.

Groet, [redacted]

[redacted]

Wageningen Environmental Research (WENR)
Wageningen Campus, Building Lumen (100), [redacted]
P.O. Box 47, 6700 AA Wageningen, The Netherlands
Tel: +31 (0) 317 [redacted]

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Laboratorium voor Ecologische Genetica:

[redacted]

Kennisimpuls Bestuivers:

www.kennisimpulsbestuivers.nl
www.wegwijzerbestuivers.nl

From: [redacted] [@ gelderland.nl](mailto:[redacted]@ gelderland.nl)>

Sent: 05 August 2019 08:43

To: [redacted] [@drenthe.nl](mailto:[redacted]@drenthe.nl)>; [redacted] [@wur.nl](mailto:[redacted]@wur.nl)>; [redacted] [@bij12.nl](mailto:[redacted]@bij12.nl)>

Cc: [redacted] [@wur.nl](mailto:[redacted]@wur.nl)>

Subject: RE: kwartaalanalyse wolf aug2019

Beste mensen,

We hebben net voor de vakanties nog een overleg gehad met de monitoringsgroep op de Veluwe om de actieve monitoring goed op gang te houden (gaan nu ook met camera's werken), ik verwacht komende periode dus ook weer meer monsters. [redacted] coördineert monsteraanlevering voor de Noord Veluwe en [redacted] voor de midden Veluwe.

Hoewel we geen grote verrassingen verwachten lijkt het me toch goed nu gewoon de kwartaalrapportage te draaien. Het is op de Veluwe een belangrijk onderwerp en ik wil bijvoorbeeld het risico niet lopen dat (bijvoorbeeld) pas later zou blijken dat er toch al een mannetje loopt op de Midden Veluwe.

E.e.a. conform voorstel [redacted]

Groet, [redacted]

Van: [redacted] drenthe.nl>

Verzonden: vrijdag 2 augustus 2019 15:38

Aan: [redacted] @wur.nl>; [redacted] @bij12.nl>; [redacted] @gelderland.nl>

CC: [redacted] @wur.nl>

Onderwerp: RE: kwartaalanalyse wolf aug2019

Hoi [redacted]

Inderdaad, wat een rust. De Drentse keutel heeft voor mij geen haast, ik verwacht daaruit geen wolf. Als het efficiënter is voor de analyses om alles een kwartaal door te schuiven heb ik daar wat mij betreft ook geen bezwaar tegen.

Ik neem aan dat het DNA bederf in keutels bij hoge temperaturen in de zomer snel gaat (tenzij de keutels weer heel snel zijn uitgedroogd). In het monitoringsplan dat opgesteld gaat worden kunnen richtlijnen worden meegenomen over verzamelperiodes van keutels, waarbij het accent dan op de winter ligt (net als bij otter).

Groeten, [redacted]

Van: [redacted] @wur.nl>

Verzonden: vrijdag 2 augustus 2019 15:25

Aan: [redacted] @bij12.nl>; [redacted] @gelderland.nl>; [redacted] drenthe.nl>

CC: [redacted] @wur.nl>

Onderwerp: kwartaalanalyse wolf aug2019

Beste [redacted]

Nu de maand augustus is gestart, willen wij volgens afspraak op korte termijn weer onze kwartaal-analyse starten voor de (vermeende) wolvenmonsters.

Dit op basis van de afgesproken huidige lijn: maandelijks een soortsbepaling op monsters van schadegevallen, en per kwartaal een soortsbepaling voor monitorings-monsters (keutels en wilde prooien, beide zonder grote haast) en individu-bepaling voor alle monsters uit afgelopen kwartaal.

De afgelopen 3 maanden is echter opvallend weinig binnengekomen bij ons.

Geen enkel schadegeval (vandaar in juni en juli dus ook geen soortsbepaling uitgevoerd), en maar een handvol monitorings-monsters namelijk (zie bijlage voor details):

- een keutel van dwingelderveld (verzameld door [redacted], door [redacted] per mail reeds voordeel van de twijfel gegeven voor analyse)
- drie keutels van noord-veluwe (allen in juli verzameld in kroondomeinen, regio uddel), waarvan 1 reeds bij ons en 2 nog in aantocht via [redacted]
- een keutel van midden veluwe, nabij hoog-buurlo [redacted], juni j.l.)
- swabs van wilde prooi midden veluwe (op ISK, verzameld door defensie; 7 stuks; mijn voorstel is max 5 mee te nemen in de analyse).

Bij akkoord van jullie starten wij zsm met analyse van deze 10 monsters. Kunnen jullie mij aangeven of dat inderdaad OK is zo?

[redacted] je gaf eerder aan graag voor het beschikbaar komen van de volgende kwartaalgegevens nog een overlegje te willen organiseren over de communicatie daarvan. Nieuwe resultaten zullen waarschijnlijk dus eind augustus weer beschikbaar komen. Willen/kunnen we inderdaad nog iets inplannen voor die tijd?

En tot slot: we merken dus dat aantallen verzamelde monsters flink teruglopen nu het vestigingsvraagstuk achter de rug is. Wellicht kunnen we uit de nu ontvangen monsters weer de 3 volwassen dieren op de veluwe aantonen, maar dikke kans van niet. Zo niet, dan is de vraag of dat een probleem is, en dus aanleiding om aan te sturen op iets meer verzamelwerk de komende maanden, of dat het prima is zo. Misschien wel goed om daar even afspraken over te maken, zodat indien gewenst nog even bij te sturen is?

Groet en alvast dank voor jullie reactie!

[redacted]
Wageningen Environmental Research (WENR)
Wageningen Campus, Building Lumen [redacted]
P.O. Box 47, 6700 AA Wageningen, The Netherlands
Tel: +31 (0) 317 [redacted]

Laboratorium voor Ecologische Genetica: [redacted]

Kennisimpuls Bestuivers:
www.kennisimpulsbestuivers.nl
www.wegwijzerbestuivers.nl

**** Disclaimer ****

Resultaten kwartaalanalyses DNA wolf, augustus 2019

Extractcode	Monstercode	Batch	Type	Vindlocatie
E190448	WOLF190072	[19069]	keutel	Dwingelderveld, Drenthe
E190454	AALU5053NL	[19068]	swab	Midden-Veluwe, ISK
E190455	AALU5055NL	[19068]	swab	Midden-Veluwe, ISK
E190456	AALU5085NL	[19068]	swab	Midden-Veluwe, ISK
E190457	AALU5086NL	[19068]	swab	Midden-Veluwe, ISK
E190458	AALU5088NL	[19068]	swab	Midden-Veluwe, ISK
E190449	WOLF190839	[19075]	keutel	Midden-Veluwe, Hoog Buurlo
E190452	WOLF181472	[19079]	keutel	Noord-Veluwe, Hoog Soeren
E190451	WOLF181457	[19079]	keutel	Noord-Veluwe, Uddel
E190450	WOLF190028	[19076]	keutel	Noord-Veluwe, Uddel

Vinddatum	verzamelaar	soort (mtDNA)	individu (microsatellieten)
28 april 2019		geen	VOS
14 mei 2019	Defensie	geen	geen
14 mei 2019	Defensie	geen	geen
14 mei 2019	Defensie	wolf HW1	GW960f
14 mei 2019	Defensie	wolf HW1	GW960f
14 mei 2019	Defensie	wolf HW1	GW960f
04 juni 2019		wolf HW1	GW960f
12 juni 2019	, Kroondomein	wolf HW1	GW893m
28 juni 2019	Kroondomein	wolf HW1	geen
03 juli 2019	Kroondomein	wolf HW1	GW998f

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

BU
12

Werkt voor provincies

Date : 18-12-2019 17:57:22

From : " [redacted] bij12.nl
To : " [redacted] @zoogdierverseniging.nl" [redacted] @zoogdierverseniging.nl, [redacted] @zoogdierverseniging.nl"
[redacted] @zoogdierverseniging.nl, [redacted] @wur.nl" [redacted] @wur.nl, [redacted] @wur.nl, [redacted] @wur.nl,
[redacted] @ gelderland.nl" [redacted] @ gelderland.nl, [redacted] @prvlimburg.nl" [redacted] @prvlimburg.nl,
[redacted] drenthe.nl, " [redacted] @provincie groningen.nl" [redacted] @provincie groningen.nl, " [redacted] @brabant.nl"
[redacted] @brabant.nl, " [redacted] @overijssel.nl" [redacted] @overijssel.nl, [redacted] @fryslan.frl"
[redacted] @fryslan.frl, [redacted] @fryslan.frl" [redacted] n@fryslan.frl, [redacted] @kroondomeinhetloo.nl"
[redacted] @kroondomeinhetloo.nl, [redacted] @Natuurmonumenten.nl" [redacted] @Natuurmonumenten.nl, [redacted] "
[redacted] @staatsbosbeheer.nl

Cc : [redacted] @bij12.nl, " [redacted] @bij12.nl, [redacted] @bij12.nl, [redacted] bij12.nl,
" [redacted] @bij12.nl, [redacted] @bij12.nl, "Communicatie"
[redacted] @bij12.nl, [redacted] @bij12.nl

Subject : Kwartaalbericht Wolf en nieuwsbericht en nieuws over filmbeelden van een wolf in Overijssel
Attachment : Kwartaalbericht Wolf laatste kwartaal 2019.pdf;Nieuwsbericht bij kwartaalrapportage wolf sept nov 2019.docx;image001.png;

Beste mensen,

Morgen, 19 december om 13.00 uur publiceren wij de wolvenkwartaalrapportage op onze website, bij12.nl. Het is een mooi bericht geworden dat met vereende krachten tot stand is gekomen. Dank voor de samenwerking hierin!

In de bijlage treffen jullie onder embargo de rapportage aan en het nieuwsbericht. Uiteraard kunnen jullie dit bericht en rapportage gebruiken voor jullie eigen communicatiekanalen.

We hebben de rapportage en nieuwsbericht aan RTV Oost gestuurd, ook onder embargo. Via de Zoogdierenvereniging werd ik getipt (dank je [redacted]!) over een haarscherp filmpje van een wolf in Overijssel. Deze bijzondere beelden zijn morgen te bewonderen op onze website en die van RTV Oost. Een betere begeleiding van ons laatste kwartaalbericht dit jaar kan ik me niet indenken.

Fijne avond,

Met vriendelijke groet,

[redacted]
[redacted] Stuur een mail aan [redacted] @bij12.nl

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht | www.bij12.nl
T +31 (0)85 486 22 22 | E [redacted] bij12.nl
M +31 (0)6 [redacted]

Volg ons op [Twitter](#) en [LinkedIn](#).

Kwartaalbericht over de wolf

monitoring en schadecijfers

In dit kwartaalbericht geven we inzicht in de activiteit van de wolf in Nederland en meldingen van wolvenschade in de periode 1 september – 3 november 2019.

BIJ12 handelt namens provincies tegemoetkomingen in faunaschade af. Dit geldt ook voor aanvallen door de wolf. Bij meldingen van dode of gewonde landbouwhuisdieren onderzoeken we of de schade wel of niet veroorzaakt is door een wolf. Is dit wel het geval, dan zorgen we voor afhandeling van de tegemoetkoming. Een andere taak van BIJ12 is monitoring van wolven die nu actief zijn in Nederland.

Monitoring door BIJ12

Naast het afhandelen van schade door de wolf, houdt BIJ12 in opdracht van provincies nauwgezet bij hoe actief het dier op dit moment is in Nederland. Met name in de provincies waar de wolf gevestigd is. Bij deze actieve monitoring wordt extra onderzoek gedaan. In dit extra onderzoek worden sporen, bijvoorbeeld drollen of prooien van wild/wilde dieren, op DNA onderzocht. De monitoring wordt op dit moment uitgevoerd door het Wolvenmeldpunt van de Zoogdiervereniging, in opdracht van BIJ12.

Monitoring afgelopen kwartaal

In het afgelopen kwartaal is een aantal aangetroffen wolvendrollen geanalyseerd op DNA. Ook wattenstaafmonsters van gebeten schapen zijn genetisch onderzocht. Dit onderzoek is uitgevoerd door Wageningen Environmental Research. Van iedere monster is een eigen DNA-profiel gemaakt. Zo kan bepaald worden om welke wolf (individu) het gaat en waar dit individu zich ophield. Hieruit bleek dat in het afgelopen kwartaal ten minste vijf wolven in Nederland aanwezig zijn: het wolvenpaar op de Noord-Veluwe, een van hun jongen, de wolvin van de Midden-Veluwe en een niet nader geïdentificeerde wolf in Drenthe.

Roedel Noord-Veluwe

De roedel op de Noord-Veluwe wordt nauw gevolgd door de terreinbeheerders en vrijwilligers van het Wolvenmeldpunt. In een aantal gevallen is besloten om wolvendrollen te bemonsteren op DNA in de hoop meer te weten te komen over de precieze omvang van het territorium en de samenstelling van de roedel. In het afgelopen kwartaal is de aanwezigheid van de mannelijke wolf van de roedel op basis van vijf drollen herhaaldelijk vastgesteld. De aanwezigheid van de wolvin van de roedel is ook op basis van drollenonderzoek vastgesteld.

Op 19 september zijn schapen aangevallen te Emst, waarbij er een aantal is gedood. Daarvan was al vastgesteld dat een wolf de dader was. Nu is op basis van drie monsters vastgesteld dat het om de vrouw van de roedel ging. In Emst waren wellicht te weinig toereikende wolfwerende maatregelen getroffen. In het territorium van de roedel is nog een andere drol gevonden. Deze bleek een uniek DNA-profiel te hebben dat via ouderschapsanalyse tot het eerste Veluwe wolvenpaar te herleiden was. Het betreft een mannelijke wolf, de eerste genetisch vastgestelde geboren wolf in Nederland. Hoewel er op verschillende

momenten wolven zijn gezien, is het onbekend hoe het met alle geboren welpen gaat.

Solitaire wolvin Midden-Veluwe

Hoewel in dit territorium veel wolvensporen gevonden zijn en er regelmatig een wolf langs wildcamera's liep, is er geen indicatie geweest dat in dit territorium een tweede wolf is gevestigd. Daarom is in dit territorium slechts één wolvendrol geanalyseerd op DNA. Uit deze analyse komt naar voren dat de wolvin nog steeds in haar territorium actief is.

Op 31 oktober zijn er op de midden-Veluwe schapen aangevallen in de regio Hoog Soeren. Op basis van DNA weten we dat dit de eerste keer is dat deze wolvin schapen heeft aangevallen. Ook hier waren wellicht te weinig toereikende wolfwerende maatregelen getroffen.

Afhandeling schade door BIJ12

Wanneer een eigenaar (of houder) van landbouwhuisdieren één of meer dieren dood of gewond treft en vermoedt dat de dader een wolf is, doet de eigenaar een melding bij BIJ12. Deze melding wordt eerst beoordeeld en bij een vermoeden van wolf brengt een taxateur in opdracht van BIJ12 een bezoek aan de locatie en de dierenhouder. De taxateur moet een goed beeld krijgen van de veldsituatie, de omvang van de schade en of deze wel of niet is aangericht door een wolf. Hiervoor neemt de taxateur een DNA-monster af op het dode of gewonde dier. Dit monster wordt in het laboratorium van Wageningen Environmental Research onderzocht. De uitslag is binnen een maand bekend en wordt eerst aan de melder en de provincie bekend gemaakt. Daarna wordt de uitslag gepubliceerd op de website van BIJ12. Blijkt uit het DNA-onderzoek dat de aanvaller geen wolf is, maar bijvoorbeeld een vos of een hond? Dan heeft de melder geen recht op een tegemoetkoming in de schade. In het overzicht op de website van BIJ12 (bij12.nl/wolf) ziet u welke meldingen er in de afgelopen periode gedaan zijn. Van recente meldingen is nog geen DNA-uitslag bekend. Het is dus nog niet duidelijk of de dader een wolf was of niet. Ook ziet u hier de meldingen waarbij uit het DNA-onderzoek is gebleken dat de dader geen wolf is, maar een andere dier.

Nieuw Balinge, Drenthe

Eind september werden twee dode schapen aangetroffen. Uit afgenomen DNA bleek dat het om een wolf ging. Helaas was de DNA-kwaliteit onvoldoende om ook het individu en geslacht te kunnen achterhalen.

Recente gevallen

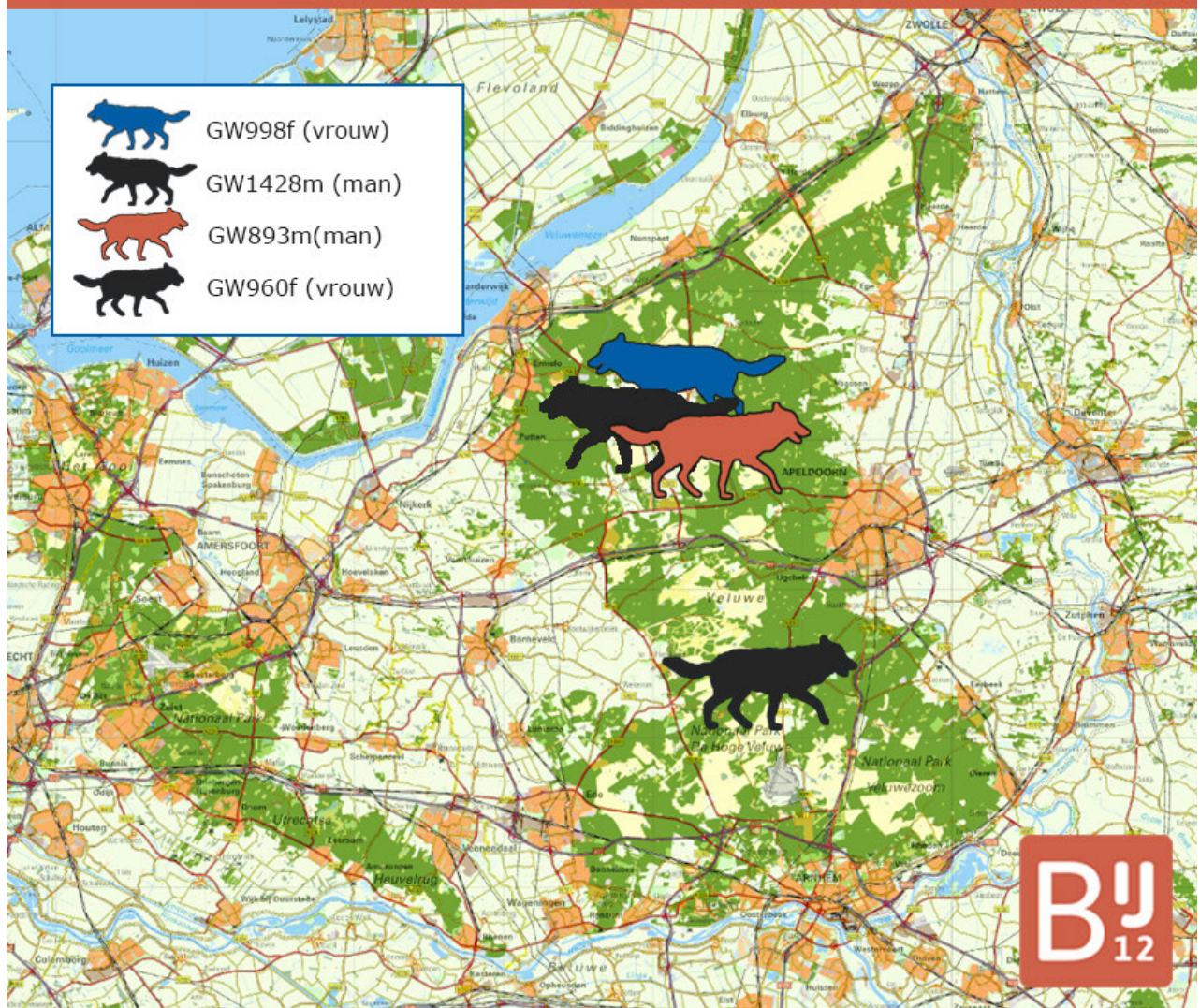
Tussen 19 en 25 november zijn 8 meldingen met meerdere schadegevallen binnengekomen. Vier meldingen kwamen uit Drenthe en één uit Groningen. DNA-onderzoek wijst uit dat het het zowel om aanvallen van een wolf als een hond gaat. Kijk voor meer informatie op bij12.nl/wolf.

Overige gevallen

Van een aantal aangevallen dieren kon niet op voorhand worden uitgesloten dat het om een wolf ging. Daarom zijn deze gevallen onderzocht. Uit de DNA-analyse kwam echter naar voren dat deze dieren niet door wolf zijn aangevallen, maar door een vos of een hond.

Wolvenmonitoring

september - november 2019

Overzicht van DNA-vastgestelde wolven (individuen) op de Veluwe

Plaatsing 19 december 13.00 uur

Eerste DNA-profiel vastgesteld voor in Nederland geboren wolf

In het afgelopen kwartaal is voor het eerst een DNA-spoor aangetroffen van één van de in Nederland geboren wolven. Het profiel is vastgesteld op basis van een drol die het territorium van het wolvenpaar op de Veluwe gevonden is. Dit blijkt uit een rapportage van BIJ12.

BIJ12 handelt namens provincies niet alleen schade door wolven af, maar volgt ook de wolven die nu actief zijn in Nederland. Deze monitoring gebeurt door het Wolvenmeldpunt van de Zoogdiervereniging, in opdracht van BIJ12. Op basis van DNA-analyse van wolvendrollen uitgevoerd door Wageningen Environmental Research blijkt dat in het afgelopen kwartaal ten minste vijf wolven in Nederland aanwezig zijn: de wolvin van de Midden-Veluwe, een niet nader geïdentificeerde wolf in Drenthe, het wolvenpaar op de Noord-Veluwe en één van hun jongen. Het is onbekend hoe het met de andere geboren welpen gaat.

Recente schade

Uit recente schadecijfers blijkt dat er tussen 19 en 25 november 8 meldingen met meerdere schadegevallen bij BIJ12 zijn binnengekomen. Vier meldingen kwamen uit de provincies Drenthe en één uit Groningen. DNA-onderzoek wijst uit dat het zowel om aanvallen van een wolf als een hond gaat. Om welke wolf het precies gaat is nog niet bekend, die uitslag volgt in januari 2020. Kijk voor meer informatie op bij12.nl/wolf.

[Bekijk hier de volledige rapportage <link naar xxx>](#)

BUJ
12

Werkt voor provincies

Date : 29-8-2019 15:48:06

From : [redacted]@drenthe.nl

To : "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl

Subject : Kwartaalbericht wolf

Collega's,

Morgenochtend, om 10 uur, plaatst Wageningen Environmental Research een bericht (over de maanden mei, juni, juli) met resultaat van DNA onderzoek. Er zijn in deze periode geen aanwijzingen geweest van wolven buiten de Veluwe. Dus feitelijk geen echt nieuws, alleen bevestiging van wat er al zat. Mocht het desondanks door de pers worden opgepikt, dan weten jullie dat in Drenthe dus ook geen aanwijzingen voor wolven zijn verkregen in die periode.

Groet, [redacted]

Verzonden vanaf Samsung-tablet.

Notitie

Sectiebevindingen, maaginhoud en soorts- en herkomstbepaling voor doodvondst ~wolf op A28 in Drenthe

Datum: 14 maart 2017

Door: [redacted], [redacted], [redacted] en [redacted]
Wageningen Environmental Research (Alterra)
[redacted] (DWHC, Faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Utrecht)

Opdrachtgever: Provincie Drenthe / LUPUS

Doel van deze notitie is het verstrekken van de onderzoeksbevindingen aangaande een doodvondst op de A28 in de provincie Drenthe. Hierbij gaat de aandacht primair uit naar identificatie van de soort, herkomst van het dier en doodsoorzaak.

Op basis van deze notitie kan de Provincie Drenthe een persbericht opstellen. Dit persbericht zal onderling worden afgestemd, alsmede het moment waarop het openbaar wordt. WEnR en DWHC zullen in navolging van dat persbericht gezamenlijk een eigen persbericht opstellen en, na afstemming met de opdrachtgever, uit doen gaan.

Achtergrond en onderzoeksvragen

Op vrijdagochtend 3 maart 2017 werd in de berm van de A28 nabij Veeningen een dode, sterk op een wolf gelijkende, hondachtige gevonden. Het dier is overgebracht naar DWHC Utrecht, waar sectie door DWHC en WEnR plaatsvond en weefselmonsters zijn afgenomen. Drie onderzoeksvragen staan centraal: (1) Betreft de doodvondst een wolf? (2) Wat is de herkomst van het dier? (3) Wat is de doodsoorzaak?

Eindconclusie WEnR & DWHC:

Het betrof een jong volwassen, ca. 1,5 jaar oude, mannelijke wolf in goede conditie die die nacht, waarschijnlijk door aanrijding door een motorvoertuig, om het leven is gekomen. Het dier had een haas gegeten. Op basis van DNA blijkt het dier afkomstig te zijn uit een roedel ten noorden van Bremen (Cuxhaven).

Vindlocatie:

Helaas is geen onderzoek verricht op de locatie van vondst zodat het niet mogelijk is om zeker te stellen wat er precies is gebeurd en kan ook niet met zekerheid worden geconcludeerd dat de vindlocatie de doodrijlocatie betreft.

Onderzoeksbevindingen WEnR (Alterra):

Soorts- en herkomstbepaling op basis van DNA

Op twee weefselmonsters is DNA extractie uitgevoerd (WER DNA extract codes D170101 en D170102). Vervolgens zijn twee gescheiden analyses uitgevoerd. Soortsbepaling is uitgevoerd door de exacte code te bepalen van een DNA-fragment uit het mitochondriale genoom (mtDNA). Binnen de hondachtigen bestaan verschillende varianten van dit fragment, waarvan sommige alleen binnen ofwel de

gedomesticeerde honden ofwel de wilde wolven voorkomen.

Vervolgens is een tweede analyse uitgevoerd op basis van 15 microsatelliet-merkers. De gezamenlijke genetische variatie op deze 15 merkers resulteert in een uniek DNA-profiel dat het mogelijk maakt individuele wolven te herkennen. Dit profiel kan daarom worden gebruikt om na te gaan of dit specifieke individu al eerder elders is waargenomen. Door het profiel te vergelijken met referentieprofielen van onderzochte wolvenroedels, kan tevens worden nagegaan uit welke roedel het dier meest waarschijnlijk afkomstig is.

Voor beide analyses volgt WEnR de protocollen zoals vastgesteld en gehanteerd door alle partners binnen binnen CEwolf, een samenwerkingsverband van onderzoekers uit vijf landen betrokken bij genetisch onderzoek aan de centraal-Europese wolvenpopulatie. Voor meer informatie zie:

<http://www.senckenberg.de/CEwolf>.

De aangetoonde variant van het mtDNA-fragment betrof de variant die het meest algemeen voorkomt bij wolven in Duitsland (variant HW1; Pilot et al. 2010). Dit maakt het zeer waarschijnlijk dat het hier gaat om een wilde wolf.

Dit vermoeden is vervolgens bevestigd op basis van het individuele microsatelliet-profiel. Analyse te Wageningen van beide DNA extracten leverde hetzelfde profiel op. Dit profiel is gedeeld met onze collega's van het Duitse instituut Senckenberg, die beschikken over een database met vergelijkbare profielen van alle Duitse wolven waarvoor genetische analyses zijn verricht. Dit resulteerde in een volledige match met een individu met code GW657m, dat in oktober 2016 is waargenomen op basis van een keutelmonster in het noorden van de deelstaat Niedersachsen, nabij Cuxhaven, circa 250 km vanaf de vindlocatie op de A28. Het doodgevonden dier betreft dus een mannelijke wolf, afkomstig uit de Duitse Cuxhaven-roedel.

Maaginhoud

De maaginhoud woog 190 g en bevatte vacht en skeletfragmenten. M.b.v de WEnR referentiecollectie zijn de onderdelen gedetermineerd als afkomstig van een Europese haas (*Lepus europaeus*; volumepercentage 100%).

Sectiebevindingen DWHC

Uit onderzoek van DWHC bleek dat de jong volwassen, mannelijke wolf in goede voedingstoestand was. Dat wil zeggen dat het een goede gespiering en voldoende vet in zijn lichaam had. Het onderzoek naar eventuele onderliggende ziektes heeft niets uitgewezen. Op basis van de vele botbreuken en verwondingen kan gesteld worden dat het dier door een hoog energetische impact, bijvoorbeeld als gevolg van een aanrijding met een voertuig, is dood gegaan. Op basis van het onderzoek zijn geen afwijkingen aangetroffen die een verklaring kunnen geven dat het dier een hoger risico heeft gelopen om door een hoog energetische impact te zijn doodgegaan.

Nb: Er zijn nog enkele monsters voor veterinaire analyses in onderzoek waarvan op een later moment resultaten worden verwacht

Overige

Info:http://www.wildtiermanagement.com/wildtiere/haarwild/wolf/wolfsnachweise_in_niedersachsen/ru-del_cuxhaven/

Afwikkeling wolvenschade

Voor zover bekend heeft de aangetroffen wolf bij Veeningen op zijn tocht in Drenthe geen dieren verwond of gedood. Vermoeden van schade door de wolf kan gemeld worden bij Bij12 - Unit Faunafonds, kennis- en adviescentrum voor faunaschade door natuurlijk in het wild levende beschermde dieren (<http://www.bij12.nl>).

Meer Informatie

Het staat vast dat er in de komende jaren vaker wolven door Drenthe zullen struinen en zich op langere termijn misschien ook permanent gaan vestigen. Meer informatie over de geschiedenis van de wolf in Drenthe of wat te doen bij het waarnemen van een wolf is te vinden op de website www.provincie.drenthe.nl onder 'Wolf in Drenthe'.

11.1

Date : 18-12-2019 10:39:35

From : [redacted] @bij12.nl
To : [redacted] @kroondomeinhetloo.nl, [redacted] bij12.nl,
" [redacted] @zoogdiervereniging.nl", [redacted] @zoogdiervereniging.nl, " [redacted] @zoogdiervereniging.nl"
[redacted] @zoogdiervereniging.nl, [redacted] @wur.nl" [redacted] @wur.nl, [redacted] @wur.nl" [redacted] @wur.nl,
[redacted] @ gelderland.nl" [redacted] @ gelderland.nl, " [redacted] @prvlimburg.nl" [redacted] @prvlimburg.nl,
drenthe.nl, [redacted] @provincie groningen.nl" [redacted] @provincie groningen.nl, " [redacted] @brabant.nl"
[redacted] @brabant.nl, [redacted] @overijssel.nl" [redacted] @overijssel.nl, " [redacted] @fryslan.frl"
[redacted] @fryslan.frl, " [redacted] @fryslan.frl" [redacted] @fryslan.frl, [redacted] @Natuurmonumenten.nl"
[redacted] @Natuurmonumenten.nl, [redacted] @staatsbosbeheer.nl
Cc : " [redacted] @bij12.nl, [redacted] @bij12.nl, [redacted] "
[redacted] @bij12.nl, "Communicatie" [redacted] @bij12.nl, " [redacted] @bij12.nl
Subject : RE: Concept nieuwsbericht kwartaalrapportage Wolf en bijlage
Attachment : image001.png;image002.png;

Beste [redacted]

Als voorzitter ('wolvencoördinator') van dit wolvenkwartaal overleg reageer ik, mede namens [redacted], op je vraag. Bij12 coördineert het wolven dossier voor de provincies en voert hierover één keer per kwartaal overleg met de direct betrokkenen: provincies waar wolvenmeldingen zijn gedaan, Zoogdiervereniging/Wolven in Nederland en de WEnR.

Zoals ik bekend veronderstel is het de werkwijze dat BI12 één keer per maand een DNA analyse door WEnR laat uitvoeren, dan wordt bepaald of de gemelde schade aan landbouwhuisdieren wel of niet door wolf is veroorzaakt. Een keer per kwartaal wordt van deze DNA monsters én van de DNA monsters afkomstig uit de monitoring (drol, wild prooidier) desgewenst ook het individu bepaald.

Deze uitslagen worden één keer per kwartaal besproken in het eerder genoemde kwartaaloverleg en dan gecommuniceerd met een nieuwsbericht. Dit bericht verschijnt op onze website samen met een (geactualiseerde) lijst van de DNA uitslagen.

Omdat op de Veluwe sprake is van een gevestigde wolvenroedel meenden wij dat wij ook de betrokken terreinbeheerders vooraf dienen te informeren over het nieuwsbericht dat wij naar buiten willen gaan doen. Dat is de reden dat er enkele TBO's in deze mailing zijn meegenomen.

Mocht je nog meer informatie willen, dan kun je contact met mij opnemen. Maar ik hoop je hiermee de gevraagde uitleg te hebben gegeven.

Met vriendelijke groeten,
[redacted]

[redacted]

[redacted]

Maatschappelijke Adviesraad Faunaschade

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht | www.bij12.nl

T +31 (0)85 11.1 [redacted] | F +31 (0)85 486 22 33

M +31 (0) 6 [redacted] | E [redacted] @bij12.nl

Werkt voor provincies

Van: [redacted] @kroondomeinhetloo.nl>
Verzonden: dinsdag 17 december 2019 22:15
Aan: [redacted] bij12.nl>; [redacted] @zoogdiervereniging.nl; [redacted] @zoogdiervereniging.nl;
[redacted] @wur.nl; [redacted] @wur.nl; [redacted] @ gelderland.nl; [redacted] @prvlimburg.nl; [redacted] drenthe.nl;
[redacted] @provincie groningen.nl, [redacted] @ brabant.nl; [redacted] @overijssel.nl; [redacted] @fryslan.frl; [redacted] @fryslan.frl;
[redacted] @Natuurmonumenten.nl; [redacted] @staatsbosbeheer.nl>
CC: [redacted] @bij12.nl>; [redacted] @bij12.nl>; [redacted] @bij12.nl>; [redacted] @bij12.nl>;
[redacted] @bij12.nl>; Communicatie [redacted] @bij12.nl>; [redacted] @bij12.nl>
Onderwerp: RE: Concept nieuwsbericht kwartaalrapportage Wolf en bijlage

Beste [redacted]

Kun jij mij uitleggen wat het hieronder genoemde wolvenafstemmingsoverleg is en hoe dit tot stand is gekomen? 11.1 [redacted]

Met vriendelijke groet,

[redacted] /Real Estate, Forest and Wildlife Manager
Kroondomein Het Loo/Het Loo Royal Estate

T 055 [redacted]
M 06 [redacted]
W kroondomeinhetloo.nl

Postadres:
Postbus 85
7300 AB Apeldoorn

Bezoekadres:
Koninklijk Park 3

Navigatie
Zwolseweg 3
7315 GG Apeldoorn

Van: [redacted] bij12.nl>

Verzonden: maandag 16 december 2019 17:58

Aan: [redacted] @zoogdierverseniging.nl; [redacted] @zoogdierverseniging.nl; [redacted] @wur.nl; [redacted] @wur.nl;
[redacted] @ gelderland.nl; [redacted] @prvlimburg.nl; [redacted] drenthe.nl; [redacted] @provinciegroningen.nl; [redacted] @brabant.nl;
[redacted] @overijssel.nl; [redacted] @fryslan.frl; [redacted] fryslan.frl; [redacted] @kroondomeinhetloo.nl;
[redacted] @Natuurmonumenten.nl; [redacted] @staatsbosbeheer.nl>

CC: [redacted] @bij12.nl>; [redacted] @bij12.nl>; [redacted] bij12.nl>; [redacted] @bij12.nl>; [redacted] @bij12.nl>; Communicatie [redacted] @bij12.nl>; [redacted] @bij12.nl>

Onderwerp: Concept nieuwsbericht kwartaalrapportage Wolf en bijlage

Beste collega's,

As donderdag, 19 december publiceren wij het nieuwsbericht over de kwartaalrapportage wolf met een link naar een uitgebreidere duiding en toelichting op onze website bij12.nl. De rapportage en de hoofdlijnen van het begeleidend nieuwsbericht is in het wolvenkwartaaloverleg van 2 december besproken. Wij zijn er binnen BIJ12 mee aan de slag gegaan en het resultaat zit in de bijlagen.

Verzoek: graag jullie reactie op beide berichten. Inhoudelijk zou het moeten kloppen allemaal, maar als dat niet zo is, dan horen wij dat graag. Stuur je reactie naar mij svp voor morgen einde dag (17 december). Dan hebben we nog een dag de tijd voor evt verwerking en dan kan het donderdag gepubliceerd worden. Dank alvast hiervoor!

De pers zit er op te wachten. Nu.nl en Omrop Fryslan hebben al aangegeven een interview te willen. Morgen stem ik een woordvoerderslijn af met [redacted] en [redacted]. Die zal ik ook delen met jullie en ik zal de woordvoerders van de wolvenprovincies apart benaderen. De algemene lijn is: wat landelijk is, communiceren wij als BIJ12, wat provinciespecifiek is, de provincies. Overige woordvoerders van andere betrokken partijen (het net **opgestarte wolvenafstemmingsoverleg en het natuurinformatie- en natuurbeheerafstemmingsoverleg** (LNV, Staatsbosbeheer, IPO en BIJ12) worden ook in kennis gesteld voordat het bericht uitgaat.

HG en fijne avond, [redacted]

[redacted]
[redacted] Stuur een mail aan [redacted] @bij12.nl

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht | www.bij12.nl
T +31 (0)85 486 22 22 | E [redacted] bij12.nl
M +31 (0)6 [redacted]

Werkt voor provincies

Volg ons op [Twitter](#) en [LinkedIn](#).

Dit e-mailbericht (en bijlagen) is uitsluitend bestemd voor de geadresseerde(n) en diegene die toestemming hebben dit bericht te lezen. Gebruik door onbevoegden is verboden. Dit e-mailbericht kan vertrouwelijk zijn en binnen het bereik vallen van een wettelijke geheimhoudingsplicht. Indien U het bericht ten onrechte hebt ontvangen, wordt U verzocht ons daarover per ommegaande te informeren, en de e-mail (en bijlagen) – zonder van de inhoud kennis te nemen – onmiddellijk te verwijderen.

This e-mail (and its attachments) is intended exclusively for the addressee(s) or those authorized by the recipient. Use by anyone other than the authorized recipient is prohibited. This e-mail may be confidential, legally privileged or exempt from disclosure. If you have received this e-mail by

mistake, please notify us by return of mail and delete the message (and its attachments) – without taking note of its contents – immediately.

p2510 1625u109

BUJ
12

Werkt voor provincies

BU
12

Werkt voor provincies

Date : 4-6-2019 18:11:44
From : "
To : @bij12.nl
Subject : Re: DNA-monsters
Attachment : image002.png;image003.png;

Hoi

Dat snap ik wel. En gedane zaken nemen geen keer. Maar we hebben volgens mij heldere afspraken over groen licht voor DNA onderzoek op keutels. Daar wil ik niet aan toeren.
Ik zie je morgenvroeg.

Groet.

Verzonden vanaf mijn Samsung Galaxy-smartphone.

----- Oorspronkelijk bericht -----

Van: @bij12.nl
Datum: 04-06-19 17:43 (GMT+01:00)
Aan: drenthe.nl
Cc: @bij12.nl, @bij12.nl
Onderwerp: RE: DNA-monsters

Dag

Ik kan nu niet vragen op basis waarvan WEnR is verzocht de analyse uit te voeren, 10.2e

M.b.t. de kosten kan ik alleen aangeven dat Faunazaken volledig gefinancierd wordt door de provincies. Dit betekent dus dat kosten altijd door de provincies betaald worden.

Met vriendelijke groet,

MSc
Faunazaken & ACSG

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht | www.bij12.nl

T +31 (0)6 | F +31 (0)85 486 22 33 | E @bij12.nl

Werkt voor provincies

Van: drenthe.nl
Verzonden: maandag 27 mei 2019 14:36
Aan: @wur.nl
CC: @bij12.nl; @bij12.nl
Onderwerp: RE: DNA-monsters

Bedankt voor je reactie

Ik zie dat dit een actie is geweest van waarvan ik niet op de hoogte was.

De kosten komen dan voor rekening van BIJ12 en kunnen niet worden doorberekend naar de provincie(s).

Groet,

Van: @wur.nl
Verzonden: maandag 27 mei 2019 14:30
Aan: drenthe.nl
CC: @bij12.nl; @bij12.nl
Onderwerp: FW: DNA-monsters

Dag

Zie onder voor bericht van op basis waarvan ik deze keutel in de set heb opgenomen.
noemt 2 keutels, maar in monsterzak zat 1 DNA-monster; wellicht daarnaast nog dieet-monster, dat kan ik vanuit hier in de DNA-database niet checken).

Groet, [redacted]

From: [redacted] <[\[redacted\]@bij12.nl](mailto:[redacted]@bij12.nl)>

Sent: 15 Apr 2019 09:14

To: [redacted] <[\[redacted\]@wur.nl](mailto:[redacted]@wur.nl)>

Subject: DNA monsters

Ha o [redacted]

Ik breng morgen weer een aantal DNA-monsters mee naar Utrecht; verzamelde in de omgeving (Grote Zand/Hooghalen) waar zenderwoon Janka deze afgelopen week voor het aatst was gezonden enkele keute de en uit Drents-Friese Woud van enkele dagen daarna; over de laatste ben ik heel benieuwd naar de uitkomst, omdat in het weekend daarna een vrijger van WN maar efst 11 (!?!). Keute s zegt te hebben gevonden, waarvan [redacted] voora snog zegt deze niet te willen onderzoeken v.m. protocol. De 2 de de boswachter van SBB heeft gevonden en de in mijn bezit zijn en morgen mee naar Utrecht komen waar ik wé graag onderzocht hebben.

Zek je morgenvroeg?

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

Provincies Friesland, Groningen, Drenthe

T +31 (0)6 [redacted] | E [redacted] <[\[redacted\]@bij12.nl](mailto:[redacted]@bij12.nl)>

BIJ12/Faunazaken,

BIJ12

Werkt voor provincies

Leidsevee 2, 3511 SB Utrecht | www.bij12.nl

T 31 (0)85 486 22 22 | F 31 (0)85 486 22 33

BUJ
12

Werkt voor provincies

BUJ
12

Werkt voor provincies

Date : 19-8-2019 20:55:10

From : "

To : " @gelderland.nl, @wur.nl, " "

@bij12.nl

Cc : @wur.nl

Subject : Re: kwartaalanalyse wolf aug2019

Attachment : image001.jpg;image002.png;

Dank

Ik ben blij dat je een Drentse vos hebt kunnen bevestigen. Dat voorkomt dat deze keutel (door WIN als C2 geclassificeerde, dus bevestigde wolf) in de dataset blijft staan.

Jouw voorstel om weer een update (kaartje) te maken en te publiceren zonder verder persbericht lijkt me prima. In feite is de situatie immers onveranderd.

Voor al het overige is het deze keer helemaal aan

Groet,

Verzonden vanaf Samsung-tablet.

----- Oorspronkelijk bericht -----

Van: @gelderland.nl>

Datum: 19-08-19 15:32 (GMT+01:00)

Aan: @wur.nl>, @bij12.nl>, drenthe.nl>

Cc: @wur.nl>

Onderwerp: RE: kwartaalanalyse wolf aug2019

Dag,

Dank voor je bericht, mooi dat de 3 bekende volwassen wolven op de Veluwe zijn aangetroffen.

Ik wil en de coördinatoren voor Noord Veluwe () en Midden Veluwe () hiervan nu op de hoogte stellen.

Wij gaan zelf niet actief communiceren dus heb geen voorkeur voor hoe lang van te voren de communicatie af te stemmen.

Groet,

Van: @wur.nl>

Verzonden: maandag 19 augustus 2019 14:25

Aan: @bij12.nl>; @gelderland.nl>; drenthe.nl>

CC: @wur.nl>

Onderwerp: RE: kwartaalanalyse wolf aug2019

Dag

Zie bijlage voor de resultaten van de DNA analyses wolf deze maand (3^e kwartaalanalyse 2019).

De Drentse keutel was inderdaad een vos.

Op de Veluwe hadden we mazzel: ondanks de beperkte set monsters zitten toch alle drie volwassen dieren ertussen.

Prooiswabs + keutel van midden-veluwe waren vrouwtje GW960f.

Op Noord-Veluwe 1 keutel van vrouwtje GW998f en 1 keutel van mannetje GW893m.

Een derde keutel van de noord-veluwe was in elk geval wolf, maar individueel profiel was van te lage kwaliteit.

Vooruitlopend op gepland overleg, overleggen we graag eventjes met jullie hoe de communicatie van deze huidige resultaten intern en extern netjes te laten verlopen.

Kortom, wie brengen wij op de hoogte van deze resultaten en wanneer. Concreet:

- in deze set zitten swabs van het ISK, waarvan defensie verzocht om enige discretie.

Ik ga er vanuit dat wolvenmeldpunt "inner circle" is, en we bijgevoegde tabel dus ook met hen delen, maar met verzoek aan hen die niet integraal met achterban / wolven in nederland te delen.

Uiteraard wil ik hen de tabel toesturen, maar ik kan me ook voorstellen dat het praktisch is als dat weer contact met de verzamelaars, kortom ditmaal defensie en wolvenmeldpunt, voor zijn rekening neemt?

- Wat betreft communicatie extern (uiteraard goed om bij overleg daarover en ook even te betrekken, maar vanwege vorige punt nu nog even niet in CC gezet):

Ons voorstel is dat we weer een kwartaalkaartje maken (met wederom groot symbool per individu, zonder exacte vindplaatsen, maar wel met vinddata's).

Dat kaartje plaatsen wij dan op de WUR site met een korte toelichting. Maar aangezien er totaal niks nieuws te melden is qua resultaten, zonder actieve communicatie richting de pers.

Concept van dat berichtje op onze site, incl kaartje, kunnen we vooraf rondsturen naar jullie + wolvenmeldpunt. Hoe lang te

voren is wenselijk?

Groet, [redacted]

[redacted]
Wageningen Environmental Research (WENR)
Wageningen Campus, Building Lumen (100), [redacted]
P.O. Box 47, 6700 AA Wageningen, The Netherlands
Tel: +31 (0) 317 [redacted]

Laboratorium voor Ecologische Genetica:
[redacted]

Kennisimpuls Bestuivers:
www.kennisimpulsbestuivers.nl
www.wegwijzerbestuivers.nl

From: [redacted] <[\[redacted\]@bij12.nl](mailto:[redacted]@bij12.nl)>

Sent: 06 August 2019 09:11

To: [redacted] <[\[redacted\]@wur.nl](mailto:[redacted]@wur.nl)>; [redacted] <[\[redacted\]@ gelderland.nl](mailto:[redacted]@ gelderland.nl)>; [redacted] <[\[redacted\]@drenthe.nl](mailto:[redacted]@drenthe.nl)>

Cc: [redacted] <[\[redacted\]@wur.nl](mailto:[redacted]@wur.nl)>

Subject: RE: kwartaalanalyse wolf aug2019

Goedemorgen allen,

Net terug van even weggewest, ben ik het eens met de conclusie om nu gewoon de set te draaien. Het mag dan rustig zijn, maar het blijft zijn betekenis houden, zeker voor de Veluwe, en we houden ons hiermee aan de lopende afspraken.

Voor wat betreft beoogd overleg, jazeker dat moet er gaan komen. Dat gaat niet voor eind augustus meer lukken dus ik stel voor dat we los van communicatie en samenwerkingsafspraken desgewenst een apart monitoringsoverleg in september hebben.

Op dit moment zijn wij binnen BIJ12 bezig onze mind op te maken over de 'wolventaken' zodra dat helder is volgt er z.s.m. een breder overleg. Ook dat in september dus wellicht is combinatie/aansluitende ook nog denkbaar en wel zo efficiënt.

Met vriendelijke groeten,
[redacted]

[redacted]

[redacted]

Maatschappelijke Adviesraad Faunaschade

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht | www.bij12.nl

T +31 (0)85 [redacted] | F +31 (0)85 486 22 33

M +31 (0) 6 [redacted] | E [redacted] <[\[redacted\]@bij12.nl](mailto:[redacted]@bij12.nl)>

Werkt voor provincies

Van: [redacted] <[\[redacted\]@wur.nl](mailto:[redacted]@wur.nl)>

Verzonden: maandag 5 augustus 2019 10:00

Aan: [redacted] <[\[redacted\]@ gelderland.nl](mailto:[redacted]@ gelderland.nl)>; [redacted] <[\[redacted\]@drenthe.nl](mailto:[redacted]@drenthe.nl)>; [redacted] <[\[redacted\]@bij12.nl](mailto:[redacted]@bij12.nl)>

CC: [redacted] <[\[redacted\]@wur.nl](mailto:[redacted]@wur.nl)>

Onderwerp: RE: kwartaalanalyse wolf aug2019

Dag allen,

Dank [redacted] en [redacted] voor jullie reacties.

Helder, dan gaan we nu de set draaien zoals in mijn mail hieronder voorgesteld, en kan de Drentse keutels dus net zo makkelijk meteen mee.

Ik houd jullie op de hoogte.

Groet, [redacted]

[redacted]
Wageningen Environmental Research (WENR)
Wageningen Campus, Building Lumen (100), [redacted]
P.O. Box 47, 6700 AA Wageningen, The Netherlands
Tel: +31 (0) 317 [redacted]

Laboratorium voor Ecologische Genetica:

Kennisimpuls Bestuivers:
www.kennisimpulsbestuivers.nl
www.wegwijzerbestuivers.nl

From: [redacted] <[redacted]@ Gelderland.nl>
Sent: 05 August 2019 08:43
To: [redacted] <[redacted]@ Drenthe.nl>; [redacted] <[redacted]@ wur.nl>; [redacted] <[redacted]@ bij12.nl>
Cc: [redacted] <[redacted]@ wur.nl>
Subject: RE: kwartaalanalyse wolf aug2019

Beste mensen,

We hebben net voor de vakanties nog een overleg gehad met de monitoringsgroep op de Veluwe om de actieve monitoring goed op gang te houden (gaan nu ook met camera's werken), ik verwacht komende periode dus ook weer meer monsters. [redacted] coördineert monsteraanlevering voor de Noord Veluwe en [redacted] voor de midden Veluwe.

Hoewel we geen grote verrassingen verwachten lijkt het me toch goed nu gewoon de kwartaalrapportage te draaien. Het is op de Veluwe een belangrijk onderwerp en ik wil bijvoorbeeld het risico niet lopen dat (bijvoorbeeld) pas later zou blijken dat er toch al een mannetje loopt op de Midden Veluwe.

E.e.a. conform voorstel [redacted]

Groet [redacted]

Van: [redacted] <[redacted]@ Drenthe.nl>
Verzonden: vrijdag 2 augustus 2019 15:38
Aan: [redacted] <[redacted]@ wur.nl>; [redacted] <[redacted]@ bij12.nl>; [redacted] <[redacted]@ Gelderland.nl>
CC: [redacted] <[redacted]@ wur.nl>
Onderwerp: RE: kwartaalanalyse wolf aug2019

Hoi [redacted]

Inderdaad, wat een rust. De Drentse keutel heeft voor mij geen haast, ik verwacht daaruit geen wolf. Als het efficiënter is voor de analyses om alles een kwartaal door te schuiven heb ik daar wat mij betreft ook geen bezwaar tegen.

Ik neem aan dat het DNA bederf in keutels bij hoge temperaturen in de zomer snel gaat (tenzij de keutels weer heel snel zijn uitgedroogd). In het monitoringsplan dat opgesteld gaat worden kunnen richtlijnen worden meegenomen over verzamelperiodes van keutels, waarbij het accent dan op de winter ligt (net als bij otter).

Groeten [redacted]

Van: [redacted] <[redacted]@ wur.nl>
Verzonden: vrijdag 2 augustus 2019 15:25
Aan: [redacted] <[redacted]@ bij12.nl>; [redacted] <[redacted]@ Gelderland.nl>; [redacted] <[redacted]@ Drenthe.nl>
CC: [redacted] <[redacted]@ wur.nl>
Onderwerp: kwartaalanalyse wolf aug2019

Beste [redacted]

Nu de maand augustus is gestart, willen wij volgens afspraak op korte termijn weer onze kwartaal-analyse starten voor de (vermeende) wolvenmonsters.

Dit op basis van de afgesproken huidige lijn: maandelijks een soortsbepaling op monsters van schadegevallen, en per kwartaal een soortsbepaling voor monitorings-monsters (keutels en wilde prooien, beide zonder grote haast) en individu-bepaling voor alle monsters uit afgelopen kwartaal.

De afgelopen 3 maanden is echter opvallend weinig binnengekomen bij ons.

Geen enkel schadegeval (vandaar in juni en juli dus ook geen soortsbepaling uitgevoerd), en maar een handvol monitorings-monsters namelijk (zie bijlage voor details):

- een keutel van dwingelderveld (verzameld door [redacted], door [redacted] per mail reeds voordeel van de twijfel gegeven voor analyse)
- drie keutels van noord-veluwe (allen in juli verzameld in kroondomeinen, regio uddel), waarvan 1 reeds bij ons en 2 nog in aantocht via [redacted].
- een keutel van midden veluwe, nabij hoog-buurlo [redacted], juni j.l.)
- swabs van wilde prooi midden veluwe (op ISK, verzameld door defensie; 7 stuks; mijn voorstel is max 5 mee te nemen in de analyse).

Bij akkoord van jullie starten wij zsm met analyse van deze 10 monsters. Kunnen jullie mij aangeven of dat inderdaad OK is zo?

[redacted] je gaf eerder aan graag voor het beschikbaar komen van de volgende kwartaalgegevens nog een overlegje te willen organiseren over de communicatie daarvan. Nieuwe resultaten zullen waarschijnlijk dus eind augustus weer beschikbaar komen.

Wi en/kunnen we inderdaad nog iets inpennen voor die tijd?

En tot slot: we merken dus dat aanta en verzame de monsters fink terug open nu het vestigingsvraagstuk achter de rug is. We icht kunnen we uit de nu ontvangen monsters weer de 3 vo wassen dieren op de ve uwe aantonen, maar dikke kans van niet. Zo niet, dan is de vraag of dat een probleem is, en dus aan eiding om aan te sturen op iets meer verzame werk de komende maanden, of dat het prima is zo. Misschien we goed om daar even afspraken over te maken, zodat indien gewenst nog even bij te sturen is?

Groet en a vast dank voor ju ie reactie!

[Redacted]

[Redacted]
[Redacted]
Wageningen nvironmen al Research (W NR)
Wageningen Campus, Building umen (100), [Redacted]
P.O. Box 47, 6700 AA Wageningen, The Ne herlands
Tel +31 (0) 317 [Redacted]

[Redacted] [m](#)

Kennisimpuls Bes uivers
www.kennisimpulsbes_uivers.nl
www.wegwijzerbes_uivers.nl

**** [Disclaimer](#) ****
**** [Disclaimer](#) ****

WAGENINGEN

UNIVERSITY & RESEARCH

BU
12

Werkt voor provincies

Sent: woensdag 28 augustus 2019 16:31

To: [redacted] <@bij12.nl>

Cc: [redacted] <@wur.nl>; [redacted] <@zoogdiervereniging.nl>; [redacted]

<@zoogdiervereniging.nl>; [redacted] <@zoogdiervereniging.nl>; [redacted] <@prvlimburg.nl>;

drenthe.nl;

@gelderland.nl

@gelderland.nl>; [redacted]

@wur.nl>

Subject: Re: kwartaalbericht wolf

Hoi allen,

bedankt voor jullie snelle antwoorden. Voorop gesteld dat we voor de volgende keer zorgen voor een goede oplossing, wil ik benadrukken dat het voor de woordvoering lastig zou zijn als het kaartje op de WENR site wordt gezet. En dat het uitstellen daarvan natuurlijk lastig is maakt dat er niet echt een goede oplossing is.

Het lijkt me goed de volgende dingen nog even toe te lichten:

- er is vanuit ons wel nieuws te melden, ik snap dat jullie weinig nieuws naar buiten te brengen hebben.
- wat [redacted] doet in zijn kwartaalanalyse
- de media nu al bellen.

Nieuws:

- veel wolvenmeldingen nieuws (veel filmpjes). Dit levert ook zorgen op, oa bij SBB en KDHL.
- beeldmateriaal van 5 jonge welpen, dit is (op één zinssnede na) niet actief naar buiten gebracht.
- bevestigen dat de drie wolven er nog zitten en hoe het verloopt met de welpjes, voor zover we daar iets over weten.
- mannetje is officieel 6 maanden in territorium,
- gebiedscommissie Gld zoekt voorlopers bij schapenhouders en wil hierbij de preventieve maatregelen voor 100% vergoeden.
- onderzoek gaat ook in nieuwe fase met zowel de intensivering van actieve monitoring op de Veluwe als het schrijven van een Nederlands monitoringsplan.
- in een bijzin eventueel: geen schapen gepakt afgelopen 4 maanden

Kwartaalanalyse:

- data van wenr verwerken bij wolvenmeldpunt, vaak zitten hier compleet nieuwe tussen voor ons, nu niet.
- alle meldingen die we hebben nalopen: eindvalideren
- verhaaltjes bedenken/schrijven/overleggen met betrokken opdrachtgevers zoals Teun en partners zoals de terreinbeheerders

Woordvoering

De media hebben blijkbaar deze datum in hun agenda staan, want ze verwachten zelf al nieuwe data van wolven. [redacted] en wij zijn al gebeld. [redacted] en [redacted] krijgen signalen dat mensen op het nieuws zitten te wachten. Dit in combinatie met het feit dat er best veel nieuws is te melden, verwachten we

Het zou fijn zijn als wij het kwartaalbericht met jullie kunnen afstemmen.

groet

Op wo 28 aug. 2019 om 15:45 schreef [redacted] <@bij12.nl>:

Beste allen,
Zoals ik eerder heb aangegeven is er vanuit BIJ12 geen nieuws (er zijn geen schadegevallen door wolven geweest). Publicatie van de overige meldingen mag maar dat laat ik dus aan Gelderland. Uiteraard pakt BIJ12 dit wel op en wil hiervan op de hoogte zijn.

Ik ben dus in afwachting van één kwartaalbericht evt. met een kaartje. Het lijkt mij wel dat dit vooraf onderling Zoogdiervereniging/WENR/Gelderland dient te zijn afgestemd.
Zoals eerder gesteld: weinig nieuwswaarde, maar prima om dit op een website(s) te plaatsen. (maar geen nieuws is soms ook nieuws).

Overleg voorstel over hoe wij dit in de toekomst moeten afstemmen volgt nog. Nu even niet in de gelegenheid uitgebreider te reageren. m.v.g.

d.d. 20 augustus per mail verzonden tekst:

Beste allen,

Het is in dit geval aan Gelderland om te bepalen hoe actief de publiciteit wordt gezocht. Eens met de insteek van [redacted].

Vanuit Bij12 bezien denken we dat dit geen nieuwswaarde heeft.
Maar het desalniettemin op de website publiceren van een kaartje met korte tekst is natuurlijk prima.
Maar een apart persbericht lijkt wel erg ver te aan.

Vooroverleg over publicatie lijkt mij niet echt nodig. Wat niet wegneemt dat er vanuit BIJ12 nog wel een 'wolvenoverleg' over verdere afstemming zal worden georganiseerd.

Op de website van BIJ12 zullen we de (publicatie-)datum aanpassen van onze overzichten schade landbouwhuisdieren. Hierdoor wordt duidelijk dat er sinds enige maanden geen schademeldingen meer zijn geweest.

Graag ontvangen wij melding van de plaatsing op website(s) en het kaartje met de tekst, dan kunnen we dit ook op de wolvenpagina van onze website plaatsen.

Met vriendelijke groeten,

Maatschappelijke Adviesraad Faunaschade

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht | www.bij12.nl

T +31 (0)85 486 22 22 | F +31 (0)85 486 22 33

M +31 (0) 6 [redacted] | E [redacted] [@bij12.nl](mailto:[redacted]@bij12.nl)

Werkt voor provincies

Van: [redacted] [@wur.nl](mailto:[redacted]@wur.nl)>

Verzonden: woensdag 28 augustus 2019 14:39

Aan: [redacted] [@zoogdiervereniging.nl](mailto:[redacted]@zoogdiervereniging.nl)>; [redacted] [@bij12.nl](mailto:[redacted]@bij12.nl)>

CC: [redacted] [@zoogdiervereniging.nl](mailto:[redacted]@zoogdiervereniging.nl)>; [redacted] [@zoogdiervereniging.nl](mailto:[redacted]@zoogdiervereniging.nl)>;

[redacted] [@zoogdiervereniging.nl](mailto:[redacted]@zoogdiervereniging.nl)>; [redacted] [@prvlimburg.nl](mailto:[redacted]@prvlimburg.nl)>; [redacted] [@drenthe.nl](mailto:[redacted]@drenthe.nl)' [redacted] [@drenthe.nl](mailto:[redacted]@drenthe.nl)>; [redacted]

[redacted] [@ gelderland.nl](mailto:[redacted]@ gelderland.nl)>; [redacted] [@ gelderland.nl](mailto:[redacted]@ gelderland.nl)>; [redacted] [@wur.nl](mailto:[redacted]@wur.nl)>

Onderwerp: RE: kwartaalbericht wolf

Dag allen, incl leden LUPUS,

Ik heb hier inderdaad een ruime week terug overleg met [redacted] over gehad (nav onze dataset van dit kwartaal). Insteek/verzoek van [redacted] was om gezamenlijk een kwartaalbericht te maken met niet alleen DNA resultaten maar ook de data van het meldpunt en evt beleidsontwikkelingen. Vanuit WENR willen we daar aan meewerken, mits het neutraal is qua output (bijv. beleidsontwikkelingen cq bepaalde doorvertaling van de bevindingen; kan snel een niet-neutrale lading krijgen). Tevens is het dan handig dat we ook met een zelfde databestand werken (die van het meldpunt wat ons betreft, maar daarvoor moet nog eea georganiseerd worden, incl afspraken gebruik data/geheimhoudingsclausules die wij oa hebben.) Ik heb dan ook aangegeven dat we het 'nieuwe kwartaalbericht' bij het nog door BIJ12 te organiseren communicatie overleg maar als uitgangspunt moeten nemen. En dit keer dan nog de oude weg te volgen.

We snappen jullie voorbehoud/wens. Er is echter weinig te melden, dus wellicht valt het met media mee, ook qua voorbereidingsvereiste. Desondanks is de media gretig (kent echter de kwartaalsfrequentie; NU.nl belde zojuist wanneer het kwartaalbericht online kwam), maar er kan ook een andere aanleiding zijn, kortom onvoorspelbaar. LUPUS en BIJ12 zijn al akkoord met uit te doen (zonder actieve PR). Tevens houden we graag dezelfde frequentie aan (wolvenjaar van mei (pups)-april; elk kwartaal een update), vandaar dat we streven naar augustus (resultaten mei-juli). Als mgl straks nav monitoringsplan de bemonstering en analyse een andere inzet/frequentie krijgt is dat wellicht ook een goed moment ter herbezinning over berichtgeving. Kortom, wat ons betreft dit kwartaal nog op de oude wijze.

Wanneer doen jullie/ZV kwartaalanalyse? Per volgend kwartaal synchroon laten lopen?

Afijn, als BIJ12/LUPUS het graag gelijktijdig uit wil hebben dan kunnen we dat prima afstemmen (krijg [redacted] niet aan de lijn, denk dat het nog niet op GO staat).

Regards,

Wageningen Environmental Research (Alterra)

Animal Ecology Team

P.O. Box 47, NL-6700 AA Wageningen

The Netherlands

Phone: +31-317 [redacted]

Mobile: 0031 (0)6 [redacted]

E-Mail [redacted] [@wur.nl](mailto:[redacted]@wur.nl)

From: [redacted] [@zoogdiervereniging.nl](mailto:[redacted]@zoogdiervereniging.nl)>

Sent: woensdag 28 augustus 2019 14:04

To: [redacted] [@wur.nl](mailto:[redacted]@wur.nl)>

Cc: [redacted] [@zoogdiervereniging.nl](mailto:[redacted]@zoogdiervereniging.nl)>; [redacted] [@bij12.nl](mailto:[redacted]@bij12.nl)>;

[redacted] [@wur.nl](mailto:[redacted]@wur.nl)>; [redacted] [@zoogdiervereniging.nl](mailto:[redacted]@zoogdiervereniging.nl)>; [redacted] [@zoogdiervereniging.nl](mailto:[redacted]@zoogdiervereniging.nl)>

Subject: kwartaalbericht wolf

Hoi [redacted]

De data van WENR is vorige week beschikbaar gekomen en [redacted] zet dit (uiteraard) graag snel op de WENR site, onder andere omdat er mensen om vragen. Echter wij krijgen daar de woordvoering van te doen, en het is handig als wij dan vragen kunnen beantwoorden. Wij doen

ook een kwartaalanalyse van onze meldingen en bewijzen, en dat combineren we tot een compleet plaatje met de data van WENR en evt Bij12 en prv Gld voor de woordvoering. [REDACTED] heeft zijn kwartaalanalyse gepland rond het moment dat we het kwartaaloverleg hebben, hij heeft er helaas niet eerder tijd voor. Dat betekent dat als WENR het bericht op de website zet (zonder er een bericht van te maken, maar de ervaring leert dat de pers dat weet te vinden) we er misschien wat woordvoering voor moeten doen zonder dat we goed zijn voorbereid.

Voor nu is er dus niet zoets als een ideale oplossing, dus we moeten voor de volgende keer maar zorgen voor een optimale oplossing, door het volgende kwartaal het kwartaaloverleg te plannen in de week dat de WENR resultaten er zijn en te zorgen dat wij dan onze kwartaalanalyse hebben en de afspraak te herhalen dat we allemaal wachten met informatie naar buiten brengen tot het kwartaaloverleg.

Misschien ziet iemand voor nu nog een compromis? We ontdekken vanzelf steeds meer een betere manier om samen te werken, en dan is het nu maar even niet helemaal optimaal. Misschien kunnen jullie nog een weekje extra wachten en misschien kan [REDACTED] nog een paar dagen eerder beginnen.

Dan gaan we voor nu maar even voor een betere afstemming voor het volgende kwartaal.

groet,

Zoogdiervereniging

Toernooiveld 1 6525 ED Nijmegen
Postbus 6531 6503 GA Nijmegen
Mobiel: 06 - [REDACTED] Secretariaat: 024-741 0500
E-mail: [REDACTED]@zoogdiervereniging.nl
Website: www.zoogdiervereniging.nl Twitter: @zoogdierverenig
Skype: [REDACTED]

--

Zoogdiervereniging

Toernooiveld 1 6525 ED Nijmegen
Postbus 6531 6503 GA Nijmegen
Mobiel: 06 - [REDACTED] Secretariaat: 024-741 0500
E-mail: [REDACTED]@zoogdiervereniging.nl
Website: www.zoogdiervereniging.nl Twitter: @zoogdierverenig
Skype: [REDACTED]

BU
12

Werkt voor provincies

BU
12

Werkt voor provincies

Date : 29-5-2019 14:39:01

From : " [redacted] @bij12.nl

To : [redacted]@drenthe.nl

Cc : [redacted]@bij12.nl

Subject : Re: resultaten DNA analyses wolf mei2019

Attachment : image001.jpg;image001.jpg;

Ha [redacted]

Ik heb gisteren in de app de nieuwe contactgegevens doorgegeven. Was dat voldoende duidelijk of heb jij nog vragen?

Met vriendelijke groet,

[redacted]

Faunazaken & ACSG

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht | www.bij12.nl

T +31 (0)6 [redacted] | F +31 (0)85 486 22 33 | E [redacted]@bij12.nl

Op 27 mei 2019 om 13:25 heeft [redacted]@drenthe.nl> het volgende geschreven:

Hoi [redacted],

Wie doet bij jullie de terugkoppeling naar de schapenhouders en dergelijke (omdat [redacted] afwezig is)?

Groet, [redacted]

Van: [redacted]@wur.nl>

Verzonden: maandag 27 mei 2019 10:52

Aan: [redacted]@bij12.nl); [redacted]@bij12.nl>; [redacted]@ gelderland.nl>;

[redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@prvlimburg.nl'

CC: [redacted]@bij12.nl'; [redacted]@bij12.nl>; [redacted]@wur.nl>

Onderwerp: resultaten DNA analyses wolf mei2019

Dag allen,

De kwartaalanalyse voor alle (vermeende) wolvenmonsters uit de periode februari t/m april is afgerond. Zie bijlage voor een overzicht van alle resultaten van soorten + individubepalingen per monster.

De belangrijkste resultaten even op een rij:

1. in totaal 38 keutels onderzocht, waarvoor allemaal de diersoort kon worden vastgesteld. 75% daarvan betrof wolf (de bovengenoemde drie individuen), daarnaast 4x hond en 6x vos (soortbepaling werkt niet op vos, dus daar geeft ie geen resultaat, maar uit microsatelliet-analyse blijkt keurig alsnog vos). Vrijwilligers zitten dus meestal goed in hun inschatting in het veld, en DNA analyse vrijwel altijd succesvol.
2. Op basis van keutels verzameld door vrijwilligers op de Veluwe kan worden bevestigd dat de drie eerder waargenomen wolven daar nog steeds actief zijn:
 - GW960f meermalen op basis van keutels bevestigd op Midden Veluwe tussen 13 februari en 24 april. Daarmee definitief gevestigd als tweede vrouwelijke wolf van Nederland.
 - eerder gevestigde wolf GW998f nog altijd aanwezig op de Noord-Veluwe, en in dezelfde regio is ook man GW893f nog aanwezig. Dit bevestigt het vermoeden op basis van fotomateriaal eind april (bericht WIN) dat deze twee samen optrekken. Vondst van keutels van beide individuen op enkele honderden meters afstand van elkaar op 17 februari suggereert dat ze toen al samen waren, en eind april dus nog steeds.
3. Geen van deze drie dieren was betrokken bij aangevallen schapen in Overijssel en Drenthe dit voorjaar. Dit betrof namelijk twee andere vrouwelijke wolven, die tot nu toe niet eerder in de DNA monsters waren gesignaleerd:
 - Bij een schadegeval op 20 februari in Overijssel was vrouwtje GW965f betrokken, afkomstig uit de roedel "Die Lucie" in Nedersaksen. Zij werd op 27 maart alweer waargenomen in Nordrhein Westfalen, en is dus alweer terug in Duitsland.
 - Op 29 maart was vervolgens een ander vrouwtje, GW849f uit Ueckermünde (Mecklenburg-Vorpommern), betrokken bij een schadegeval in Drenthe. Dit is de gezenderde wolvin "janka".
4. Bij enkele andere schapen-schadegevallen wel wolf aangetoond, maar helaas te slecht DNA voor een goed individueel profiel.
5. Gedode schaap te Bergen, Limburg, is vermoedelijk vos bij betrokken, geen wolf aangetoond.
6. Verder liet een keutel uit zuid-limburg (meerssen) inderdaad onomstotelijk wolf zien in de soortsbepaling. Het was dus zeker een wolvenkeutel, echter waarschijnlijk daarna een vos die eroverheen heeft geplast (komt vaker voor), want microsatellieten laten vooral vossen-allelen zien. Een individueel profiel van de wolf is daardoor helaas niet te achterhalen.

Zo als afgesproken informeer ik nu eerst even jullie, en ga er vanuit dat jullie de betrokken schapehouders en verzamelaars (WIN vrijwilligers / terreineigenaren) informeren?

Tot slot:

Wij werken weer aan een overzichtskaartje op deze fde manier als vorige kwartaal. Komt hopelijk morgen beschikbaar. Daar laten we dan even alle locaties op zien waar we een individuele wolf aan hebben kunnen koppelen. Dieren op de Veluwe worden weer zodanig weergegeven dat exacte territorium niet te herleiden is, met datums maar niet exacte vindplaats van de keute(s). Ondertussen maken wij alvast weer een opzetje voor een persbericht, met globaal de lijn zoals hierboven beschreven (punten 1,2,3 en evt 6). Dat komt begin deze week jullie kant op.

Voor vragen of overleg: jullie weten ons te vinden! :-)

Groet, mede namens [redacted]

[redacted]

[redacted]
Wageningen Environmental Research (W-NR)
Wageningen Campus, Building 100, [redacted]
P.O. Box 47, 6700 AA Wageningen, The Netherlands
Tel +31 (0) 317 [redacted]

[redacted]

<Resultaten wolf mei 2019.xlsx>

WAGENINGEN

UNIVERSITY & RESEARCH

WAGENINGEN

UNIVERSITY & RESEARCH

Date : 10-10-2019 16:24:48

From : "

To : [redacted]@wur.nl, [redacted]@bij12.nl, "[redacted]@ gelderland.nl"

[redacted]@ gelderland.nl

Cc : "[redacted]@wur.nl

Subject : Re: resultaten DNA wolf

Attachment : image001.jpg;

Bedankt [redacted]

Gelukkig is het bij ons na Nieuw Balinge verder rustig gebleven. Ik ben benieuwd naar de individubepaling t.z.t.

[redacted], laat je me even weten als de eigenaar ook is geïnformeerd?

Groet, [redacted]

Verzonden vanaf Samsung-tablet.

----- Oorspronkelijk bericht -----

Van: [redacted]@wur.nl>

Datum: 10-10-19 15:18 (GMT+01:00)

Aan: [redacted]@bij12.nl>, [redacted]@ gelderland.nl", [redacted]@ gelderland.nl>, [redacted]@ gelderland.nl>, [redacted]@ gelderland.nl>

Cc: [redacted]@wur.nl>

Onderwerp: resultaten DNA wolf

Dag [redacted]

Inmiddels hebben we de resultaten binnen voor de soortsbepalingen van deze maand, dwz de wolvenmonsters uit september. Dat betrof twee 'cases': een enkel schaap te Nieuw Balinge (Drenthe) begin september en het recentere geval te Gortel (Veluwe, Gelderland).

Zie bijlage voor de resultaten.

Gortel was inderdaad wolf, haplotype HW1 (zoals het grootste deel van de tot nu toe waargenomen wolven in NL, inclusief het ouderpaar op de noordveluwe). Van de vijf geanalyseerde monsters gaven 4 deze uitslag, de vijfde gaf geen resultaat.

Van de drie monsters van Nieuw Balinge gaf eentje een zeer goed en betrouwbaar signaal voor wolf HW1. Een tweede monster liet eveneens wolf HW1 zien, al was de sequentie wel van beduidend slechtere kwaliteit. Het derde monster gaf geen resultaat. Maar, helemaal aangezien we ook drie negatieve controles meenamen die alle drie geheel schoon waren, durf ik wel te stellen dat hier sprake was van wolf (en geen eventuele vervuiling oid).

De monsters die positief waren voor wolf houden we paraat voor individu-analyse in november.

Groet, [redacted]

[redacted]
Wageningen Environmental Research (WENR)
Wageningen Campus, Building Lumen (100)
P.O. Box 47, 6700 AA Wageningen, The Netherlands
Tel: +31 (0) 317 [redacted]

Kennisimpuls Bestuivers:
www.kennisimpulsbestuivers.nl
www.wegwijzerbestuivers.nl

WAGENINGEN

UNIVERSITY & RESEARCH

Date : 28-11-2019 18:55:14

From : [redacted] @bij12.nl
To : [redacted] @zoogdierverseniging.nl", [redacted] @zoogdierverseniging.nl, "
[redacted] @zoogdierverseniging.nl, [redacted] @wur.nl", [redacted] @wur.nl, [redacted] @wur.nl", [redacted] @wur.nl,
[redacted] @ gelderland.nl", [redacted] @ gelderland.nl, [redacted] @prvlimburg.nl", [redacted] @prvlimburg.nl, [redacted] @prvlimburg.nl,
[redacted] drenthe.nl, [redacted] @provincie groningen.nl", [redacted] @provincie groningen.nl, [redacted] @ brabant.nl",
[redacted] @ brabant.nl, [redacted] @overijssel.nl", [redacted] @overijssel.nl, " [redacted] @bij12.nl,
" [redacted] bij12.nl
Cc : [redacted] @bij12.nl, [redacted] @bij12.nl
Subject : RE: Uitnodiging en stukken wolven kwartaaloverleg maandag 2 dec. 14.30 u
Attachment : Verslag Wolvenafstemmingsoverleg_5_nov_2019.docx;image001.png;

Beste allen, 'En dan constateer je dat ik het verslag van het laatste overleg vergeten ben... in de haast om door te gaan naar een middagbijeenkomst vergeten, excuus, nu weer achter de PC en stuur jullie bijgaand het verslag. Dit met dank aan [redacted] Tot maandag! (voor zover jullie aanwezig kunnen zijn). Met vriendelijke groeten, [redacted]

Van: [redacted] @bij12.nl>
Verzonden: donderdag 28 november 2019 12:18
Aan: [redacted] @zoogdierverseniging.nl; [redacted] @zoogdierverseniging.nl; [redacted] @wur.nl; [redacted] @wur.nl; [redacted] @ gelderland.nl; [redacted] @prvlimburg.nl, [redacted] drenthe.nl; [redacted] @provincie groningen.nl; [redacted] @ brabant.nl; [redacted] @overijssel.nl; [redacted] @bij12.nl>; [redacted] @bij12.nl>; [redacted] bij12.nl>
CC: [redacted] @bij12.nl>; [redacted] @bij12.nl>
Onderwerp: Uitnodiging en stukken wolven kwartaaloverleg maandag 2 dec. 14.30 u

Beste allen,
A.s. maandag is er zoals bekend wolven kwartaal overleg. Bijgaand de agenda.
Bijgaand tevens de DNA uitslagen.
NB: Ik merk op dat ik bij deze ook de betrokken provincies (Gelderland, Overijssel en Groningen) over de uitslagen informeer. Bij12 doet haar best de betrokken boeren vandaag of morgen van de soort uitslag op de hoogte te stellen.

De DNA uitslagen zijn voorzien van de volgende toelichting:
Zie hierbij de spreadsheet met de resultaten.

- Alle gevestigde wolven nog aanwezig / vastgesteld. Midden Veluwe slechts 1 monster van (en schapen).
- 1 pup vastgesteld obv keutel, 1^e voor NL! heeft al een GW nummer (CEwolf database).
- Schapen Gortel: in opdracht van Teun zijn van 5 schapen een monster onderzocht. Daarvan was [wolf] al vastgesteld. 3 daarvan gaven nu ook wijfje Noord als dader. Er zijn van nog 6 andere schapen DNA monsters genomen. Die zouden tzt onderzocht kunnen worden of ze alleen handelde of dat er meerdere wolven betrokken waren, oa welpen.
- Schapen Assel: wijfje midden. 1^e x dat we gw960f op vee vaststellen!!! Onduidelijk of de schapen waren uitgebroken en dat ze vervolgens toesloeg, of dat ze er uitgejaagd zijn. Territorium grensgeval, zeer dicht tegen regio Veluwe Noord aan!

Schadegevallen buiten Veluwe:
3x vos, 1x wolf, 1x hond.

Helaas was van het ezeltje het DNA van dermate slechte kwaliteit dat we daar niets van kunnen zeggen. Enkele allelen konden we onderscheiden; uitgerekend diegene die voor hond en wolf geen onderscheid maken. Ons oordeel: op basis van DNA geen indicatie te verkrijgen (wolf dus ook niet uit te sluiten). [obv foto's leek me wolf zeer onwaarschijnlijk, maar heb dat niet meer scherp).

Ik werk de coördinaten er nog bij uit om een figuurtje te kunnen maken. En dan nog een stukje uitschrijving van bovenstaande. Red dat niet meer voor het weekend. & denk dat we maandag besluiten tot gezamenlijk bericht.

Ook het onlangs gereed gekomen monitoringplan Wolf heb ik ter kennisname als bijlage toegevoegd.

Met vriendelijke groeten,
[redacted]

[redacted]
[redacted]
[redacted] Maatschappelijke Adviesraad Faunaschade

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht | www.bij12.nl

T +31 (0)85 [redacted] | F +31 (0)85 486 22 33

M +31 (0) 6 [redacted] | E [redacted] @bij12.nl

Werkt voor provincies

Wolvenafstemmingsoverleg, Utrecht, BIJ12, 5 nov. 19

Aanwezig

VZZ
VZZ
WUR
WUR
Provincie Limburg
Provincie Drenthe
Provincie Gelderland
BIJ12, vz
BIJ12
BIJ12
BIJ12
BIJ12

Doel van bespreking

Mededelingen per organisatie
Maken van communicatie afspraken

Mededelingen

BIJ12

BIJ12 heeft via het IPO opdracht gekregen voor het uitvoeren van een aantal wolventaken per 1 januari 2020. De lopende opdrachten worden nog verlengd tot 1 mei 2020, zodat er voldoende tijd is om de nieuwe afspraken goed vast te leggen.

Een belangrijk wijziging is dat het wolvenmeldpunt vanaf 1 mei 2020 op de website van BIJ12 komt te staan. De precieze invulling wordt nog nader uitgewerkt. Het zal gaan om verschillende meldingen; schade landbouwhuisdieren, overige wolven meldingen en publieksvragen. BIJ12 is verantwoordelijk voor het beantwoorden van de vragen. In de periode van 1 jan tot 1 mei 2020 het nu het idee twee opties op de website te zetten; melding schade (doorlinken naar Faunazaken) en overige meldingen (doorlinken naar VZZ).

█ stelt voor op de website een overzicht van de veelgestelde vragen en antwoorden op te nemen.

Vanaf 1 januari 2020 is BIJ12 dagelijks (ook weekend en feestdagen) van 9 tot 17 telefonisch bereikbaar voor meldingen m.b.t. wolven.

Per 1 oktober 2019 heeft BIJ12 een nieuwe richtlijn vastgesteld, voor de taxatie en prijzen bij wolvenschade in de schapenhouderij.

Per 1 november lopen alle taxaties via Wiberg. █ is daar nu werkzaam. De taxateurs zijn opgeleid. Het afnemen van DNA loopt via Wiberg of via de consultants van BIJ12. Afgesproken is dat Wiberg zelf DNA kits afneemt bij WenR.

Er is een nieuwe folder voor schade door wolven, staat ook op de website van BIJ12. Bij een taxatie wordt de folder uitgedeeld. De folder wordt steeds in een kleine oplage gedrukt, zodat wijzigingen snel kunnen worden doorgevoerd. Folders kunnen bij BIJ12 aangevraagd worden.

BIJ12 herziet momenteel de Fauna Preventiekit Wolvenschade (FPK). Op korte termijn wordt een nieuwe versie rondgestuurd ter revisie. Deze wordt dan nog in breder verband besproken, zodat de

nieuwe versie in januari 2020 gepubliceerd kan worden. De nieuwe versie richt zijn alleen op de wolf. ■■■ geeft aan dat er afgesproken is dat de FPK ook met de gebiedscommissie (preventie) besproken zou worden.

De FPK wordt zo toekomst-proof mogelijk ingevuld.

Er wordt gewerkt aan het opstellen van het Monitoringsplan Wolf. Op 7 november is overleg over de concept versie.

Provincie Limburg

In Limburg bestaat een subsidieregeling voor investeringen in preventieve maatregelen. Deze regeling is ook toepasbaar voor wolvenschade. Tot nu toe is er geen enkele aanvraag binnengekomen.

■■■ vult aan dat er na een schade geval in Emst in de lokale krant vermeld stond dat boeren subsidie kunnen aanvragen bij de provincies (was indertijd nog niet geregeld). Maar na het krantenbericht is er geen enkele aanvraag binnengekomen.

Provincie Drenthe

2 stagiaires gaan de enquête van 3 jaar geleden herhalen. Er worden circa 2000 schapen- en geitenhouders benaderd. De vragen zijn besproken met een werkgroep waarin ook de schapenhouders en terreinbeheerder deelnamen. De resultaten zullen t.z.t. terugkomen op de website van de provincie.

Provincie Gelderland

■■■ merkt op dat de sector nog zal reageren op de nieuwe taxatierichtlijnen. ■■■ geeft aan dat de richtlijnen besproken zijn met de sector.

De gebiedscommissie is formeel aangewezen. Bij de informatieavond waren circa 100 schapenhouders aanwezig (zitten wel 500 schapenhouders in het gebied). Men was kritisch op de terugkeer van de wolf. Het opstellen van een gedragen gebiedsplan blijkt lastig. Er gaat nu gewerkt worden met een voorlopers regeling; een aantal bedrijven treffen reeds voorzieningen en willen dat ook uitdragen in het gebied. Op 13 november presenteert de gebiedscommissie hun huidige stand van zaken aan PS.

Zoogdiervereniging

11 november levert de VZZ het Monitoringsplan Wolf op aan BIJ12.

De VZZ werkt aan de actieve monitoring in Gelderland. Ook heeft de VZZ contact met het ILK om een project in Limburg op te starten.

In april is de grensoverschrijdende wolvenbijeenkomst geweest, georganiseerd door het WNF. Voor komend jaar is de VZZ gevraagd deze bijeenkomst te organiseren (gericht op o.a. probleem wolven en monitoring). Deze zal plaatsvinden in de laatste week van januari 2020.

Wolven in NL is aan het bekijken wat de doelstelling is, nu de terugkeer van de wolf in Nederland is gerealiseerd. Ze willen meer een kennisplatform gaan vormen.

WenR

WenR heeft de opdracht gekregen om de GIS data van wolf Naja verder uit te werken. De resultaten worden in een tijdschrift gepubliceerd. De wolf blijkt zich 2 keer zo snel te verplaatsen in Nederland t.o.v. Duitsland.

Begin oktober is er een CEwolf bijeenkomst geweest, daar is gesproken over de genetische methode die gebruikt wordt en hoe de verschillende landen daar mee omgaan. Vlaanderen en Wallonië zijn als nieuwe leden aangeschoven bij CEwolf.

8 november wordt weer gestart met DNA analyses, eind november komen de resultaten beschikbaar.

Communicatie

Binnen de huidige afspraken komt een melding van een wolf (of keutel, prooi) binnen bij de VZZ. Bij de VZZ kijkt een team van vrijwilligers of de melding compleet is en wordt er een inschatting gemaakt of het een serieuze melding van een wolf is. Bij een mogelijke melding van een wolf kijken meerdere validatoren mee. De beoordeling vindt plaats conform de Duitse richtlijnen.

Na afname van DNA komt het monster bij WenR. WenR analyseert eens per maand de landbouwschade monsters, en 1 keer per kwartaal alle monsters. Bij schade waarbij al bekend is dat het om een wolf gaat, wordt bij de kwartaalanalyse de individu bepaling gedaan.

De opdrachtnemers rapporteren de resultaten aan BIJ12. Pas daarna wordt over de resultaten gecommuniceerd. De communicatie wordt gezamenlijk afgestemd (WenR, VZZ, en BIJ12).

Bij de uitslag van schadegevallen worden eerst de provincies, VZZ en betreffende boer geïnformeerd. Daarna wordt de website van BIJ12 bijgewerkt.

Vanaf 1 mei 2020 wordt de publieke informatie vanuit BIJ12 gecommuniceerd. De lijn blijft dat BIJ12 de resultaten ontvangt en de informatie (deels) publiceert. BIJ12 heeft de regie in het delen van de data tussen de partijen (WenR, VZZ), en zorgt dat de partijen tijdig de data ontvangen. In een kwartaaloverleg (BIJ12, WenR, VZZ, provincies) dienen de resultaten (meldingen, DNA analyses) eerst gezamenlijk besproken te worden en wordt bepaald wat er gepubliceerd gaat worden. BIJ12 publiceert de resultaten via de website. Na deze publicatie kunnen de anderen partijen eveneens communiceren over de gepubliceerde data.

In eerste instantie wordt er per kwartaal gepubliceerd. In het kwartaaloverleg wordt besproken of de nieuwe data als persbericht gedeeld moet worden.

Afhankelijk van de nog door BIJ12 te maken afspraken, ook vanuit de aanbesteding rondom te monitoring, wordt bekeken of publicaties per kwartaal wenselijk is, of dat er voor een andere cyclus gekozen wordt (CEwolf publiceert jaarlijks een kaart met de gevestigde wolven).

In een volgend overleg (2 dec) zal nader worden ingegaan op hoe het kwartaalbericht er uit zou komen te zien en de presentatie van de data (zoals uurhok of km-hok niveau, symbolen voor C1 en C2, alleen territoria of zwervers, etc.). De Zoogdierverseniging zal een voorzet geven hoe de data gepresenteerd kan worden.

De resultaten van analyses van schade bij landbouwhuisdieren wordt eerst met de provincie gedeeld, dan met de betrokken boer, daarna met de VZZ en als laatste pas op de website gepubliceerd.

Resultaten vanuit de monitoring (keutelanalyse) worden met de vinder gedeeld nadat de kwartaalbijeenkomst is geweest en bijhorende publicatie op de website van BIJ12 is geplaatst.

Woordvoerschap

Alle partijen hebben een eigen woordvoerder. De partijen laten elkaar weten wat op welk moment gepubliceerd wordt. [] zal [] toevoegen aan de persvoorlichters app groep van SBB en Natuurmonumenten.

BIJ12 levert objectieve gegevens, het is aan de andere partijen zelf of en hoe ze de gegevens interpreteren.

Momenteel heeft de VZZ de taken rondom woordvoering verdeeld: [] treedt op als woordvoerder vanuit het meldpunt en [] vanuit de VZZ. Vanaf januari loopt de woordvoering van het meldpunt via BIJ12.

Volgend overleg

Maandagmiddag 2 dec 14:30 uur bij BIJ12.

Overleg met WenR, VZZ en BIJ12.

Provincies zijn agendalid en kunnen indien gewenst aanschuiven (is afhankelijk uit welke provincies materiaal afkomstig is).

BU
12

Werkt voor provincies

Date : 21-11-2019 9:53:53

From :

To : " [redacted]@drenthe.nl

Cc : " [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl

Subject : RE: Wolf visueel waargenomen op de Heidehof en 4 schapen dood

Attachment : image001.jpg;

Dank voor de info. Ik ga er vanuit dat BIJ12 dit snel oppakt.

Van: [redacted]@drenthe.nl>

Verzonden: donderdag 21 november 2019 9:52

Aan: [redacted]@drenthe.nl>

CC: [redacted]@drenthe.nl>, [redacted]@drenthe.nl>

Onderwerp: Wolf visueel waargenomen op de Heidehof en 4 schapen dood

Beste [redacted]

Ik ben gebeld door de Heidehof dat hun boswachter vanmorgen bij het maken van zijn ronde een wolf met een keelbeet een schaap zag doden op hun landgoed. Toen de wolf de boswachter zag rende hij de staatsbossen van Gieten in. Op het heide terrein bleken in totaal 4 schapen gedood te zijn.

Ik heb ze doorverwezen naar de site van BIJ12 om het landelijke nummer te bellen voor DNA onderzoek.

Met vriendelijke groeten,

[redacted]

provincie Drenthe

Provincie Drenthe – Vergunningverlening, toezicht en handhaving
Postbus 122, 9400 AC Assen – Westerbrink 1, 9405 BJ Assen - The Netherlands
t +31 (0)592 [redacted] | @ [redacted]@drenthe.nl | www.provincie.drenthe.nl

provincie renthe

<[redacted]@bij12.nl>

CC: [redacted]@bij12.nl; [redacted]@bij12.nl

Onderwerp: Uitnodiging en stukken wolven kwartaaloverleg maandag 2 dec. 14.30 u

Beste allen,

A.s. maandag is er zoals bekend wolven kwartaal overleg. Bijgaand de agenda.

Bijgaand tevens de DNA uitslagen.

NB: Ik merk op dat ik bij deze ook de betrokken provincies (Gelderland, Overijssel en Groningen) over de uitslagen informeer. Bij12 doet haar best de betrokken boeren vandaag of morgen van de soort uitslag op de hoogte te stellen.

De DNA uitslagen zijn voorzien van de volgende toelichting:

Zie hierbij de spreadsheet met de resultaten.

- Alle gevestigde wolven nog aanwezig / vastgesteld. Midden Veluwe slechts 1 monster van (en schapen).
- 1 pup vastgesteld obv keutel, 1^e voor NL! heeft al een GW nummer (CEwolf database).
- Schapen Gortel: in opdracht van Teun zijn van 5 schapen een monster onderzocht. Daarvan was [wolf] al vastgesteld. 3 daarvan gaven nu ook wijfje Noord als dader. Er zijn van nog 6 andere schapen DNA monsters genomen. Die zouden tzt onderzocht kunnen worden of ze alleen handelde of dat er meerdere wolven betrokken waren, oa welpen.
- Schapen Assel: wijfje midden. 1^e x dat we gw960f op vee vaststellen!!! Onduidelijk of de schapen waren uitgebroken en dat ze vervolgens toesloeg, of dat ze er uitgejaagd zijn. Territorium grensgeval, zeer dicht tegen regio Veluwe Noord aan!

Schadegevallen buiten Veluwe:

3x vos, 1x wolf, 1x hond.

Helaas was van het ezeltje het DNA van dermate slechte kwaliteit dat we daar niets van kunnen zeggen. Enkele allelen konden we onderscheiden; uiterekend diegene die voor hond en wolf geen onderscheid maken. Ons oordeel: op basis van DNA geen indicatie te verkrijgen (wolf dus ook niet uit te sluiten). [obv foto's leek me wolf zeer onwaarschijnlijk, maar heb dat niet meer scherp).

Ik werk de coördinaten er nog bij uit om een figuurtje te kunnen maken. En dan nog een stukje uitschrijving van bovenstaande. Red dat niet meer voor het weekend. & denk dat we maandag besluiten tot gezamenlijk bericht.

Ook het onlangs gereed gekomen monitoringplan Wolf heb ik ter kennisname als bijlage toegevoegd.

Met vriendelijke groeten,

[redacted]

[redacted]

[redacted]

Maatschappelijke Adviesraad Faunaschade

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht | www.bij12.nl

T +31 (0)85 486 22 22 | F +31 (0)85 486 22 33

M +31 (0) 6 [redacted] | E [redacted]@bij12.nl

Bij12

Werkt voor provincies

**** Disclaimer ****

BUJ
12

Werkt voor provincies

Date : 2-12-2019 9:42:52

From : [redacted]@zoogdiervereniging.nl
To : " [redacted]@ gelderland.nl
Cc : " [redacted]@wur.nl, " [redacted]@bij12.nl, " [redacted]@zoogdiervereniging.nl"
[redacted]@zoogdiervereniging.nl, " [redacted]@wur.nl, [redacted]@prvlimburg.nl"
[redacted]@prvlimburg.nl, " [redacted]drenthe.nl, [redacted]@provinciegroningen.nl" [redacted]@provinciegroningen.nl,
" [redacted]@brabant.nl" [redacted]@brabant.nl, [redacted]@overijssel.nl" [redacted]@overijssel.nl, "
[redacted]@bij12.nl, [redacted]bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl,
[redacted]@bij12.nl

Subject : Re: wolven kwartaaloverleg maandag 2 dec. 14.30 u - 1e opzet DNA resultaten

Attachment : kwartaalbericht dec19 WENR_ZV (1).DOCX;image001.png;

Hoi allen,

Vanuit de ZV stellen wij een aantal aanpassingen aan het conceptbericht voor. Bijgaand het document met onze tips.

Tot straks!

Met vriendelijke groet

Zoogdiervereniging

Toemooiveld 1 | 6525 ED Nijmegen
Postbus 6531 | 6503 GA Nijmegen
Secretariaat: 024 - 741 0500
Mobiel: 06 - [redacted]
E-mail: [redacted]@zoogdiervereniging.nl

Blijf op de hoogte van ons werk via:

[Onze website](#)
[Onze nieuwsbrief](#)
[Twitter](#)
[Facebook](#)
[LinkedIn](#)

Op vr 29 nov. 2019 om 12:21 schreef Achterkamp, [redacted]@ gelderland.nl >:

Dag [redacted] en anderen, goede voorzet. Ik ben er voor te duiden hoe de aangevallen schapen er bij stonden, daar is behoefte aan, dat heeft de wolvencommissie in Gelderland ook geconstateerd.

Wel goed om eerst te feitelijkheden en dan pas de duiding te doen. Over de feitelijkheden nog een kleine opmerking: Er staat nu: *Wel weten we dat GW960f, op basis van dna, nog nooit eerder schapen heeft aangevallen.* Beter is te melden dat dit de eerst bekende aanval van GW960f op schapen is.

Ik probeer er maandagmiddag bij te zijn. Groet, [redacted]

Van: [redacted]@wur.nl >

Verzonden: vrijdag 29 november 2019 12:11

Aan: [redacted]@bij12.nl >; [redacted]@zoogdiervereniging.nl; [redacted]@zoogdiervereniging.nl; [redacted]@wur.nl >; [redacted]@ gelderland.nl >; [redacted]@prvlimburg.nl; [redacted]drenthe.nl; [redacted]@provinciegroningen.nl; [redacted]@brabant.nl; [redacted]@overijssel.nl; [redacted]@bij12.nl >; [redacted]bij12.nl >

CC: [redacted]@bij12.nl >; [redacted]@bij12.nl >

Onderwerp: wolven kwartaaloverleg maandag 2 dec. 14.30 u - 1e opzet DNA resultaten

Dag allen, Op verzoek van [redacted] hierbij een eerste ruwe opzet voor een door BIJ12 uit te doen kwartaalsbericht, vanuit genetische invalshoek. Maandag wordt dit besproken en aangevuld met andere info dan genetische & hoe en wanneer uit te doen. Zie mm achtergrond schapenaanvallen Veluwe: wel of niet opnemen & hoe? Ik heb een voorzet gedaan.

Tevens: moet in elk bericht een link (kader/uitleg) naar CEwolf, ZV, WIN, BIJ12, WEnR etc?

10.2g

10.2g

Fijn weekend & mgl tot maandagmiddag!

Regards,

Wageningen Environmental Research (WENR)

Animal Ecology Team

P.O. Box 47, NL-6700 AA Wageningen

The Netherlands

Phone: +31-317

Mobile: 0031 (0)6

E-Mail: [@wur.nl](mailto: @wur.nl)

From: [@bij12.nl](mailto: @bij12.nl)>

Sent: donderdag 28 november 2019 18:55

To: [@zoogdiervereniging.nl](mailto: @zoogdiervereniging.nl); [@zoogdiervereniging](mailto: @zoogdiervereniging); [@wur.nl](mailto: @wur.nl)>; [@wur.nl](mailto: @wur.nl)>; [@ gelderland.nl](mailto: @ gelderland.nl); [@prvlimburg.nl](mailto: @prvlimburg.nl); [drenthe.nl](mailto: drenthe.nl); [@provincie groningen.nl](mailto: @provincie groningen.nl); [@ brabant.nl](mailto: @ brabant.nl); [@overijssel.nl](mailto: @overijssel.nl); [@bij12.nl](mailto: @bij12.nl)>; [bij12.nl](mailto: bij12.nl)>

Cc: [@bij12.nl](mailto: @bij12.nl)>; [@bij12.nl](mailto: @bij12.nl)>

Subject: RE: Uitnodiging en stukken wolven kwartaaloverleg maandag 2 dec. 14.30 u

Beste allen,

En dan constateer je dat ik het verslag van het laatste overleg vergeten ben... in de haast om door te gaan naar een middagbijeenkomst vergeten, excuus, nu weer achter de PC en stuur jullie bijgaand het verslag. Dit met dank aan !

Tot maandag! (voor zover jullie aanwezig kunnen zijn).

Met vriendelijke groeten,

Van: [@bij12.nl](mailto: @bij12.nl)>

Verzonden: donderdag 28 november 2019 12:18

Aan: [@zoogdiervereniging.nl](mailto: @zoogdiervereniging.nl); [@zoogdiervereniging](mailto: @zoogdiervereniging); [@wur.nl](mailto: @wur.nl); [@wur.nl](mailto: @wur.nl); [@ gelderland.nl](mailto: @ gelderland.nl); [@prvlimburg.nl](mailto: @prvlimburg.nl); [drenthe.nl](mailto: drenthe.nl); [@provincie groningen.nl](mailto: @provincie groningen.nl); [@ brabant.nl](mailto: @ brabant.nl); [@overijssel.nl](mailto: @overijssel.nl); [@bij12.nl](mailto: @bij12.nl)>; [@bij12.nl](mailto: @bij12.nl)>; [bij12.nl](mailto: bij12.nl)>

CC: [@bij12.nl](mailto: @bij12.nl)>; [@bij12.nl](mailto: @bij12.nl)>

Onderwerp: Uitnodiging en stukken wolven kwartaaloverleg maandag 2 dec. 14.30 u

Beste allen,

A.s. maandag s er zoa s bekend wo ven kwartaa over eg. B jgaand de agenda.

B jgaand tevens de DNA u ts agen.

NB: Ik merk op dat ik bij deze ook de betrokken provincies (Ge der and, Overijsse en Groningen) over de uits agen informeer. Bij12 doet haar best de betrokken boeren vandaag of morgen van de soort uits ag op de hoogte te ste en.

De DNA u ts agen z jn voorz en van de vo gende toe cht ng:

Zie hierbij de spreadsheet met de resultaten.

- Alle gevestigde wolven nog aanwezig / vastgesteld. Midden Veluwe slechts 1 monster van (en schapen).
- 1 pup vastgesteld obv keutel, 1^e voor NL! heeft al een GW nummer (CEwolf database).
- Schapen Gortel: in opdracht van [redacted] zijn van 5 schapen een monster onderzocht. Daarvan was [wolf] al vastgesteld. 3 daarvan gaven nu ook wijfje Noord als dader. Er zijn van nog 6 andere schapen DNA monsters genomen. Die zouden tzt onderzocht kunnen worden of ze alleen handelde of dat er meerdere wolven betrokken waren, oa welpen.
- Schapen Assel: wijfje midden. 1^e x dat we gw960f op vee vaststellen!!! Onduidelijk of de schapen waren uitgebroken en dat ze vervolgens toesloeg, of dat ze er uitgejaagd zijn. Territorium grensgeval, zeer dicht tegen regio Veluwe Noord aan!

Schadegevallen buiten Veluwe:

3x vos, 1x wolf, 1x hond.

Helaas was van het ezeltje het DNA van dermate slechte kwaliteit dat we daar niets van kunnen zeggen. Enkele allelen konden we onderscheiden; uitgerekend diegene die voor hond en wolf geen onderscheid maken. Ons oordeel: op basis van DNA geen indicatie te verkrijgen (wolf dus ook niet uit te sluiten). [obv foto's leek me wolf zeer onwaarschijnlijk, maar heb dat niet meer scherp).

Ik werk de coördinaten er nog bij uit om een figuurtje te kunnen maken. En dan nog een stukje uitschrijving van bovenstaande. Red dat niet meer voor het weekend. & denk dat we maandag bes uiten tot gezamen ijk bericht.

Ook het on angs gereed gekomen mon tor ngp an Wo f heb k ter kenn sname a s b j age toegevoegd.

Met vr ende jke groeten,

[redacted]

[redacted]

[redacted]

[redacted] Maatschappelijke Adviesraad Faunaschade

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht www.bij12.nl

T +31 (0)85 486 22 22 F +31 (0)85 486 22 33

M +31 (0) 6 [redacted] E [redacted] [@bij12.nl](mailto:[redacted]@bij12.nl)

Werkt voor provincies

**** [Disclaimer](#) ****

BUJ
12

Werkt voor provincies

Senckenberg | Clamecystraße 12 | D-63571 Gelnhausen

Animal Ecology Team
Alterra - Wageningen UR
P.O. Box 47
6700 AA Wageningen
The Netherlands

31.03.2015

Dear Ladies and Gentlemen,

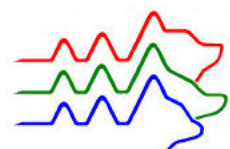
We genetically analysed 5 samples (extracted DNA obtained from saliva traces from kills) found in Holwierde and Termunten on March 11, 2015.

Applying mitochondrial DNA analysis we found the most frequent haplotype for wolves in Germany, HW01 (Pilot et al. 2010), in all samples.

The microsatellite analysis revealed a genetic profile which could be assigned to a pup of the Munster pack in Lower Saxony, Germany (individual GW368m). This individual was identified for the first time. Although the sexing indicates a male individual, the sex markers were not developed for kill analyses and therefore are less conclusive.

Please do not hesitate to contact me should you have further questions.

Kind regards,

Date : 27-5-2019 10:52:31

From : "[REDACTED]@wur.nl"
To : "[REDACTED]@bij12.nl", "[REDACTED]@bij12.nl", "[REDACTED]@gelderland.nl", "[REDACTED]drenthe.nl", "[REDACTED]@prvlimburg.nl", "[REDACTED]@prvlimburg.nl"
Cc : "[REDACTED]@bij12.nl", "[REDACTED]@bij12.nl", "[REDACTED]@wur.nl"
Subject : resultaten DNA analyses wolf mei2019
Attachment : Resultaten wolf mei 2019.xlsx;image001.jpg;

Dag allen,

De kwartaalanalyse voor alle (vermeende) wolvenmonsters uit de periode februari t/m april is afgerond. Zie bijlage voor een overzicht van alle resultaten van soorten + individubepalingen per monster.

De belangrijkste resultaten even op een rij:

- 1) in totaal 38 keutels onderzocht, waarvoor allemaal de diersoort kon worden vastgesteld. 75% daarvan betrof wolf (de bovengenoemde drie individuen), daarnaast 4x hond en 6x vos (soortbepaling werkt niet op vos, dus daar geeft ie geen resultaat, maar uit microsatteliet-analyse blijkt keurig alsnog vos). Vrijwilligers zitten dus meestal goed in hun inschatting in het veld, en DNA analyse vrijwel altijd succesvol.
- 2) Op basis van keutels verzameld door vrijwilligers op de Veluwe kan worden bevestigd dat de drie eerder waargenomen wolven daar nog steeds actief zijn:
 - GW960f meermaals op basis van keutels bevestigd op Midden Veluwe tussen 13 februari en 24 april. Daarmee definitief gevestigd als tweede vrouwelijke wolf van Nederland.
 - eerder gevestigde wolf GW998f nog altijd aanwezig op de Noord-Veluwe, en in dezelfde regio is ook man GW893f nog aanwezig. Dit bevestigt het vermoeden op basis van fotomateriaal eind april (bericht WIN) dat deze twee samen optrekken. Vondst van keutels van beide individuen op enkele honderden meters afstand van elkaar op 17 februari suggereert dat ze toen al samen waren, en eind april dus nog steeds.
- 3) Geen van deze drie dieren was betrokken bij aangevallen schapen in Overijssel en Drenthe dit voorjaar. Dit betrof namelijk twee andere vrouwelijke wolven, die tot nu toe niet eerder in de DNA monsters waren gesignaleerd:
 - Bij een schadegeval op 20 februari in Overijssel was vrouwtje GW965f betrokken, afkomstig uit de roedel "Die Lucie" in Nedersaksen. Zij werd op 27 maart alweer waargenomen in Nordrhein Westfalen, en is dus alweer terug in Duitsland.
 - Op 29 maart was vervolgens een ander vrouwtje, GW849f uit Ueckermünde (Mecklenburg-Vorpommern), betrokken bij een schadegeval in Drenthe. Dit is de gezenderde wolvin "janka".
- 4) Bij enkele andere schapen-schadegevallen wel wolf aangetoond, maar helaas te slecht DNA voor een goed individueel profiel.
- 5) Gedode schaap te Bergen, Limburg, is vermoedelijk vos bij betrokken, geen wolf aangetoond.
- 6) Verder liet een keutel uit zuid-limburg (meerssen) inderdaad onomstotelijk wolf zien in de soortbepaling. Het was dus zeker een wolvenkeutel, echter waarschijnlijk daarna een vos die eroverheen heeft geplast (komt vaker voor), want microsattelieten laten vooral vossen-allelen zien. Een individueel profiel van de wolf is daardoor helaas niet te achterhalen.

Zoals afgesproken informeer ik nu eerst even jullie, en ga er vanuit dat jullie de betrokken schapenhouders en verzamelaars (WIN vrijwilligers / terreineigenaren) informeren?

Tot slot:

Wij werken weer aan een overzichtskaartje op dezelfde manier als vorige kwartalen. Komt hopelijk morgen beschikbaar. Daar laten we dan even alleen de locaties op zien waar we een individuele wolf aan hebben kunnen koppelen. Dieren op de Veluwe worden weer zodanig weergegeven dat exacte territorium niet te herleiden is, met datums maar niet exacte vindplaats van de keutels. Ondertussen maken wij alvast weer een opzetje voor een persbericht, met globaal de lijn zoals hierboven beschreven (punten 1,2,3 en evt 6). Dat komt begin deze week jullie kant op.

Voor vragen of overleg: jullie weten ons te vinden! :-)

Groet, mede namens [REDACTED]

[REDACTED]
Wageningen Environmental Research (WENR)
Wageningen Campus, Building Lumen (100), [REDACTED]
P.O. Box 47, 6700 AA Wageningen, The Netherlands
Tel: +31 (0) 317 [REDACTED]

monstercode	batchcode	datum verzam	Lokatie:	x	y	Provincie:	Verzamelaar	type	Extractcode	mtDNA	in microsat set
Monitoring aanwezigheid (keutels + wilde prooi)											
WOLF181474	[19058]	14-2-2019	Kroondomein	10.2d en 10.2g		Gelderland		eutel	E190331	wolf HW1	GW893m
WOLF181418	[19037]	17-2-2019	Noord Veluwe		Gelderland		eutel	E190310	wolf HW1	GW893m	
WOLF181456	[19060]	17-2-2019	Noord Veluwe		Gelderland		eutel	E190299	wolf HW1	GW893m	
WOLF181502	[19060]	17-2-2019	Noord Veluwe		Gelderland		eutel	E190298	wolf HW1	GW893m	
WOLF190451	[19043]	9-3-2019	Noord Veluwe		Gelderland		eutel	E190302	wolf HW1	GW893m	
WOLF181467	[19050]	18-3-2019	Kroondomein		Gelderland		eutel	E190344	wolf HW1	GW893m	
WOLF190447	[19035]	27-3-2019	Noord Veluwe		Gelderland		eutel	E190343	wolf HW1	GW893m	
WOLF190073	[19067]	1-5-2019	nabij Apeldoorn, Noord Veluwe		Gelderland		eutel	E190334	wolf HW1	GW893m	
WOLF181485	[19047]	9-2-2019	Noord Veluwe		Gelderland		eutel	E190346	wolf HW1	GW998f	
WOLF181478	[19058]	14-2-2019	Kroondomein		Gelderland		eutel	E190330	wolf HW1	GW998f	
WOLF181482	[19055]	17-2-2019	Noord Veluwe	Gelderland		eutel	E190300	wolf HW1	GW998f		
WOLF181504	[19059]	17-2-2019	Noord Veluwe	Gelderland		eutel	E190308	wolf HW1	GW998f		
WOLF181475	[19050]	20-2-2019	Kroondomein	Gelderland		eutel	E190345	wolf HW1	GW998f		
WOLF181493	[19046]	8-3-2019	Noord Veluwe	Gelderland		eutel	E190347	wolf HW1	GW998f		
WOLF181477	[19050]	11-3-2019	Kroondomein	Gelderland		eutel	E190339	wolf HW1	GW998f		
WOLF190452	[19044]	18-3-2019	Noord Veluwe	Gelderland		eutel	E190301	wolf HW1	GW998f		
WOLF190446	[19035]	27-3-2019	Noord Veluwe	Gelderland		eutel	E190342	wolf HW1	GW998f		
WOLF181463	[19036]	30-3-2019	Kroondomein	Gelderland		eutel	E190332	wolf HW1	GW998f		
WOLF181458	[19053]	13-2-2019	Midden Veluwe	Gelderland		eutel	E190303	wolf HW1	GW960f		
WOLF190454	[19048]	10-3-2019	Midden Veluwe	Gelderland		eutel	E190309	wolf HW1	GW960f		
WOLF181460	[19041]	18-3-2019	Midden Veluwe	Gelderland		eutel	E190340	wolf HW1	GW960f		
WOLF190737	[19063]	14-4-2019	Gerritflie / Midden veluwe	Gelderland		eutel	E190341	wolf HW1	GW960f		
WOLF190733	[19066]	24-4-2019	Radio Kootwijk, midden veluwe	Gelderland		wab	E190321	wolf HW1	GW960f		
WOLF190734	[19066]	24-4-2019	Radio Kootwijk, midden veluwe	Gelderland		loedwol	E190320	wolf HW1	GW960f		
WOLF190448	[19038]	20-3-2019	Meerssen	Limburg		eutel	E190348	wolf HW1	vos		
WOLF190449	[19039]	11-3-2019	Midden Veluwe	Gelderland		eutel	E190337	wolf HW1	geen resultaat		
WOLF190735	[19064]	21-3-2019	Gortel, Noord Veluwe	Gelderland		eutel	E190335	wolf HW1	geen resultaat		
WOLF190736	[19064]	21-3-2019	Gortel, Noord Veluwe	Gelderland		eutel	E190336	wolf HW1	geen resultaat		
WOLF190450	[19040]	20-2-2019	Midden Veluwe	Gelderland		eutel	E190305	hond A	hond A		
WOLF181501	[19054]	8-3-2019	?	Brabant		eutel	E190306	hond B	hond B		
WOLF181495	[19049]	20-2-2019	Midden Veluwe	Gelderland		eutel	E190311	hond C	hond C		
WOLF190455	[19052]	24-2-2019	nabij Harskamp	Gelderland		eutel	E190349	hond D	hond D		
WOLF181428	[19042]	8-3-2019	Veluwe?	Gelderland?		eutel	E190304	geen resultaat	vos		
WOLF181479	[19045]	8-3-2019	Veluwe?	Gelderland?		eutel	E190333	geen resultaat	vos		
WOLF190453	[19039]	11-3-2019	Midden Veluwe	Gelderland		eutel	E190338	geen resultaat	vos		
WOLF181476	[19051]	21-3-2019	Landgoed de schootbrugge	Gelderland		eutel	E190328	geen resultaat	vos		
WOLF181483	[19051]	21-3-2019	Landgoed de schootbrugge	Gelderland		eutel	E190329	geen resultaat	vos		
WOLF150808	[19065]	3-4-2019	Drents-Friese wold	Drenthe		eutel	E190307	geen resultaat	vos		
Nieuwe schadegevallen											
WOLF180901	[19062]	29-3-2019	Hooghalen	Drenthe		wab	E190326	wolf HW1	GW849f	gezenderde wolf "Janka", afkomstig uit Ueckermünde roedel (Mecklenburg-Vorpommern)	
WOLF180902	[19062]	29-3-2019	Hooghalen	Drenthe		wab	E190322	wolf HW1	GW849f		
WOLF180903	[19062]	29-3-2019	Hooghalen	Drenthe		wab	E190324	wolf HW1	geen resultaat		
WOLF180904	[19062]	29-3-2019	Hooghalen	Drenthe		wab	E190325	wolf HW1	GW849f		
WOLF180905	[19062]	29-3-2019	Hooghalen	Drenthe		wab	E190323	wolf HW1	geen resultaat		
WOLF180712	[19034]	1-4-2019	Elim	Drenthe		wab	E190312	geen resultaat	vos		
WOLF180713	[19034]	1-4-2019	Elim	Drenthe		wab	E190313	wolf HW1	geen resultaat		
WOLF181062	[19034]	1-4-2019	Elim	Drenthe		wab	E190314	geen resultaat	geen resultaat		
WOLF190196	[19061]	15-4-2019	Bergen	Limburg		wab	E190315	geen resultaat	vos		
WOLF190197	[19061]	15-4-2019	Bergen	Limburg		wab	E190318	geen resultaat	vos		
WOLF190198	[19061]	15-4-2019	Bergen	Limburg		wab	E190317	geen resultaat	vos		
WOLF190199	[19061]	15-4-2019	Bergen	Limburg		wab	E190319	geen resultaat	geen resultaat		
WOLF190200	[19061]	15-4-2019	Bergen	Limburg		wab	E190316	geen resultaat	vos		
Schadegevallen waarvoor soortsbepaling reeds was gerapporteerd											
WOLF190361	[19029]	22-2-2019	Lemelerveld	Overijssel		wab	E190215	wolf HW1	geen resultaat	uit "Die Lucie" roedel in Niedersachsen, op 27 maart 2019 alweer waargenomen bij Westerkappeln in Northrhein Westfalen	
WOLF190362	[19029]	22-2-2019	Lemelerveld	Overijssel		wab	E190214	wolf HW1	geen resultaat		
WOLF190363	[19029]	22-2-2019	Lemelerveld	Overijssel		wab	E190212	wolf HW1	geen resultaat		
WOLF190364	[19029]	22-2-2019	Lemelerveld	Overijssel		wab	E190213	wolf HW1	geen resultaat		
WOLF190365	[19029]	22-2-2019	Lemelerveld	Overijssel		wab	E190216	wolf HW1	GW965f		
WOLF180878	[19032]	20-2-2019	Heeten	Overijssel		wab	E190206	wolf HW1	geen resultaat		
WOLF180941	[19032]	20-2-2019	Heeten	Overijssel		wab	E190205	wolf HW1	geen resultaat		

WAGENINGEN

UNIVERSITY & RESEARCH

monstercode	batchcode	datum verzame	Lokatie:	x	y	Provincie:	Verzamelaar	type	Extractcode	mtDNA	in microsat
Monitoring aanwezigheid (keutels + wilde proef)											
WOLF181474	[19058]	14-2-2019	Kroondomein	10.2d	en 10.2g	Gelderland		keutel	E190331	wolf HW1	GW893m
WOLF181418	[19037]	17-2-2019	Noord Veluwe			Gelderland		keutel	E190310	wolf HW1	GW893m
WOLF181456	[19060]	17-2-2019	Noord Veluwe			Gelderland		keutel	E190299	wolf HW1	GW893m
WOLF181502	[19060]	17-2-2019	Noord Veluwe			Gelderland		keutel	E190298	wolf HW1	GW893m
WOLF190451	[19043]	9-3-2019	Noord Veluwe			Gelderland		keutel	E190302	wolf HW1	GW893m
WOLF181467	[19050]	18-3-2019	Kroondomein			Gelderland		keutel	E190344	wolf HW1	GW893m
WOLF190447	[19035]	27-3-2019	Noord Veluwe			Gelderland		keutel	E190343	wolf HW1	GW893m
WOLF190073	[19067]	1-5-2019	nabij Apeldoorn, Noord			Gelderland		keutel	E190334	wolf HW1	GW893m
WOLF181485	[19047]	9-2-2019	Noord Veluwe			Gelderland		keutel	E190346	wolf HW1	GW998f
WOLF181478	[19058]	14-2-2019	Kroondomein			Gelderland		keutel	E190330	wolf HW1	GW998f
WOLF181482	[19055]	17-2-2019	Noord Veluwe			Gelderland		keutel	E190300	wolf HW1	GW998f
WOLF181504	[19059]	17-2-2019	Noord Veluwe			Gelderland		keutel	E190308	wolf HW1	GW998f
WOLF181475	[19050]	20-2-2019	Kroondomein			Gelderland		keutel	E190345	wolf HW1	GW998f
WOLF181493	[19046]	8-3-2019	Noord Veluwe			Gelderland		keutel	E190347	wolf HW1	GW998f
WOLF181477	[19050]	11-3-2019	Kroondomein			Gelderland		keutel	E190339	wolf HW1	GW998f
WOLF190452	[19044]	18-3-2019	Noord Veluwe			Gelderland		keutel	E190301	wolf HW1	GW998f
WOLF190446	[19035]	27-3-2019	Noord Veluwe			Gelderland		keutel	E190342	wolf HW1	GW998f
WOLF181463	[19036]	30-3-2019	Kroondomein			Gelderland		keutel	E190332	wolf HW1	GW998f
WOLF181458	[19053]	13-2-2019	Midden Veluwe			Gelderland		keutel	E190303	wolf HW1	GW960f
WOLF190454	[19048]	10-3-2019	Midden Veluwe			Gelderland		keutel	E190309	wolf HW1	GW960f
WOLF181460	[19041]	18-3-2019	Midden Veluwe			Gelderland		keutel	E190340	wolf HW1	GW960f
WOLF190737	[19063]	14-4-2019	Gerritfles / Midden velu			Gelderland		keutel	E190341	wolf HW1	GW960f
WOLF190733	[19066]	24-4-2019	Radio Kootwijk, midden			Gelderland		swab	E190321	wolf HW1	GW960f
WOLF190734	[19066]	24-4-2019	Radio Kootwijk, midden			Gelderland		bloedwol	E190320	wolf HW1	GW960f
WOLF190448	[19038]	20-3-2019	Meerssen			Limburg		keutel	E190348	wolf HW1	vos
WOLF190449	[19039]	11-3-2019	Midden Veluwe			Gelderland		keutel	E190337	wolf HW1	geen resultaat
WOLF190735	[19064]	21-3-2019	Gortel, Noord Veluwe			Gelderland		keutel	E190335	wolf HW1	geen resultaat
WOLF190736	[19064]	21-3-2019	Gortel, Noord Veluwe			Gelderland		keutel	E190336	wolf HW1	geen resultaat
WOLF190450	[19040]	20-2-2019	Midden Veluwe			Gelderland		keutel	E190305	hond A	hond A
WOLF181501	[19054]	8-3-2019	?			Brabant		keutel	E190306	hond B	hond B
WOLF181495	[19049]	20-2-2019	Midden Veluwe			Gelderland		keutel	E190311	hond C	hond C
WOLF190455	[19052]	24-2-2019	nabij Harskamp			Gelderland		keutel	E190349	hond D	hond D
WOLF181428	[19042]	8-3-2019	Veluwe?			Gelderland?		keutel	E190304	geen resultaat	vos
WOLF181479	[19045]	8-3-2019	Veluwe?			Gelderland?		keutel	E190333	geen resultaat	vos
WOLF190453	[19039]	11-3-2019	Midden Veluwe			Gelderland		keutel	E190338	geen resultaat	vos
WOLF181476	[19051]	21-3-2019	Landgoed de schootbrug			Gelderland		keutel	E190328	geen resultaat	vos
WOLF181483	[19051]	21-3-2019	Landgoed de schootbrug			Gelderland		keutel	E190329	geen resultaat	vos
WOLF150808	[19065]	3-4-2019	Drents-Friese wold			Drenthe		keutel	E190307	geen resultaat	vos
Nieuwe schadegevallen											
WOLF180901	[19062]	29-3-2019	Hooghalen			Drenthe		swab	E190326	wolf HW1	GW849f
WOLF180902	[19062]	29-3-2019	Hooghalen			Drenthe		swab	E190322	wolf HW1	GW849f
WOLF180903	[19062]	29-3-2019	Hooghalen			Drenthe		swab	E190324	wolf HW1	geen resultaat
WOLF180904	[19062]	29-3-2019	Hooghalen			Drenthe		swab	E190325	wolf HW1	GW849f
WOLF180905	[19062]	29-3-2019	Hooghalen			Drenthe		swab	E190323	wolf HW1	geen resultaat
WOLF180712	[19034]	1-4-2019	Elim			Drenthe		swab	E190312	geen resultaat	vos
WOLF180713	[19034]	1-4-2019	Elim			Drenthe		swab	E190313	wolf HW1	geen resultaat
WOLF181062	[19034]	1-4-2019	Elim			Drenthe		swab	E190314	geen resultaat	geen resultaat
WOLF190196	[19061]	15-4-2019	Bergen			Limburg		swab	E190315	geen resultaat	vos
WOLF190197	[19061]	15-4-2019	Bergen			Limburg		swab	E190318	geen resultaat	vos
WOLF190198	[19061]	15-4-2019	Bergen			Limburg		swab	E190317	geen resultaat	vos
WOLF190199	[19061]	15-4-2019	Bergen			Limburg		swab	E190319	geen resultaat	geen resultaat
WOLF190200	[19061]	15-4-2019	Bergen			Limburg		swab	E190316	geen resultaat	vos
Schadegevallen waarvoor soortsbepaling reeds was gerapporteerd											
WOLF190361	[19029]	22-2-2019	Lemelerveld			Overijssel		swab	E190215	wolf HW1	geen resultaat
WOLF190362	[19029]	22-2-2019	Lemelerveld			Overijssel		swab	E190214	wolf HW1	geen resultaat
WOLF190363	[19029]	22-2-2019	Lemelerveld			Overijssel		swab	E190212	wolf HW1	geen resultaat
WOLF190364	[19029]	22-2-2019	Lemelerveld			Overijssel		swab	E190213	wolf HW1	geen resultaat
WOLF190365	[19029]	22-2-2019	Lemelerveld			Overijssel		swab	E190216	wolf HW1	GW965f
WOLF180878	[19032]	20-2-2019	Heeten			Overijssel		swab	E190206	wolf HW1	geen resultaat
WOLF180941	[19032]	20-2-2019	Heeten			Overijssel		swab	E190205	wolf HW1	geen resultaat

gezenderde wolf "Janka", afkomstig uit Ueckermünde roedel (Mecklenburg-Vorpommern)

uit "Die Lucie" roedel in Niedersaksen, op 27 maart 2019 alweer waargenomen bij Westernkappeln in Northrhein Westfalen

Date : 28-11-2019 12:19:33

From : "

@bij12.nl

To :

@zoogdiervereniging.nl"

@zoogdiervereniging.nl,

@zoogdiervereniging.nl"

@zoogdiervereniging.nl, "

@wur.nl"

@wur.nl,

@wur.nl"

@wur.nl,

@ gelderland.nl"

@ gelderland.nl,

@prvlimburg.nl"

@prvlimburg.nl,

drenthe.nl,

@provincie groningen.nl"

@provincie groningen.nl,

@ brabant.nl"

@ brabant.nl,

@overijssel.nl"

@overijssel.nl, "

@bij12.nl,

@bij12.nl, "

bij12.nl

Cc :

@bij12.nl, "

@bij12.nl

Subject : Uitnodiging en stukken wolven kwartaaloverleg maandag 2 dec. 14.30 u

Attachment : Uitnodiging en agenda wolfoverleg 021219.docx; Kwartaalbericht wolf nov19 WENR.XLSX; Monitoringplan Wolf 13 nov 2019.pdf; image001.png;

Beste allen,

A.s. maandag is er zoals bekend wolven kwartaal overleg. Bijgaand de agenda.

Bijgaand tevens de DNA uitslagen.

NB: Ik merk op dat ik bij deze ook de betrokken provincies (Gelderland, Overijssel en Groningen) over de uitslagen informeer. Bij12 doet haar best de betrokken boeren vandaag of morgen van de soort uitslag op de hoogte te stellen.

De DNA uitslagen zijn voorzien van de volgende toelichting:

Zie hierbij de spreadsheet met de resultaten.

- Alle gevestigde wolven nog aanwezig / vastgesteld. Midden Veluwe slechts 1 monster van (en schapen).
- 1 pup vastgesteld obv keutel, 1^e voor NL! heeft al een GW nummer (CEwolf database).
- Schapen Gortel: in opdracht van [redacted] zijn van 5 schapen een monster onderzocht. Daarvan was [wolf] al vastgesteld. 3 daarvan gaven nu ook wijfje Noord als dader. Er zijn van nog 6 andere schapen DNA monsters genomen. Die zouden tzt onderzocht kunnen worden of ze alleen handelde of dat er meerdere wolven betrokken waren, oa welpen.
- Schapen Assel: wijfje midden. 1^e x dat we gw960f op vee vaststellen!!! Onduidelijk of de schapen waren uitgebroken en dat ze vervolgens toesloeg, of dat ze er uitgejaagd zijn. Territorium grensgeval, zeer dicht tegen regio Veluwe Noord aan!

Schadegevallen buiten Veluwe:

3x vos, 1x wolf, 1x hond.

Helaas was van het ezeltje het DNA van dermate slechte kwaliteit dat we daar niets van kunnen zeggen. Enkele allelen konden we onderscheiden; uitgerekend diegene die voor hond en wolf geen onderscheid maken. Ons oordeel: op basis van DNA geen indicatie te verkrijgen (wolf dus ook niet uit te sluiten). [obv foto's leek me wolf zeer onwaarschijnlijk, maar heb dat niet meer scherp].

Ik werk de coördinaten er nog bij uit om een figuurtje te kunnen maken. En dan nog een stukje uitschrijving van bovenstaande. Red dat niet meer voor het weekend. & denk dat we maandag besluiten tot gezamenlijk bericht.

Ook het onlangs gereed gekomen monitoringplan Wolf heb ik ter kennisname als bijlage toegevoegd.

Met vriendelijke groeten,

[redacted]

[redacted]

[redacted]

Maatschappelijke Adviesraad Faunaschade

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht | www.bij12.nl

T +31 (0)85 486 22 22 | F +31 (0)85 486 22 33

M +31 (0) 6 [redacted] | E [redacted] [@bij12.nl](mailto:[redacted]@bij12.nl)

Werkt voor provincies

Uitnodiging en agenda “Wolven kwartaaloverleg” 2 december 2019

Tijd en locatie: 14.30 u – 16.30 uur in Utrecht bij BIJ12 zaal: In de Nopjes

Uitgenodigd zijn:

_____ (Zoogdiervereniging),
_____ an, (WEnR),
_____, _____ (BIJ12)

Optioneel/agendalid:

Ter toelichting de uitnodiging gaat uit aan provincies die met wolf te maken hebben (of daar belangstelling voor hebben). Dat betekent dat evt. aanwezigheid optioneel is. Maar gewenst indien er uitslagen zijn van wolvenaanzigheid in uw provincie. NB: dit was niet aan alle ‘nieuwe’ genodigden vooraf gecommuniceerd...)

_____, _____, _____, _____, _____, _____, _____, _____ (provincies);
_____ (Zoogdiervereniging) _____ (WEnR), _____

Agenda

1. Opening en welkom

2. Vaststelling agenda

3. Stand van zaken wolf

3.1 Uitslag DNA analyses (betreft: provincies Overijssel, Gelderland en Groningen)

3.2 Recentere (maar nog niet op DNA geanalyseerde) meldingen

4. Communicatie: Kwartaalbericht – ter bespreking en vaststelling

5. Presentatie wolvendata – voorstel VZZ ter bespreking

6. Monitoringsplan – ter kennisname

7. Verslag afstemmingsoverleg 5 november 2019

8. Rondje stand van zaken betrokken partijen

- Provincies

- Bij12

- VZZ

-WEnR

9. Rondvraag

- Vaststellen datum voor een volgend overleg

- Inventarisatie agendapunten volgend overleg

10. Sluiting

Met vriendelijke groeten,

KEUTELS	batch	datum	lokatie
Overijssel	[19081]	11-9-2019	Engbertsdijksvenen, 25 aug 2019
Gelderland	[19082]	11-9-2019	16 aug 2019, noord veluwe
Gelderland	[19083]	11-9-2019	[REDACTED], 11 aug 2019, noord veluwe
Gelderland	[19100]	5-11-2019	[REDACTED], 31-08-2019, noord veluwe
Gelderland	[19091]	22-10-2019	[REDACTED], 17-10-2019, noord veluwe
Gelderland	[19095]	22-10-2019	[REDACTED] 16-10-2019, noord veluwe
Gelderland	[19097]	5-11-2019	[REDACTED] 28-10-2019, noord veluwe
Gelderland	[19099]	5-11-2019	[REDACTED] 1-11-2019, noord veluwe
Gelderland	[19093]	24-10-2019	[REDACTED], 9okt2019, noord veluwe
Gelderland	[19096]	24-10-2019	[REDACTED], 13-9-2019, noord veluwe
Gelderland	[19094]	25-10-2019	[REDACTED], 8-10-2019, noord veluwe
Gelderland	[19092]	23-10-2019	[REDACTED] 16-10-2019, noord veluwe
Gelderland	[19101]	5-11-2019	[REDACTED], 21-10-2019, noord veluwe
Gelderland	[19104]	5-11-2019	Kroondomein, 4/11/2019, noord veluwe
Gelderland	[19098]	5-11-2019	[REDACTED], 21-10-2019, midden veluwe

SCHADEGEVALLEN	batch	datum	lokatie
Gelderland	[19087]	20-9-2019	schapen Gortel 19sept2019
Drenthe	[19088]	27-9-2019	schapen Nieuw Balinge 3sept2019
Gelderland	[19090]	21-10-2019	Heteren, 20okt2019
Overijssel	[19105]	5-11-2019	veulen Vriezenveen, 31/10/2019
Gelderland	[19106]	1-10-2019	Assel 31 oktober 2019
Groningen	[19107]	8-11-2019	finsterwolde, 1/11/2019
Drenthe	[19108]	8-11-2019	anserveld, 3/11/2019

type monster	monstercode	extract code	mtDNA uitslag
keutel	WOLF190106	E190656	geen
keutel	WOLF190019	E190657	geen
keutel	WOLF190494	E190658	geen
keutel	WOLF190022	E190668	wolf HW1
keutel	WOLF190034	E190659	wolf HW1
keutel	WOLF190496	E190663	wolf HW1
keutel	WOLF190467	E190665	wolf HW1
keutel	WOLF190504	E190667	wolf HW1
keutel	WOLF190478	E190661	wolf HW1
keutel	WOLF190098	E190664	wolf HW1
keutel	WOLF190473	E190662	wolf HW1
keutel	WOLF190016	E190660	wolf HW1
keutel	WOLF1-191019CJ	E190669	wolf HW1
keutel	WOLF150471	E190670	wolf HW1
keutel	WENR191117	E190666	wolf HW1

type monster	monstercode	extract code	mtDNA uitslag
swab	WOLF181641 (oormerk 73918)	E190490	wolf HW1
swab	WOLF181642 (oormerk 80105)	E190491	wolf HW1
swab	WOLF181645 (oormerk 73933)	E190492	wolf HW1
swab	WOLF181637 (oormerk 85978)	E190493	wolf HW1
swab	WOLF180959	E190497	wolf HW1
swab	WOLF180868	E190498	wolf HW1
swab	WOLF190152	E190640	geen
swab	WOLF190155	E190641	geen
swab	WOLF180656	E190642	geen
swab	WOLF180657	E190643	geen
swab	72368-1	E190644	wolf HW1
swab	72368-2	E190645	wolf HW1
swab	58918-SW1	E190646	geen
swab	58918-SW2	E190647	geen
swab	291-swab1	E190648	wolf HW1
swab	WOLF180956	E190649	hond
swab	WOLF180957	E190650	hond
swab	WOLF181090	E190651	hond
bloedwol	WOLF181119	E190652	geen
swab	WOLF181070	E190653	geen

microsatelliet uitslag

vos
vos
vos

GW893m
GW893m
GW893m
GW893m
GW893m

GW1428m

GW998f
GW998f
GW998f
GW998f
GW998f

GW960f

microsatelliet uitslag

GW998f

geen

GW998f

GW998f

vos

geen

vos

vos

geen

geen

GW960f

GW960f

geen

geen

GW960f

geen

geen

hond

geen

vos

conclusie

vos

vos

vos

man noord

man noord

man noord

man noord

man noord

mannelijke pup van paar noord, GW998f x GW863m

vrouw noord

vrouw noord

vrouw noord

vrouw noord

vrouw noord

vrouw midden

vrouw noord. DNA van 5 van de 11 bemonsterde schapen onderzocht. Optie om in februari de overige ook te

wel een wolf, geen individu bepaling mogelijk. Contaminatie met vos

wel een wolf, geen individu bepaling mogelijk.

vos

Te slecht DNA voor onderzoek; zeer incompleet profiel, de paar gevonden allelen komen zowel bij hond als w

Te slecht DNA voor onderzoek; zeer incompleet profiel, de paar gevonden allelen komen zowel bij hond als w

vrouw midden

hond

vos

analyseren of er meerdere wolven betrokken waren

Monitoringplan Wolf

13 november 2019

Colofon

Auteur: ██████████ (Studio Wolverine), ██████████ (stagiair
Zoogdiervereniging), ██████████ (Zoogdiervereniging)
Productie: Steunstichting VZZ, Zoogdiervereniging
Opdrachtgever: BIJ12
Foto omslag: ██████████, 18 oktober 2018, Midden-Veluwe

Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BIJ12 en de Zoogdiervereniging, noch mag het zonder een dergelijke toestemming worden gebruikt voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
1.1	Aanleiding en doelstelling	5
1.2	Leeswijzer	6
1.3	Terminologie	7
2	Organisatie van monitoring	8
2.1	Centraal-Europese laagland wolvenpopulatie	8
2.2	Ontwikkeling van Centraal-Europese laagland wolvenpopulatie	8
2.3	Huidige situatie van wolven in Nederland	9
2.4	Beleid rondom monitoring van wolven in Nederland.....	9
2.5	Beleid rondom monitoring van wolven in Duitsland.....	10
2.6	Aangewezen instanties.....	10
3	Monitoring en monitoringsmethodieken	11
3.1	Passieve en actieve monitoring	11
3.2	Beschikbare monitoringsmethodieken	11
3.3	Toepassing van monitoringsmethoden gedurende fasen van vestiging	12
4	Validatie van meldingen en sporen.....	15
4.1	Definitie wolvendeskundige	15
4.2	Beoordeling van wolvenmeldingen volgens SCALP-criteria	15
4.3	Richtlijnen voor gegevensanalyse en interpretatie	16
5	Praktische handleiding monitoring wolf.....	20
5.1	Hoeveel documentatie is er nodig?	20
5.2	Beoordelen van wolfwaarnemingen	21
6	Begrippenlijst.....	27
7	Literatuurlijst	29
8	Bijlagen.....	30
8.1	Bijlage 1: Verschillen met Duitse Monitoringsstandaard.....	30
8.2	Bijlage 2: Overzicht van protocollen, materiaal en taxatierichtlijnen	30

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en doelstelling

In 2015 verbleef, na ruim 150 jaar afwezigheid, een jonge wolf die geboren was in Duitsland enige dagen in de provincies Drenthe en Groningen. In de daaropvolgende jaren zijn met regelmaat zwerfende wolven gesignaleerd. In 2018 heeft de eerste wolf zich in Nederland gevestigd en sinds 2019 is er sprake van voortplanting.

De provincies zijn wettelijk verantwoordelijk voor het natuurbeleid in relatie tot de wolf (*Canis lupus lupus*). In 2019 heeft het bestuur van het Interprovinciaal Overleg (IPO) het Wolvenplan vastgesteld. Het Wolvenplan is opgesteld door de werkgroep Lupus, samen met BIJ12 en met adviezen van stakeholders. Het Wolvenplan geeft richting aan gezamenlijke beleidsuitvoering van provinciale taken rondom de wolf.

Het wettelijk kader wordt gevormd door de Wet Natuurbescherming (Wnb), Europese Habitatrichtlijn, Verdrag van Bonn en CITES-verdrag. De wolf is een beschermde soort op basis van de Habitatrichtlijn, bijlage 2 en 4 en Wet Natuurbescherming art. 3.5 en 3.6. De monitoringmethoden zijn zo gekozen dat de kans op verstoring niet toeneemt. Een vergunning van de Wnb is daarom voor de uitvoering van de monitoring niet nodig.

De uitvoeringsorganisatie BIJ12 is in opdracht van de provincies verantwoordelijk voor het (laten) uitvoeren van verschillende taken met betrekking tot de wolf, met name:

- Het landelijke aanspreekpunt voor alle meldingen van (vermoedelijke) wolven;
- Afhandeling van (vermoedelijke) wolvenschades aan landbouwhuisdieren;
- Onderzoek en voorlichting ter voorkoming van schade door wolven;
- Gecoördineerde organisatie van wolvenmonitoring in afstemming met de betrokken provincies, terreinbeheerders en vrijwilligersorganisaties.

De monitoring die in 2015 startte was 'passief' en deze aanpak was voldoende in de fase dat alleen sprake was van zwerfende wolven. Inmiddels is een eerste roedel aanwezig op de Veluwe en is het noodzakelijk om de monitoring een meer structureel karakter te geven en te zorgen voor een regelmatige afstemming van de resultaten met de buurlanden. Het is een taak van BIJ12 om deze monitoring vorm te gaan geven.

Het doel van het monitoringplan wolf is om de werkwijze voor wolvenmonitoring in Nederland en uitwisselbaarheid van gegevens weer te geven. De gegevens over de wolf worden eenduidig gedocumenteerd en er wordt gewerkt met standaarden voor het valideren van de informatie.

De monitoring richt zich op onderstaande aspecten:

- De provincies moeten via het Rijk aan Europa rapporteren hoe de staat van instandhouding (verspreiding, aantalsontwikkeling) van de wolf in Nederland verloopt. Dit aspect vormt de kern van de monitoring zoals in dit wolvenplan is opgenomen en vloeit voort uit de eerdergenoemde wettelijke taken. De belangrijke parameters zijn populatiegrootte, verspreiding, bewoond gebied, habitateisen, prooideraanbod en trend bepalingen.
- Monitoring is relevant om met behulp van de kennis over de aanwezigheid van wolven conflicten met bijvoorbeeld landbouwhuisdieren te beperken.
- Monitoring is van belang om kennis te vergaren over de ecologische aspecten van de wolf in ons land.

De wolven in Nederland maken deel uit van de Centraal-Europese laagland wolvenpopulatie. De ontwikkeling van de Nederlandse dieren hangt nauw samen met de ontwikkelingen van de wolven in onze buurlanden, en dan met name in Duitsland.

In het monitoringplan is daarom de Duits-Poolse monitoringsstandaard (Reinhardt e.a., 2015) waar mogelijk overgenomen. Bij de monitoring wordt er onderscheid gemaakt tussen zwervende wolven en een territorium van een individu, paar of roedel.

Daarnaast zijn er zowel ecologische als maatschappelijke vraagstukken die gemonitord kunnen worden. Deze zaken vallen buiten het raamwerk van dit plan, en kunnen door provincies ter hand genomen worden.

De organisatie van de monitoring wordt uitgevoerd door de provincies. De kosten zijn door provincies voorzien binnen hun begroting en in de opdracht aan BIJ12.

In tabel 1 en 2 geven wij een overzicht van de monitoringsdoelstellingen zoals omschreven in het Interprovinciaal Wolvenplan, die voortkomen uit de Habitatrichtlijn of maatschappelijke vragen.

Tabel 1: Monitoringsdoelstellingen voortkomend uit de Habitatrichtlijn en maatschappelijke vragen waarin dit Monitoringplan voorziet

Monitoringsdoelstelling	Habitatrichtlijn	Maatschappelijke vragen
Populatiegrootte (per jaar)	X	
Populatiegrootte (kwartaal)		x
Trend in populatiegrootte	X	
Verspreiding (per jaar)	X	
Verspreiding (kwartaal)		x
Trend in verspreiding	X	x

Tabel 2: Monitoringsdoelstellingen voortkomend uit Habitatrichtlijn en maatschappelijke vragen waarin dit Monitoringplan niet voorziet

Monitoringsdoelstelling	Habitatrichtlijn	Maatschappelijke vragen
Kwaliteit leefgebied, habitateisen	X	
Kwaliteit leefgebied, prooideraanbod	X	
Conflictsituaties tussen wolf en maatschappij		x
Maatschappelijk draagvlak t.a.v. wolven		x
Terreingebruik door wolven		x
Dieet van wolven		x
Relatie tussen wolven en wilde hoefdieren		x

1.2

Leeswijzer

De kaders voor de monitoring en de organisatie daarvan worden weergegeven in hoofdstuk 2. De beschrijving van de monitoring, de beschikbare monitoringsmethoden en voor welke monitoringsdoelen welke monitoringsmethoden geschikt zijn, staat beschreven in hoofdstuk 3. Hoe de beoordeling van de resultaten uit de monitoring plaatsvindt via criteria vindt u in hoofdstuk 4. Hoofdstuk 5 bestaat uit de praktische wolfmonitoringhandleiding voor de verschillende vormen van monitoring. Het wolf monitoringplan eindigt met een overzicht van begrippen en literatuur, en in bijlage 1 een overzicht van verschillen met de Duits-Poolse Monitoringsstandaard.

1.3

Terminologie

Net als andere onderwerpen kent de monitoring van wolf een aantal termen en begrippen die om een helder en algemeen eenduidige toepassing vragen. In hoofdstuk 6 zijn de belangrijkste en meest gebruikte termen en begrippen gedefinieerd.

2 Organisatie van monitoring

2.1 **Centraal-Europese laagland wolvenpopulatie**

Zoals gezegd in hoofdstuk 1 vormen de wolven in Nederland onderdeel van de Centraal-Europese laagland wolvenpopulatie en wordt monitoring daarom in internationaal verband afgestemd. Om data uit verschillende landen op een verantwoorde wijze met elkaar te kunnen delen en te beoordelen zijn afspraken gemaakt over gehanteerde begrippen en definities. Dit is versterkt door de eisen die gesteld zijn in de Habitatrichtlijn ten aanzien van de Europees verplichte rapportage over beschermde natuurwaarden.

Voor Nederland gebruiken wij de Duits-Poolse monitoringstandaard als uitgangspunt ([redacted] , 2015), met aanvullingen passend bij de Nederlandse schaal, het landgebruik en het landschap. Daar waar er verschillen zijn tussen Polen en Duitsland is aangesloten bij Duitsland. Door in Nederland te kiezen voor dezelfde monitoringstandaard als in Duitsland zijn de verkregen gegevens onderling direct vergelijkbaar en uitwisselbaar. Deze monitoringsstandaard sluit daardoor naadloos aan bij de monitoring van onze buurlanden én er wordt op deze manier maximaal geprofiteerd van alle ervaring die aan de Duits-Poolse standaard ten grondslag ligt.

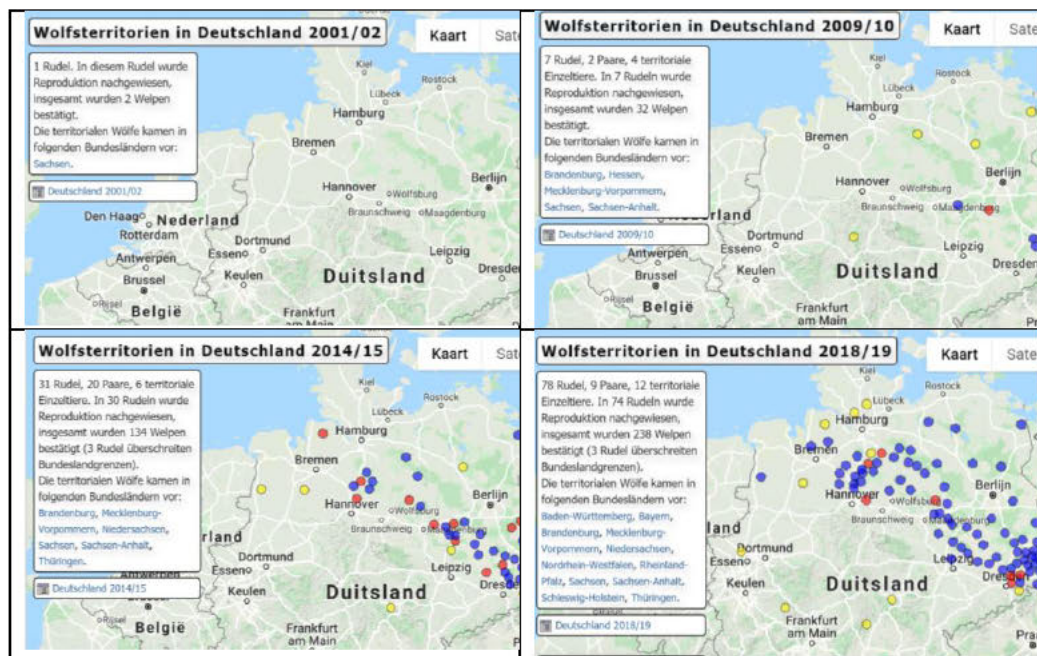
Al bij de opstelling van het 'Voorstel voor een Wolfenplan' ([redacted] , 2013) is de keuze gemaakt voor afstemming met landen die dezelfde wolvenpopulatie met Nederland delen. Gehanteerde methoden zijn niet statisch, maar blijven in onderlinge afstemming voor verbetering vatbaar.

2.2 **Ontwikkeling van Centraal-Europese laagland wolvenpopulatie**

De Nederlandse wolven maken deel uit van de Centraal-Europese laagland wolvenpopulatie ([redacted] . 2013). Deze deelpopulatie bestrijkt tot aan 2013 West-Polen en Duitsland, en reikt in 2019 tot in Tsjechië, Denemarken, Nederland, België en Luxemburg. De kern van de populatie bevindt zich in het oosten van Duitsland in de Lausitz regio en in westelijk Polen. In deze regio heeft de wolf zich in 1998 gevestigd, na een periode van enkele jaren met zwervende dieren. In 2000 werden in die regio de eerste jonge wolven geboren. De ontwikkeling van 2000 tot 2018-2019 is weergegeven in Figuur 1.

Hoewel ook elders in Duitsland zwervers worden geconstateerd, blijft de Lausitz regio tot 2009 de enige regio met voortplanting. In dat jaar vestigt zich een roedel op circa 200 kilometer afstand, in een gebied tussen Berlijn en Maagdenburg. In de jaren daarna groeit het aantal roedels in Duitsland met ca. één nieuw roedel per jaar, maar daarna is de toename versneld en in 2018 was de bekende populatiegrootte in Duitsland 73 roedels en 30 gevestigde paren (DBB-Wolf, 2019).

Figuur 1: Verspreiding van wolven in de Centraal-Europese laagland wolvenpopulatie in 2000, 2009, 2014 en 2018-2019. Bron: www.dbb-wolf.de (Legenda: blauw=roedel, rood=paar, geel=gevestigde eenling)

Vanaf 2015 worden in o.a. Denemarken, Nederland en België wolven gesignaleerd die afkomstig zijn uit roedels in Duitsland. Ook zijn er inmiddels in Duitsland, Luxemburg en België wolven van de Alpiene populatie gesignaleerd.

2.3 Huidige situatie van wolven in Nederland

Voor Nederland zijn tot op heden de ontwikkelingen van de Duitse wolven bepalend voor de aanwezigheid van wolven in Nederland. De eerste met zekerheid vastgestelde zwerver liep in 2015 door ons land ([redacted] 2016). Inmiddels zijn er 18 individuen vastgesteld in Nederland. Daarvan zijn (stand november 2019) drie volwassen wolven gevestigd in twee territoria op de Veluwe: twee wolven op de Noord-Veluwe en één wolf op de Midden-Veluwe. In het territorium op de Noord-Veluwe is sinds de geboorte van vijf welpen in 2019 sprake van een roedel. De overige 13 dieren zijn doorgelopen naar België, teruggelopen naar Duitsland, verongelukt of (voorsnog) niet meer gesignaleerd.

2.4 Beleid rondom monitoring van wolven in Nederland

De monitoring in Nederland is van start gegaan in 2015 door meldingen van wolven te verzamelen middels het digitale wolvenmeldpunt op de website van Wolven in Nederland (WIN). Na binnenkomst wordt een melding beoordeeld door één of meerdere validatoren. Hierbij zijn de Duitse SCALP-criteria leidend en wordt bij twijfel de expertise van Duitse deskundigen van het Lupus Instituut ingeroepen. Er zijn daarmee al goede data waarop voortgebouwd kan worden.

In het interprovinciaal wolvenplan (IPO, 2019) staat beschreven hoe de monitoring in Nederland te organiseren, de verplichtingen die de Habitatrictlijn stelt aan rapportage en diverse andere factoren die uit beleid, maatschappelijke of wetenschappelijke gronden de moeite waard kunnen zijn te monitoren. BIJ12 voorziet in de data rapportage ten aanzien van de nationale verplichtingen en de registratie en afhandeling van wolf gerelateerde schade, in opdracht van de gezamenlijke provincies. BIJ12 doet dat in gecoördineerd overleg met betrokken organisaties. Dit betreft

monitoring waarbij de wolf zelf direct betrokken is. De eisen vanuit de Habitatrichtlijn voor monitoring staan toegelicht in DG Environment (2017).

Afgeleide vormen van monitoring, zoals de effecten die de aanwezigheid van wolven kan hebben op tal van factoren, vallen niet onder de landelijke monitoring. Het is aan de provincies als verantwoordelijke partijen voor het natuurbeleid om aanvullend keuzes te maken in monitoringsdoelen die voor hen relevant zijn. Uiteraard kunnen provincies in gezamenlijk overleg, alsnog beslissen ook andere delen van gewenste monitoring onder te brengen bij BIJ12. Dit is voor alsnog niet het geval. De praktische monitoring sluit ter wille van de vergelijkbaarheid en uitwisseling van verzamelde data en haar beoordeling, aan bij de internationale monitoringsstandaard. Met aanpassingen waar de Nederlandse situatie dit vereist. Het is de wens vanuit beleid om te komen tot een voortgaande integratie van internationale wolf-monitoring-methoden en interpretatie zodat in Europa tot eensluitende conclusies kan worden gekomen.

2.5 **Beleid rondom monitoring van wolven in Duitsland**

Het beleid rondom monitoring in Duitsland is voor Nederland relevant om tot afstemming te komen bij grensoverschrijdende territoria, en om onderlinge inzichten te (blijven) toetsen. De Duits-Poolse monitoringsstandaard (2015) die voldoet aan de vigerende internationale regelgeving. De federale overheid heeft voor Duitsland de juridische kaders vastgesteld en is verantwoordelijk voor de terugkerende 6-jaarlijkse rapportage aan de Europese Commissie. De deelstaten zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van de monitoring, maar de organisatie en intensiteit van de monitoringsinspanning verschilt per deelstaat, al naar gelang de prioriteiten van de betreffende deelstaat. Op de website dbb-wolf.de staat een lijst met contactpersonen. Jaarlijks komen betrokken deskundigen uit alle deelstaten bij elkaar om de beoordelingen van de monitoringsresultaten af te stemmen, de resultaten te bespreken en de data vast te leggen voor de rapportage aan de Europese Commissie. In de Duitse monitoringsstandaard zijn SCALP-criteria voor gestandaardiseerd beoordelen van wolvenmeldingen verwerkt (zie paragraaf 4.1) en daarnaast ook de richtlijnen van de *Large Carnivore Initiative Europe* (LCIE) voor gestandaardiseerde plannen voor grote roofdieren in Europa.

2.6 **Aangewezen instanties**

Voor de uitvoering van veldonderzoek en monitoring van wolven in Nederland wordt samengewerkt tussen verschillende organisaties, waarbij de expertises elkaar aanvullen. De betrokken organisaties zijn verantwoordelijk voor de wijze waarop de monitoring en metingen worden uitgevoerd en voor de juiste behandeling, validatie en verwerking van de gegevens. Voor de verschillende onderdelen van monitoring zijn, zoals vermeld in het IPO wolvenplan (IPO, 2019) onder andere de volgende organisaties aangewezen:

- Schade aan landbouwhuisdieren die mogelijk veroorzaakt zijn door wolf, bijbehorende veldprotocollen, wolvenmeldpunt door BIJ12.
- Secties en veterinaire onderzoeken op wolven en bijbehorende labprotocollen door Dutch Wildlife Health Centre (DWHC)
- Analyseren genetische monsters, sectie op wolven en wilde prooien en bijbehorende veld- en labprotocollen door Wageningen Environmental Research (WENR).

Zie voor beschikbare protocollen bijlage 2.

3 Monitoring en monitoringsmethodieken

3.1 Passieve en actieve monitoring

Er wordt bij monitoring onderscheid gemaakt tussen passieve en actieve monitoring. Het verschil tussen passieve en actieve monitoring zit in de moeite die gedaan wordt voor het vinden van een wolf(spoor). Onder passieve monitoring wordt alles verstaan wat verkregen wordt zonder een vooraf opgezette actie uit te voeren, dus alle vormen van toevallige meldingen uit het publiek. Onder actieve monitoring worden alle handelingen verstaan waarbij gericht en deskundig activiteiten worden ondernomen om waarnemingen te verzamelen. Beide vormen vereisen een systematische aanpak en goede procedures om data op correcte wijze te kunnen valideren en toegankelijk op te slaan en worden jaarrond consequent toegepast.

3.2 Beschikbare monitoringsmethodieken

Er zijn meerdere methoden om de monitoringsdoelen te behalen. In deze paragraaf worden de verschillende methoden beschreven en aangegeven bij welk monitoringsdoel een specifieke methode ingezet kan worden.

3.2.1 Sporenonderzoek

Onder sporenonderzoek valt het zoeken naar prenten (loopspoor), markeringsporen (krabsporen, urinesporen, oestrusbloed en drollen), haren en prooidieren (vee, wild). Het sporenonderzoek kan het gehele jaar uitgevoerd worden. Hierbij zijn de milieuomstandigheden zeer belangrijk voor het verkrijgen van bruikbare data. Sporenonderzoek kan de aan- of afwezigheid van wolven in een bepaald gebied aantonen, helpen het territorium in kaart te brengen, de minimale roedelgrootte aantonen en als basis dienen voor andere monitoringsmethoden zoals monitoring met behulp van een wildcamera en DNA-onderzoek. Het zoeken naar sporen van wolven vormt daarmee vaak de start van een actieve monitoring. Sporenonderzoek is in Europa de meest voorkomende onderzoeksmethode naar grote roofdieren (■■■■■■■■■■, 1998).

De ideale omstandigheden om sporen te zoeken is in de sneeuw. Bij eventuele sneeuwval moet deze kans zeker worden benut om data te verzamelen.

Om bruikbare data te verkrijgen worden sporen met behulp van protocol 9E (zie bijlage 2) gedocumenteerd. Het valideren van de sporen wordt gedaan door een deskundige medewerker. Het is belangrijk dat een waarnemer nooit zijn eigen waarneming valideert.

3.2.2 Cameraval

Wildcamera's kunnen aanwezigheid van wolven aantonen, de minimale roedelgrootte, geslacht van de dieren, maar ook dracht en reproductie aantonen. De methode kan het hele jaar worden ingezet. Ook de gezondheid van de wolven kan gemonitord worden met wildcamera's (kreupel, wond, schurft, conditie). In Europa wordt deze manier met veel succes ingezet (■■■■■■■■■■, 2012). Wildcamera's kunnen ook informatie geven over de aanwezigheid van prooidieren en eventuele menselijke activiteiten in het gebied. Camera's dienen zodanig aangebracht te worden dat verstoring wordt vermeden (in tijd en ruimte) en dienen te worden aangebracht in overleg met de terreinbeheerder.

3.2.3 Genetische analyse

De verzameling van genetisch materiaal (uitwerpselen, haren, speeksel verzameld bij prooidieren) levert de meest zekere informatie en wordt om die reden vaak toegepast in de monitoring van grote roofdieren. DNA-onderzoek kan het hele jaar worden uitgevoerd. Genetische methoden worden bij voorkeur op grote schaal toegepast bij monitoring van de Centraal-Europese laagland wolvenpopulatie (■■■■■■■■■■ 2005). Sneeuw is geschikt om DNA-monsters van markerende individuen (uit urine of oestrusbloed) te verzamelen. In de wintermaanden wordt er actiever gemarkeerd door het hele roedel. Deze periode is dan ook zeer geschikt om DNA te verzamelen van alle dieren in een roedel.

3.2.4

Telemetrie

Om het gedrag van een individuele wolf te volgen kan telemetrie worden toegepast: dan wordt een halsband met een GPS-zender bevestigd aan een wolf. Conform het wolvenplan wordt telemetrie in principe alleen benut om wolven met afwijkend of potentieel problematisch gedrag te kunnen volgen. Daarnaast kan telemetrie voor wetenschappelijk onderzoek worden ingezet als een wolf bijvoorbeeld gewond is geraakt en na revalidatie weer wordt vrijgelaten. Het vangen en verdoven van een wolf is geen eenvoudig proces en dient deskundig te gebeuren. Telemetrie vergt in bepaalde gevallen speciale toestemming in verband met vigerende wet- en regelgeving, zie www.centralecommissiedierproeven.nl. Bij voorkeur is permanent ten minste één zender in Nederland beschikbaar.

3.2.5

Detectiehond

Een detectiehond kan waardevol zijn bij het vinden van sporen of op locaties waar sporen verstoord zijn door recreanten of andere honden. Een opgeleide detectiehond kan duidelijkheid geven over zulke sporen. Deze methode kan een aanvulling zijn op het gewone sporenonderzoek. Buitenlands onderzoek heeft aangetoond dat het aantal gevonden drollen met 30% kan stijgen ten opzichte van het aantal gevonden drollen door een getrainde spoorzoeker zonder hond (██████, 2016). Speciaal de verse uitwerpselen werden betrouwbaarder door de hond gevonden. Het is niet zo dat aanwezigheid van drollen zonder hond niet aangetoond kon worden, maar zeker in het geval dat er binnen 24 uur verse keutels voor DNA-analyse verlangd worden, kan de inzet van een getrainde hond tot significant betere resultaten leiden. Ook kunnen honden getraind worden op (voor mensen in regel onwaarneembare) geurvlakken en urinesporen. Dit is vooral geschikt voor actieve monitoring van wolven op nieuwe locaties. De beschikking over een getrainde hond is afhankelijk van vrijwilligers en hun inzet. Bij andere diersoorten (otters, beverratten, amfibieën) hebben de detectiehonden zich al bewezen.

3.2.6

Dode of gewonde gevangen wolven

Een bijzondere vorm van actieve monitoring wordt gevormd door het onderzoeken van een dode wolf. Dode wolven kunnen nog steeds een schat aan informatie opleveren over herkomst, locatie en gezondheid van het dier.

3.2.7

Akoestische monitoring

Deze methode, ook wel uitgelokt huilen genoemd, heeft in Europa tot weinig succes geleid (██████, 2007). Het antwoordpercentage is laag en andere monitoringsmethoden zoals cameravallen en DNA-onderzoek hebben zich als een meer betrouwbare methode bewezen. Ook zijn er in Nederland veel honden die het onderzoek negatief kunnen beïnvloeden. Om deze redenen wordt deze methode in Nederland niet ingezet voor actieve monitoring van wolven.

3.3

Toepassing van monitoringsmethoden gedurende fasen van vestiging

In het Interprovinciale Wolvenplan zijn verschillende fasen gedefinieerd van vestiging in een nieuw gebied (IPO, 2019). De fasen zijn:

Fase 1: Er bevindt zich (af en toe) een zwervende wolf in Nederland;

Fase 2: Er bevindt zich een territoriale wolf in Nederland;

Fase 3: Er bevindt zich een territoriaal wolvenpaar in Nederland;

Fase 4: Er bevindt zich een territoriaal wolvenpaar met jongen in Nederland;

Fase 5: We bevinden ons tien jaar na deze eerste voortplanting.

Gedurende de verschillende fasen zijn verschillende monitoringsmethodieken het meest effectief en efficiënt.

3.3.1

Fase 1 – onderzoek aan een zwervende wolf

Rondzwervende wolven maken in de regel een relatief groter aandeel uit van verkeersslachtoffers onder wolven en in aanvallen op landbouwhuisdieren. Echter, te verwachten valt dat in latere fasen binnen een wolventerritorium dieren van het

betreffende roedel worden aangereden. Beiden type meldingen (verkeersslachtoffers en aanvallen op landbouwhuisdieren) geven in deze fase, na bevestigend nader onderzoek, een indicatie waar een zwervende wolf heeft gelopen. De signaleringsfunctie door middel van passieve monitoring (via het wolvenmeldpunt) is in deze fase zeer efficiënt. De binnenkomende meldingen worden op waarde geschat door een deskundig persoon.

Actieve monitoring start verkennend in gebieden waar herhaaldelijk (al of niet bevestigde) meldingen van wolven worden verkregen gedurende langere tijd (over meerdere weken). Enkel passieve monitoring volstaat dan niet om het territoriale gedrag van wolven aan te tonen. De meest gebruikte monitoringsmethode om territoriaal gedrag aan te tonen in een gebied is sporenonderzoek. Dit sporenonderzoek heeft tot doel het bepalen of er in de omgeving territoriale markeringen aanwezig zijn. Indien mogelijk wordt zoveel mogelijk ingezet op het afnemen van genetische monsters om bevestiging van wolf te krijgen, en inzicht te verkrijgen in het individu.

Deze data kunnen ondersteund worden door andere onderzoeksmethoden, zo kan een cameraval gebruikt worden om meer zekerheid te verkrijgen. De cameravallen kunnen opgehangen worden bij waterplekken, kadavers van prooidieren en langs wegen/kruispunten waar mogelijke sporen van wolf gevonden zijn.

Deze vorm van actieve monitoring levert de eerste data voor een inschatting van het terreingebruik van een eventuele territoriale wolf. Indien dezelfde wolf ten minste zes maanden aantoonbaar in hetzelfde gebied aanwezig is, dan is het wolventerritorium duurzaam in gebruik en wordt overgegaan op fase 2.

3.3.2 *Fase 2 t/m 4 – onderzoek aan territoriale wolven*

In deze fasen is het territorium reeds in beeld en komt een grotere verscheidenheid aan monitoringsdoelen in beeld dan in fase 1. In Tabel 3 staat per fase aangegeven met welke methode de verschillende monitoringsdoelen kunnen worden aangetoond. In de tabel staat ook beschreven welke tijd van het jaar dit doel aan de orde is.

Tabel 3: Overzicht van de te gebruiken monitoringsmethoden afhankelijk van de fase van vestiging en de monitoringsdoelen.

Fase	Doel	Aanpak	Monitoringsmethode	Seizoen
Fase 1: Zwervende wolf	Incidentele aanwezigheid aantonen	Passieve monitoring (meldpunt)	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Bij melding mogelijk C1, C2 spoor: prenten, drollen, prooidier.	Veldonderzoek DNA verzamelen	Gehele jaar
	Langdurige aanwezigheid aantonen	Actieve monitoring. Bij aanhoudende waarnemingen in één gebied.	Veldonderzoek	Gehele jaar
			Cameraval DNA verzamelen	Gehele jaar
Fase 2: Territoriale wolf	Aanwezigheid aantonen Afbakening van randen territorium en kerngebied	Passieve monitoring (meldpunt). Aantonen van veranderingen	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Aantonen dat de wolf in het gebied blijft Territorium in kaart brengen	DNA verzamelen	Max aantal drollen**
			Telemetrie*	Gehele jaar
			Veldonderzoek	Juli t/m feb
Fase 3: Territoriaal wolvenpaar	Aanwezigheid aantonen Afbakening van randen territorium en kerngebied	Passieve monitoring (meldpunt). Aantonen van veranderingen	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Aantonen dat de wolf in het gebied blijft Territorium in kaart brengen	DNA verzamelen	Max aantal drollen**
			Telemetrie*	Gehele jaar
			Veldonderzoek	Juli t/m feb
	Reproductie	Indicatie van paring	Cameraval	Feb – mrt
		Bewijs van reproductie	Veldonderzoek	Gehele jaar
	Roedel grootte		Minimale roedelgrootte aantonen	DNA verzamelen
		Cameraval		Gehele jaar
Fase 4: Territoriaal wolvenpaar met jongen	Aanwezigheid aantonen Afbakening van randen territorium en kerngebied	Passieve monitoring (meldpunt). Aantonen van veranderingen	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Aantonen dat de wolf in het gebied blijft Territorium in kaart brengen	DNA verzamelen	Max aantal drollen**
			Telemetrie*	Gehele jaar
			Veldonderzoek	Juli t/m feb
	Reproductie	Indicatie van paring	Cameraval	Feb – mrt
		Bewijs van reproductie	Veldonderzoek	Jul-feb
	Roedel grootte		Minimale roedelgrootte aantonen	Cameraval
		DNA verzamelen		Nov dec jan**
Cameraval	Gehele jaar			

*mits data beschikbaar

** De paartijd valt in de winter, met intensiever markeren tot gevolg. Dit maakt deze periode geschikt voor het verzamelen van DNA-monsters uit drollen of oestrus bloed.

4 Validatie van meldingen en sporen

Voor het aantonen van wolven en sporen is een gestandaardiseerde monitoring nodig, zodat monitoring vergelijkbaar wordt uitgevoerd en resultaten zoveel mogelijk gelijkwaardig worden geïnterpreteerd door verschillende wolvendeskundigen (zowel nationaal als internationaal). Sinds 2013 zijn er in een aantal Centraal-Europese landen afspraken gemaakt over de monitoringsmethoden en interpretatie van gegevens: er zijn gemeenschappelijke definities, parameters en monitoringsmethoden afgesproken. Desondanks zijn er tussen landen soms kleine verschillen. Een overzicht waar Nederland afwijkt van het Duitse deel van de Duits-Poolse Monitoringsstandaard is weergegeven in bijlage 1. Dit hoofdstuk beschrijft hoe de beoordeling en interpretatie van waarnemingen van wolven en sporen in Nederland moet plaats vinden.

4.1 Definitie wolvendeskundige

Voor de uitvoering van veldonderzoek en monitoring van wolven dient een persoon deskundig op het gebied van wolven te zijn. Iemand wordt als "wolvendeskundige" beschouwd wanneer hij/zij:

- Een meerdaagse opleiding van de leidende organisatie op het gebied van wolvenmonitoring in Nederland of Duitsland heeft volbracht over de ecologie van de wolf en het verzamelen van veldgegevens van wolven; én
- Uitgebreide ervaring heeft in het verzamelen van veldgegevens van wolven en daarbij in de praktijk aantoonbaar geoefend is in het herkennen en interpreteren van de sporen; én
- Kennis op peil houdt door deelname aan relevante veldwerkzaamheden in het kader van de nationale of internationale erkende wetenschappelijke wolvenprojecten of monitoringprojecten uitgevoerd met methoden die worden aanbevolen in voorliggend monitoringplan; én
- Bekend is met de ecologie van de wolf en zijn prooidieren; én
- Gedane metingen en data doorgeeft aan de daartoe aangewezen instanties; én
- Aanwijzingen ten aanzien van de te gebruiken methoden en protocollen opvolgt van de daartoe aangewezen instanties.

4.2 Beoordeling van wolvenmeldingen volgens SCALP-criteria

De standaard voor het beoordelen van waarnemingen van wolven en sporen wordt gedefinieerd door de mogelijkheid tot verificatie, omschreven in de SCALP-criteria. Deze zijn oorspronkelijk ontwikkeld voor het monitoren van Lynx (*Lynx lynx*) in de Alpen, waar ook het acronym SCALP vandaan komt: *Status and Conservation of Alpine Lynx Population*.

De eerste stap is dat waarnemingen worden gecontroleerd op echtheid. De tweede stap is dat waarnemingen worden ingedeeld in een categorie, lopend van C1 t/m C3. De getallen 1, 2 en 3 geven de zekerheid door verificatie van de waarneming aan.

C1: Harde bewijzen

Bewijzen die ondubbelzinnig de aanwezigheid bevestigen van een wolf (vangst van een levend of dood dier, genetisch bewijs, een foto waarop alle kenmerken van een wolf ondubbelzinnig zichtbaar zijn en waarvan de locatie is bewezen, telemetrische locatie van een bekend dier).

C2: Bevestigde waarneming

Indirecte bewijzen die zijn veroorzaakt door een wolf zoals sporen, drollen, of bijvoorbeeld bijtsporen bij prooidieren. Alle kenmerken moeten duidelijk gedocumenteerd zijn, onderbouwd met beeldmateriaal. Een aantal van de sporen in deze categorie (zoals drollen en bijtsporen bij prooidieren) kunnen opgewarderd worden tot C1 bij een succesvolle DNA-analyse.

C3: Onbevestigde waarneming

Alle waarnemingen van wolven of sporen die niet door een deskundig persoon kunnen worden bevestigd, maar wel van een wolf zouden kunnen zijn. Denk hierbij aan waarnemingen met bewijs maar met te weinig kenmerken om wolf te bevestigen, sporen die te oud zijn, sporen die niet voldoen aan de juiste kenmerken en foto's waarop geen locatiecontrole mogelijk is.

F: Verkeerde waarneming

Waarneming waarvan een wolf kan worden uitgesloten.

Niet te beoordelen

Sporen die niet geëvalueerd kunnen worden vanwege het ontbreken van bewijs. Denk hierbij aan meldingen van visuele waarnemingen van sporen zonder bewijs of prooiresten zonder de benodigde informatie waaronder datum en locatie).

4.3

Richtlijnen voor gegevensanalyse en interpretatie

Om van gevalideerde veldgegevens tot data te komen om de meetdoelen aan te toetsen is interpretatie van de gegevens noodzakelijk. In deze paragraaf wordt beschreven hoe de monitoringgegevens worden geanalyseerd en hoe de resultaten moeten worden geïnterpreteerd. Deze internationaal afgestemde werkwijze geeft de benodigde zekerheid dat de data voldoen aan de eisen gesteld vanuit de Habitatrichtlijn en dat de data gebruikt kunnen worden om andere vragen die voortkomen uit de monitoringsdoelen te beantwoorden.

Gebied van voorkomen

Onderzoeksmethoden: Sporenonderzoek, cameraval, genetische analyse en doodvondst.

Schaal: 10 x 10 kilometerhok

Eis: één onafhankelijke* C1 melding per 10x10 kilometerhok per jaar of drie onafhankelijke C2 waarnemingen.

Onderscheid tussen verschillende territoria

Onderzoeksmethoden: Sporenonderzoek, genetische analyse, cameraval, (buitenlandse) telemetrie

Schaal: per territorium met focus op randen van territoria.

Eis: een van de volgende opties:

- Reproductie is aangetoond in territoria tegelijkertijd; of
- Reproductie is aangetoond in mei-juli ten minste 10 kilometer uit elkaar; of
- Eén van de territoria is bekend door (buitenlandse) telemetrie of door op zich herkenbare individuen; of
- Genetische analyse waaruit verschillende individuen herkenbaar zijn.

Reproductie

Onderzoeksmethoden: Sporenonderzoek, genetische analyse, cameraval, doodvondst (welp).

Schaal: per territorium met focus op kerngebied van territoria

Eis: een van de volgende opties:

- Ten minste één welp moet vastgesteld zijn met één C1; of
- Drie onafhankelijke* C2 sporen van dezelfde leeftijd; of
- Een lacterende teef is vastgesteld met C1-kwaliteit foto.

** Onafhankelijk betekent zowel in tijd als de aard van het spoor. Dus op verschillende dagen en niet enkel loopsporen maar minimaal ook een ander gedocumenteerd spoor (drol, prooidier en dergelijke). In de tabel is te zien welke methode ingezet kan worden per monitoringsdoel. Ook is aangegeven wat de eisen zijn om dit doel te bevestigen.*

Roedelgrootte

Onderzoeksmethoden: genetische analyse, cameraval, sporenonderzoek prenten (indicatief).

Schaal: Territorium

Eis: de minimale roedelgrootte kan bevestigd worden met onderscheidende C1 waarnemingen van individuen of een C1 foto met meerdere wolven, en kan omhoog bijgesteld worden door nieuwe waarnemingen.

Populatiegrootte

Onderzoeksmethoden: Sporenonderzoek, cameraval en genetische analyse

Schaal: Nederland

Eis voor solitair territoriale wolf/gevestigde eenling: minimaal twee genetische individubepalingen in hetzelfde gebied met een tussen periode van zes maanden .

Eis voor wolvenpaar: één dubbele (=van 2 dieren) C1 of C2 waarnemingen met een tussenperiode van minimaal vier weken.

Eis voor wolvenroedel: ten minste één C1 of C2 waarneming van tenminste drie dieren.

4.3.1 Gegevensanalyse verspreiding en voorkomen

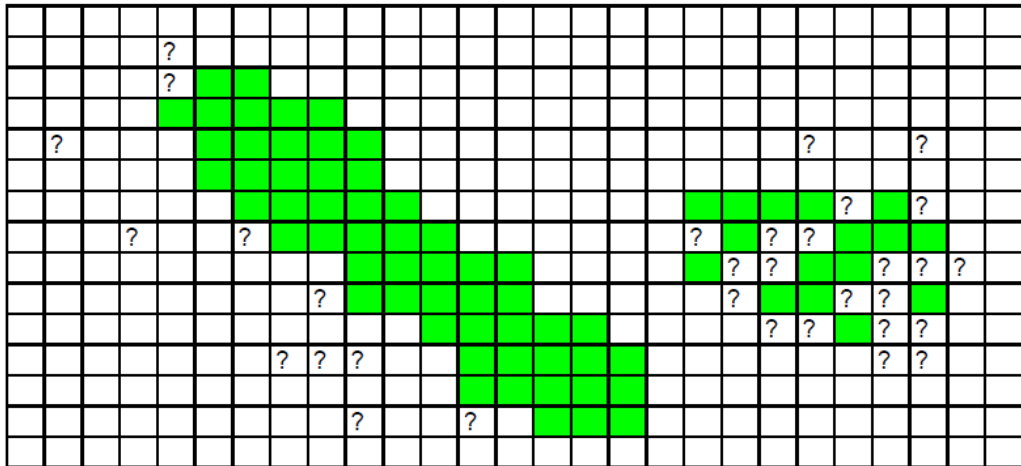
Het voorkomen van wolven heeft betrekking op het gebied dat daadwerkelijk en actueel door wolven wordt bewoond (territoria), terwijl verspreiding het totale gebied weergeeft waar de soort (incidenteel) is waargenomen. Voorkomen en verspreiding worden openbaar gemaakt op een schaal van bezette rastercellen van 10 × 10 kilometer.

Een rastercel wordt als 'bezet' (wolf aanwezig geweest of actueel aanwezig) beschouwd als er in het betreffende monitoringsjaar (1 mei t/m 30 april het kalenderjaar erop) ten minste één waarneming in die rastercel als C1 is gekwalificeerd. Indien geen C1 is verstrekt, zijn ten minste drie C2-sporen nodig om deze rastercel als bezet te beschouwen. De C2-sporen voor de afzonderlijke rastercellen moeten onafhankelijk van elkaar gedocumenteerd zijn. Rastercellen met alleen C3-sporen worden beschouwd als 'niet bezet'.

Hoewel locaties voortkomend uit (buitenlandse) telemetrie als C1 worden gekwalificeerd, worden deze niet in de jaarlijkse verspreidingskaarten openbaar gemaakt, totdat deze wolf zich vestigt of als de wolf in de onmiddellijke nabijheid van zijn ouderlijk grondgebied blijft. Immers, de beschikbaarheid van telemetriedata is afhankelijk van de mate van inzet en levert een veel hogere resolutie aan gegevens, waardoor deze methode een te vertekend beeld geeft wanneer de jaarlijkse verspreidingskaarten met elkaar vergeleken worden.

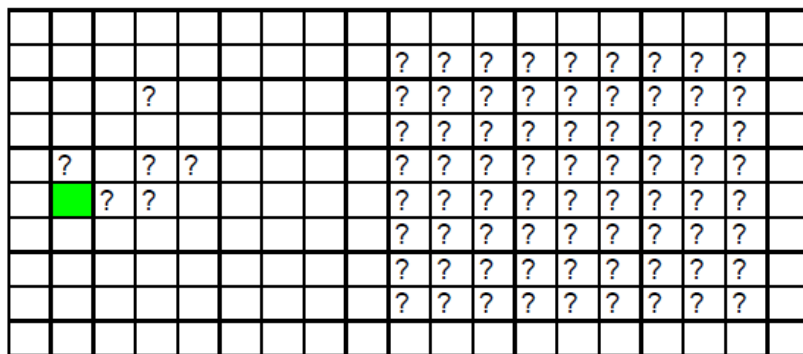
De oppervlakte van het voorkomen wordt jaarlijks bepaald op basis van de gedocumenteerde data (aantal bezette rastercellen). Figuur 2 en 3 geven een voorbeeld weer voor het bepalen van het wolven voorkomen.

Figuur 2: Voorbeeld 1 voor het bepalen van het wolvenvoorkomen (groen: C1 of drie C2 waarnemingen) en voorkomen niet bevestigd (C3 of max twee C2 waarnemingen).

Links zie je een gebied van voorkomen waar de wolf is bevestigd met mogelijk uitbreiding van het voorkomen naar het westen. De uitbreiding is speculatief. Het gebied rechts is een voorkomen met 'gaten'. Het zou kunnen kloppen dat er daadwerkelijk 'gaten' zitten in het voorkomen, maar dit kan ook liggen aan het feit dat er onvoldoende monitoring is uitgevoerd.

Figuur 3: Voorbeeld 2 voor het bepalen van het wolven voorkomen. Links waarschijnlijke aanwezigheid van één individu. Rechts mogelijke aanwezigheid van de soort zonder ondersteunende data. Verduidelijking van het voorkomen is in zo'n geval noodzakelijk. Deze situatie kan ontstaan door onvoldoende onderzoek.

4.3.2

Gegevensanalyse populatieaantallen en -opbouw

Een nauwkeurige schatting van de omvang van een wolvenpopulatie is vrijwel onmogelijk, omdat het aantal leden van de roedel kan fluctueren. Het is daarom makkelijker om het aantal roedels in te schatten dan het aantal individuele wolven. Dit geeft ook een beter beeld van de staat van instandhouding.

Voor de rapportage van de Habitatrichtlijn aan de EU moet de grootte van de populatie worden vermeld als het aantal volwassen individuen. Dit is de reden dat in Nederland het aantal wolvenroedels, wolvenparen en solitaire territoriale wolven gedocumenteerd zal moeten worden.

Voor Nederland wordt voor het bepalen van populatieaantal en -opbouw een combinatie van sporenonderzoek, cameravallen en genetische analyse gebruikt.

Doorlopend wordt van de verschillende roedels en markerende dieren informatie verzameld en geanalyseerd op parameters als paarvorming, roedelgrootte, territoriumgrootte, reproductie en aantal welpen. Dit wordt jaarlijks openbaar inzichtelijk gemaakt.

Reproductie aantonen

In de afgelopen jaren is gebleken dat het gebruik van cameravallen in combinatie met sporenonderzoek de meest succesvolle methode is om reproductie aan te tonen ([REDACTED] 2015). Cameravallen worden langs boswegen, kruispunten en bij drinkplaatsen geplaatst waar sporen van wolven en/ of sporen van de welpen zijn gevonden. De eerste paar weken komen de welpen niet uit het hol en drinken ze nog melk bij moeder. Het moederdier is afhankelijk van een waterbron in de buurt van het hol. Hier komen de welpen mogelijk ook drinken. Hierna worden de welpen steeds mobieler waardoor hun actieradius toeneemt. Wolven kunnen verschillende keren van locatie wisselen met hun welpen. De locatie van de cameravallen moet dan aangepast worden.

De extra pluizige welpenvacht kan het eerste jaar nog het verschil laten zien tussen de welpen en de volwassen dieren. Sporen van welpen zijn niet meer van volwassen dieren te onderscheiden vanaf het moment dat welpen 6 maanden oud zijn.

Bij roedels met reproductie in voorgaande jaren is het lastig om aan te tonen of het om een jaarling of om een 'nieuwe' welp gaat. Alleen genetica kan hier duiding aan geven indien het genetisch profiel van welpen in hun eerste levensjaar al bekend is.

Minimale populatiegrootte

Om aanwezigheid van een wolvenpaar te bewijzen moeten herhaaldelijk sporen worden gevonden die aantonen dat de reu en de teef samen waren (twee drollen van dezelfde leeftijd op hetzelfde kruispunt, dubbelloopsporen van dezelfde leeftijd, verschillende DNA in hetzelfde territorium). Deze sporen moeten herhaaldelijk, met tussenpozen van ten minste 4 weken, gevonden worden. Hiermee wordt beoogd gevallen uit te sluiten waarin twee wolven uiteindelijk toch geen paar vormen.

Om aanwezigheid van een wolvenroedel te bewijzen is gebleken dat een combinatie van sporenonderzoek, cameravallen en/of genetische analyse het beste werkt. De gevonden sporen moeten duidelijk de aanwezigheid van meer dan twee dieren aantonen of voortplanting bevestigen.

Als in hetzelfde gebied ('de Veluwe') meerdere wolventerritoria aanwezig zijn, dan kan het lastig zijn om onderscheid te maken tussen verschillende wolvenroedels. Het vereist een intensieve monitoring om een duidelijk beeld te krijgen van de territoria. Hoe meer data hoe makkelijker de analyse van het totaalbeeld wordt. Een goed beeld van een territorium wordt vaak pas na geruime tijd verkregen. Een territorium is echter geen statisch gegeven en fluctueert in de tijd.

Jaarlijks wordt er een schatting gemaakt van het minimale aantal wolvenparen, -roedels en gevestigde eenlingen. De werkelijke aantallen kunnen hoger of lager liggen aangezien de aantallen makkelijk kunnen veranderen (sterfte, latere bevestiging reproductie en dergelijke). De roedelgrootte wordt bepaald op C1 waarnemingen (sporenonderzoek, cameravallen en/of genetisch onderzoek).

De monitoringsdoelstellingen kunnen verschillen tussen landen (Nederland/België/Duitsland), maar in gevallen van grensoverschrijdende roedels wordt sterk aangeraden om een gezamenlijke monitoring toe te passen om een zo compleet mogelijk beeld van de eventuele territoria te krijgen. Aangeraden wordt om minimaal 10-20 genetische monsters te analyseren per territorium per jaar en aan beide zijden van de grens (totaal 20-40 monsters voor het gehele territorium).

4.3.3 *Gegevensopslag en evaluatie*

Alle waarnemingen van (sporen van) wolven in Nederland worden centraal verzameld. De waarnemingen worden, al of niet bevestigd met behulp van genetica, gevalideerd door een team van wolvendeskundigen op basis van het meer-ogen-principe. De interpretatie van de data wordt voorbereid. Eénmaal per jaar komen alle betrokken instanties bijeen voor een gezamenlijke beoordeling van de gegevens. De gevalideerde data wordt ten minste éénmaal per jaar ingeladen in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFP).

5 Praktische handleiding monitoring wolf

Dit hoofdstuk omvat de praktische handleiding en is bedoeld voor uitvoerders van actieve monitoring van wolven in Nederland. De handleiding beschrijft:

- Welke methode er gebruikt wordt om bruikbare data te verzamelen.
- Welke waarnemingen van wolf onder welke omstandigheden kunnen worden beschouwd als C1, C2 of C3.
- Hoe bruikbare data en sporen worden gedocumenteerd.

Uitgangspunt is dat uitvoerders van de monitoring deskundigen zijn, zoals omschreven in paragraaf 4.1.

5.1 Hoeveel documentatie is er nodig?

Alle inkomende informatie vanuit passieve en actieve monitoring wordt centraal verzameld. Het is belangrijk dat zo effectief en efficiënt mogelijk informatie verzameld en gedocumenteerd wordt. Hierbij moeten de monitoringsdoelen en maatschappelijke kosten worden afgewogen. In een kerngebied kunnen in korte tijdperiode veel loopsporen gedocumenteerd worden, maar dit is veel werk terwijl je met minder ook de monitoringsvragen kan beantwoorden.

Ook kunnen bij alle gevonden wolvendrollen genetische monsters afgenomen worden, maar dit zal nauwelijks nieuwe informatie opleveren, terwijl de genetische analyses wel kostbaar zijn. Een aanvullende onderzoeksinspanning is wel interessant als er nieuwe informatie nodig is, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van een territorium waar zover bekend één wolf aanwezig is. Per territorium wordt de monitoringsinspanning regionaal gecoördineerd, waarbij aandacht is voor het verzamelen van een relevante set drollen, haar en wilde prooidieren ten behoeve van verdere analyse. Dit wordt nader per provincie ingevuld.

Belangrijke metingen die onderdeel zijn van de monitoring kan in het veld worden uitgevoerd door geschoolde mensen die minder ervaring en kennis hebben. Ze dienen alle waarnemingen via de gestandaardiseerde methoden en veldprotocollen (zie bijlage 2) te verzamelen. Deze gedocumenteerde waarnemingen worden beoordeeld door een team aan wolvendeskundigen.

Documentatie

De volgende typen waarnemingen moeten altijd worden gedocumenteerd:

- Alle bewijzen die in aanmerking komen voor een C1 waarneming (dood gevonden dieren, levend gevangen dieren, genetische resultaten, beeldmateriaal van hoge kwaliteit, (buitenlandse) telemetrie gegevens)
- Alle bewijzen die de randen van territoria kunnen duiden (met name drollen, maar slechts die drollen waarvan is afgewogen dat ze nodig zijn).
- Alle bewijzen die reproductie kunnen aantonen.
- Elk jaar per rastercel minimaal drie C2 waarnemingen, mits hier geen C1 waarneming beschikbaar is.
- Alle gegevens van derden (passieve monitoring) om als C2 waarneming te kwalificeren dienen op een gestandaardiseerde manier gedocumenteerd te worden.

Ook niet-bevestigde waarnemingen, C3 waarnemingen en F-waarnemingen worden waar mogelijk gedocumenteerd.

Kwalificatie

Per type waarneming staat in paragraaf 5.2 beschreven waaraan de documentatie moet voldoen. Alle verzamelde data wordt opgeslagen in een digitale database die automatische zoekopdrachten mogelijk maakt. De minimale zoekcriteria moeten

zijn: datum, soort, locatie, type waarneming en SCALP-score. In deze database worden de ruimtelijke gegevens met zo exacte mogelijke coördinaten opgeslagen.

Om territoriale wolven door het jaar heen aan te tonen *in een territorium* wordt er een minimum van 15 DNA-samples per jaar verzameld bij respectievelijk solitair territoriale wolven, wolvenparen en wolvenroedels. Om de omvang van een nieuw territorium in kaart te brengen of verschuivingen in een bestaand territorium wordt geadviseerd om maximaal 40 DNA-samples te verzamelen, waarbij de focus ligt op drollen aan de (vermeende) randen van territoria. Om desgewenst een prooidieranalyse mogelijk te maken wordt het in zijn geheel verzamelen van 80 tot 100 wolvendrollen per territorium geadviseerd.

5.2 Beoordelen van wolfwaarnemingen

5.2.1 *Levende wolf*

Levende wolven kunnen in dit kader dieren zijn, die in het buitenland voorzien zijn van een zender, gewonde of zieke wolven, en zieke of verweesde welpen die tijdelijk onder menselijke zorg worden geplaatst. Bij wolven bestaat de kans op verwarring met honden, daarom kan bij twijfelgevallen de soort en identiteit van het individu worden geverifieerd met behulp van een DNA-analyse.

Levend gevangen wolven worden volgens protocol 2 (zie bijlage 2) gedocumenteerd. Er wordt een fotodocumentatie gemaakt en enkele haren uitgetrokken of bloed of speeksel afgenomen voor genetisch onderzoek. Hiervoor is een CITES-vergunning noodzakelijk.

Kwalificatie

Een levend gevangen wolf kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Het dier door een ervaren medewerker als wolf is geïdentificeerd; of
- Genetische tests bevestigen dat het een wolf is.

Documentatie

De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Protocol 2 (zie bijlage 2);
- Fotodocumentatie: het hele dier, details van de kop, tanden, poten en staart.

5.2.2 *Dode wolf*

Bij de vondst van een verse dode wolf wordt de politie of een BOA ingeschakeld als er enige verdenking bestaat op een illegaal gedood dier. Deze besluit of technische recherche of eventueel het NFI ingeschakeld dient te worden. Het Openbaar ministerie bepaalt of vervolging wordt ingesteld.

Elke dood gevonden wolf wordt veiliggesteld (in koeling, maar niet bevroren) en zo snel mogelijk naar DWHC in Utrecht vervoerd waar, zo mogelijk nog op dezelfde dag, gezamenlijk met WENR sectie op het kadaver wordt uitgevoerd. WENR heeft de benodigde ontheffing om een wolf te vervoeren en kan anderen machtigen om van de ontheffing gebruik te maken. Bij de vondst van een dode wolf wordt de omgeving afgespeurd volgens protocol, zie protocol 1 in bijlage 2. Er worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de dode wolf en detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (euromunt o.i.d.).

Bij de sectie vindt er aanvullend onderzoek plaats. In ieder geval dienen doodsoorzaak, leeftijd, conditie, voortplantingsstatus en herkomst onderzocht te worden. DWHC meldt volgens protocol de vondst ook aan CVI, RIVM en Naturalis. DWHC heeft de leiding bij de sectie waarbij er rekening wordt gehouden met het zo goed mogelijk geschikt houden van skelet en huid voor latere preparatie door Naturalis. Alle betrokkenen volgen bij sectie het protocol. De sectie wordt op foto en/of film vastgelegd. Na sectie worden de resten (ten minste de complete huid en skelet) overgedragen aan Naturalis. Naturalis beslist in welke vorm (opgezet, balg) dit materiaal bewaard wordt en kan het (in bruikleen) beschikbaar stellen voor bijvoorbeeld tentoonstellingen of wetenschappelijk onderzoek.

Kwalificatie

Een dood gevonden dier kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Het dier door een ervaren wolf deskundige wordt geïdentificeerd of
- Genetisch onderzoek bevestigt dat het een wolf is.

Documentatie

De documentatie vindt plaats met behulp van:

- protocol 1 (zie bijlage 2);
- Fotodocumentatie: het hele dier, details van de kop, tanden, poten, staart en
- Pathologisch rapport.

5.2.3

Cameravallen

Foto's en video moeten het dier van opzij of van voren laten zien, bij voorkeur in volledig zicht. Grootte, tekening en verhoudingen van het lichaam moeten duidelijk te zien zijn. Bij twijfel over de echtheid van de waarneming moet de locatie worden gecontroleerd om vervalsing uit te sluiten. Cameravalfoto's kunnen problematisch zijn wanneer het dier niet over de hele lengte is afgebeeld en/of bij nacht niets te zien is van de achtergrond. Bij foto's van 'derden' (niet direct betrokken personen bij de monitoring van wolf) moeten foto's of films van andere wilde dieren of valse triggers getoond worden vanuit hetzelfde gezichtspunt om zekerheid over de locatie te verkrijgen. De aangegeven camerapositie moet in ieder geval worden bezocht en op geloofwaardigheid worden gecontroleerd.

Kwalificatie

Een waarneming van een foto of video kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Het dier van de zijkant of voorkant volledig is afgebeeld, de tekeningen en verhoudingen van het gehele karkas en kop duidelijk zichtbaar is of het dier is duidelijk individueel herkenbaar (zenderkraag, wolf met handicap) en
- Het dier wordt door een ervaren persoon geïdentificeerd als een wolf.

Een waarneming van een foto of video kwalificeert als C3 onder voorwaarden dat:

- het dier niet als wolf kan worden bevestigd maar ook niet kan worden uitgesloten.

De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Protocol 9D (zie bijlage 2).

Foto's of films kunnen nooit als een C2 waarneming worden gekwalificeerd.

5.2.4

Prenten en loopsporen

Sporen van wolf en hond zijn moeilijk van elkaar te onderscheiden. Om het onderscheid te maken moet er gekeken worden naar een combinatie van de prent en het spoor (gang en gedrag). Kenmerkend voor wolven is de gesnoerde draf. Hierin staan de prenten heel gelijkmatig in één rechte lijn achter elkaar. De achterpoten zijn precies in de voorpoten gezet om zo energiezuinig mogelijk te lopen. De staplengte van dezelfde poot in de gesnoerde draf is minimaal 110 centimeter. Helaas kunnen sommige honden ook alle sporen precies als een wolf maken. Daarom moet een spoor zo ver mogelijk worden uitgelezen (om verstoring tegen te gaan: tegen de looprichting in). Ook kan er gekeken worden naar menselijke sporen die corresponderen (in ouderdom en gedrag) met het 'wolvenspoor' (denk aan hond naast de fiets).

Kwalificatie

Een spoor kwalificeert als C2 onder voorwaarden dat:

- Het spoor recht is en in een gesnoerde draf, en
- Op vaste/ vlakke ondergrond (zand/sneeuw) minstens 100m, of
- Op zachte ondergrond (zand/ sneeuw prenten ca. 5 cm diep) minimaal 500m, of

- Op zeer zachte ondergrond (zand/ Sneeuw prenten min 10 cm diep) 2000m (Zo lang mogelijk, door intensief recreatief medegebruik kan een spoor beperkt worden), en
- De gemiddelde staplengte van dezelfde poot in een gesnoerde draf minimaal 110 cm is, en
- De dubbelprenten of, indien meetbaar, de losse prent, van de voorpoot ten minste 8 cm lang is zonder nagels, en
- De nagels zijn sterk ontwikkeld en recht, en
- De individuele afdrukken en het verloop van het spoor laten geen eigenschappen zien die wolf twijfelachtig maakt.

Sommige individuen kunnen in uitzonderlijke gevallen afwijken van deze specificaties (kleinere prenten, kortere paslengten, lopen op drie benen). Deze sporen kunnen nog steeds in aanmerking komen voor C2 als het spoor definitief kan worden toegewezen aan een bepaald individu die als wolf is bevestigd.

Documentatie

De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Protocol 9E (zie bijlage 2).

Vastlegging:

- Gesnoerde draf wordt gemeten en gedocumenteerd volgens protocol 9E. Dit gebeurt zeker bij verse loopsporen altijd tegen de looprichting in om verstoring aan de wolven te minimaliseren.
- Minimaal drie staplengten en minimaal drie pootafdrukken, lengte en breedte van de voorste en achterste prenten. Anders de afmetingen van minimaal drie dubbelprent groepen.

Fotodocumentatie:

- Foto van het spoor in het landschap, en
- Foto van het gangwerk (wijze van lopen), en
- Foto met een schaal die het mogelijk maakt om de staplengte te beoordelen, en
- Ten minste vijf foto's van verschillende dubbelprenten in detail, met een schaalverdeling, en
- Indien mogelijk (voor delen in stap/ schuine galop) foto's van verschillende afzonderlijke prenten met schaalverdeling.

In de eerste winter lijken de prenten van de welpen al op die van de volwassen wolven. Onder goede omstandigheden kunnen de welpenprenten worden onderscheiden. Deze loopsporen moeten daarom direct te linken zijn aan C1 of C2 waarnemingen van volwassen wolven om bewijs van voortplanting te bevestigen. Om de aanwezigheid van welpen op basis van sporen aan te tonen is veel ervaring nodig.

5.2.5 *Prooidieren*

Sporen van aanvallen van wolven op wilde hoefdieren en landbouwhuisdieren kunnen typische kenmerken vertonen, waardoor de aanval aan een wolf kan worden toegeschreven. Helaas is het onmogelijk om altijd met zekerheid onderscheid te maken tussen wolf en hond. Door binnen 24 uur een DNA-monster te verzamelen van de bijtewonden kan meestal de veroorzaker geïdentificeerd worden. Het monster wordt bij voorkeur genomen van de keelbeet, volgens protocol 3 (zie bijlage 2). Andere delen van de prooi kan namelijk DNA van een mogelijke aaseter bevatten (vos, steenmarter). De DNA-monsters moeten ingedroogd worden (silicagel) en op een koele en droge plaats bewaard worden tot de genetisch analyse.

Wilde prooidieren waarbij de wolf vermoedelijk de oorzaak is moeten volgens protocol 9G (zie bijlage 2) worden onderzocht en fotografisch worden gedocumenteerd. Het dier kan hiertoe ook gevild worden.

Bij aanvallen op landbouwhuisdieren zijn er compensatieregels van toepassing als het dier door een wolf is gedood of aangevallen. Hierdoor mogen alleen daarvoor gemandateerde wolvendeskundigen en schadetaxateurs dit onderzoek uitvoeren. Bij landbouwhuisdieren is het belangrijk om de omstandigheden te documenteren voor taxatie-doeleinden.

Kwalificatie

Een prooidier *kwalificeert* als C1 onder voorwaarden dat:

- Door genetische analyse een wolf op het kadaver is bevestigd.

Een prooidier kwalificeert als C2 onder voorwaarden dat:

- Het kadaver volledig is gevild en de typische kenmerken van een wolf aanval heeft
- Goed geplaatste dodelijke beet in de keel (met name bij de luchtpijp), bij kleinere dieren over de rug, die van de buitenkant niet erg bloederig uitzien maar massale verwondingen onder de huid laten zien.
- Bij andere bijtonden is te zien dat ze ernstig zijn en kunnen worden verklaard door de omstandigheden (grootte van de prooi). De plaatsing is vaak in het bovenste deel van de ledematen (schouder of bovenbeen) of op de nek, en
- Het prooidier wordt minimaal 5 meter naar een rustige plek gesleept, en
- Minimaal 5 kg werd gegeten in de eerste nacht, en
- Minimaal 50% van de beten is de huid doorgedrongen, en
- Minimaal 50 % van de perforaties door hoektanden hebben een diameter tussen de 3 en 10 mm, en
- De afstand tussen de hoektanden (indien te meten) is tussen 4 en 5 cm voor de boventanden en tussen de 3 en 4 cm voor de onderste hoektanden, en
- Wanneer meerdere dieren gedood zijn wordt in regel alleen aan de dieren met opengescheurde buik gegeten. Andere dieren kunnen zijn gedood maar niet opengescheurd (surplus killing), en
- Het kadaver vertoont geen wolf-atypische verwondingen, zoals beten in de rug buik en zijkant, en
- Het kadaver is nog niet zo benut dat de typische kenmerken van wolf niet meer te herkennen zijn.

De kenmerken van aanvallen aan landbouwhuisdieren kunnen sterk verschillen van die van aangevallen wilde dieren. Kleinere dieren kunnen andere verwondingen oplopen dan grotere dieren. Bij meervoudige aanvallen moeten ten minste drie kadavers worden onderzocht en gedocumenteerd. Ook kan, bij wilde prooidieren, de keuze gemaakt worden om enkel DNA te verzamelen en in overleg met de terreineigenaar/-beheerder een cameraval te plaatsen om verstoring van de wolven te voorkomen en het volledig benutten van een prooidier (ook voor andere aaseters) te bevorderen.

Documentatie

De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Protocol 3 en 9G; en
- Fotodocumentatie

Te maken foto's voor het villen:

- Overzicht van de situatie met het hele dier
- Duidelijk sleepspoor
- Compleet beeld van kadavers (beide kanten van het lichaam)
- Gegevens: dodelijke beet, verdere verwondingen, vraatsporen, afstand van de hoektanden, diameter van de hoektanden.

Te maken foto's na het villen:

- Overzicht van kadavers van beide zijden van het lichaam (kadaver en gevilde huid)
- Dodelijke beet (karkas en gevilde huid)
- Verdere onderhuidse bloedingen
- Diameter van tandperforaties met schaalverdeling
- Afstand tussen de hoektanden (indien mogelijk) met schaalverdeling
- Eventuele doorgebeten beenderen

Landbouwhuisdieren worden na documentatie altijd meteen afgevoerd om gewenning aan de prooi/locatie te ontmoedigen.

5.2.6 *Wolvendrollen*

Wolven deponeren drollen vaak op paden en kruispunten, dikwijls opvallend op verhogingen in het terrein. De drollen bevatten haren, vaak grote botfragmenten en andere resten van prooidieren (gewoon hondenvoer bevat deze ingrediënten niet). Zwerfhonden of verwilderde honden komen niet voor in Nederland, waardoor drollen van wolven op grootte, inhoud en karakteristieke vleesetersgeur geïdentificeerd kunnen worden. In uitzonderlijke gevallen krijgen honden hele prooidieren te eten, dergelijke drollen zijn nauwelijks te onderscheiden van wolvendrollen. Materiaal verzameld van drollen levert veel informatie over de soort, individu en prooidieren. Genetisch onderzoek van drollen is de standaard bij het aantonen van individuen in een bepaald gebied. Voor een DNA-monster wordt een specifiek deel van de verse intacte drol genomen en opgeslagen in 99,8% ethanol. Drollen van wolvenwelpen kunnen op het oog niet onderscheiden worden van die van vossen.

Kwalificatie

Een uitwerpsel kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Genetische analyse heeft bevestigd dat het wolf is.

Een uitwerpsel kwalificeert als C2 onder voorwaarden dat:

- De diameter is minimaal 2,5 cm is en de lengte minimaal 20 cm is, en
- Inhoud bevat haren, botfragmenten, tanden of klauwen van evenhoevig dier, en
- Ligging is midden op het pad of kruispunt en

Buiten bevestigde territoria gelden bovenstaande voorwaarden en bovendien:

- Dient een als C2 te kwalificerende drol te zijn gedocumenteerd in combinatie met een gelijktijdig als C2 gekwalificeerde spoordocumentatie; of
- Met een als C1 gekwalificeerde waarneming binnen een straal van 1 km binnen een tijdvenster van maximaal 2 weken voor of na de keutelvondst.

Documentatie

Documentatie vindt plaats met behulp van:

- Protocol 4 en 9F; en
- Fotodocumentatie

Fotodocumentatie eisen:

- Overzicht van ligging van het uitwerpsel in het landschap, en
- Foto van het totale uitwerpsel met schaal, en
- Foto van details van de inhoud van het uitwerpsel.

5.2.7 *Urine en oestrusbloed*

Territoriale wolven laten urinemarkeringen achter. Ze zijn alleen genetisch te onderscheiden van hondenmarkeringen. Daarnaast laten wolvinnen vlak voor de paartijd (januari/februari) markeringen met oestrusbloed achter. In combinatie met een loopspoor kunnen deze sporen de informatie leveren dat het een territoriale wolf betreft. Bij het documenteren van sporen in de sneeuw wordt altijd aandacht besteed aan urine- en bloedvlekken en wordt de positie ten opzichte van de prenten geregistreerd. Jonge wolven hurken zich meestal, terwijl de territoriale mannelijke wolven vaak een zijdelingse markering aanbrengen. Vaste markeerplekken kunnen soms ook worden ontdekt door de karakteristieke wolvengeur, zeker door hiervoor getrainde detectiehonden.

Urine en oestrusbloed in de sneeuw kunnen makkelijk worden verzameld en bevroren opgeslagen worden tot het onderzoek. Het is zeer moeilijk om voldoende genetisch materiaal te verkrijgen uit een urinemonster die op zanderige grond zijn genomen.

Kwalificatie

Een urine- en oestrusbloedmarkering kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Genetische analyse bevestigd dat het van een wolf is.

Documentatie

Documentatie vindt plaats met behulp van:

- Hiervoor is geen protocol beschikbaar, sluit aan bij Protocol 9F;
- Genetisch onderzoek

Opmerking: Bij veel roofdieren komt "overmarkering" voor, dat wil zeggen dat verschillende soorten op elkaars geursporen markeren. Wegens de geringe kans op correcte detectie, wordt aanbevolen dergelijke drollen niet voor analyse te verzamelen.

5.2.8

Haar

Wolvenhaar is visueel vaak niet te onderscheiden van hondenhaar. Een microscopisch onderzoek kan alleen bepalen of een wolf kan worden uitgesloten. Alleen genetische analyse kan met zekerheid aantonen of het een wolvenhaar betreft. Haars-talen worden droog in papier opgeslagen tot het onderzoek. Voor DNA-analyse moet de volledige haar inclusief haarzakje verzameld worden (zonder haarzakje geen analyse).

Kwalificatie

Haar kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Genetische analyse bevestigt dat het van een wolf is.

Documentatie

Documentatie vindt plaats met behulp van:

- Protocol 5 (zie bijlage 2)
- Genetisch onderzoek

5.2.9

Zichtwaarnemingen

Zichtwaarnemingen kunnen alleen met een foto of video worden gedocumenteerd. Vervolgens wordt de waarneming volgens protocol 9D gedocumenteerd waarin de omstandigheden en locatie van de waarneming benoemd worden en het uiterlijk en gedrag van het dier moet worden beschreven.

Kwalificatie

Een waarneming kwalificeert als C1 als:

- Een foto of video beschikbaar is, en
- Het dier van de zijkant of voorkant volledig is afgebeeld, de tekeningen en verhoudingen van het gehele lichaam klopt en duidelijk zichtbaar is of het dier is duidelijk herkenbaar (zenderkraag, wolf met handicap), en
- Het dier wordt door een ervaren persoon geïdentificeerd als een wolf.

Een waarneming van een foto of video kwalificeert als C3 onder voorwaarden dat:

- Het dier niet als wolf kan worden bevestigd, maar ook niet kan worden uitgesloten.

Documentatie

De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Protocol 9D (zie bijlage 2).

6 Begrippenlijst

Camera

Een camera die zelfstandig door automatische detectie beelden vast legt.

CITES-verdrag

Overeenkomst uit 1975 inzake de internationale handel in bedreigde soorten wilde dieren en planten, waaronder de wolf.

Genetica

Onderzoek door DNA-techniek

Gevestigde wolf

Een wolf die minstens 6 maanden in een gebied woont

Gevestigd wolvenpaar

Vrouwtjes- en mannetjeswolf die samen markeren, maar (nog) niet hebben gereproduceerd.

Habitat

Het natuurlijke leefgebied van een soort, waarin in alle levensbehoeften jaar- rond wordt voorzien

Habitatmonitoring

Monitoring van de sleutelfactoren waaraan een leefgebied in essentie moet voldoen

Habitatrichtlijn

Wetgeving van de Europese Unie met het doel bescherming van natuurwaarden van Europees belang, waaronder de wolf.

Jaarling

Wolf in tweede levensjaar

Leefgebied

Een min of meer aaneengesloten gebied waar één of meerdere territoria van wolven aanwezig zijn. Alle leefgebieden gezamenlijk vormen het areaal van wolven.

Monitoring

Het gericht, regelmatig en systematisch verzamelen van gegevens

Monitoringsjaar

1 mei – 30 april

Oestrusbloed

Bloedverlies tijdens de aanvang van de vruchtbare periode van een wolvin.

Populatie

Een verzameling dieren van één soort waartussen genetische uitwisseling mogelijk is binnen een bereikbaar gebied.

Populatiemonitoring

Monitoring door toepassing van diverse protocollen van een populatie van een diersoort en zijn ontwikkeling

Prent

Een enkele pootafdruk

Protocol

Afgesproken en gestandaardiseerde werkwijze (zie bijlage 2)

Roedel

Een in gezinsverband levende groep wolven bestaande uit twee ouderdieren en hun jongen van het huidige jaar en vaak van het vorige jaar.

Spoor(loopspoor)

Een patroon van prenten(pootafdrukken) bij verplaatsing

Staat van instandhouding

Juridische vakterm welke aangeeft hoe het met een bepaalde (beschermde) diersoort gaat gebaseerd op de actuele verspreiding, populatiegrootte, kwaliteit van het leefgebied en toekomstperspectief. De Habitatrichtlijn schrijft voor dat elk lidstaat voor elke beschermde soort verantwoordelijkheid draagt om deze in een gunstige staat van instandhouding te behouden of te krijgen. De gunstige staat van instandhouding is een term die in het geval van grote roofdieren is uitgelegd in de "Richtlijnen voor beheerplannen voor populaties van grote

carnivoren in Europa" (Linnell et al., 2008). Deze wordt door de Europese Commissie als best gangbare praktijk gehanteerd.

Telemetrie

Het volgen van een dier met behulp van een zender

Territorium

Een door een of meerdere gevestigde wolven afgebakend gebied waarin een enkele wolf of één wolvenroedel leeft. Dit gebied wordt in regel gemarkeerd door geur- en zichtmarkeringen zoals drollen, krabhopen en urine.

Verdrag van Bonn

Dit is een internationaal VN-verdrag uit 1979 met het doel migrerende diersoorten te beschermen, waaronder de wolf.

Verspreiding (areaal)

Het totale gebied waarvan bewoning door wolven bekend is.

Volwassen wolf

Wolf met leeftijd van ≥ 22 maanden

Voorkomen

Het deel van het verspreidingsgebied wat actueel bewoond wordt.

Welp

Wolf in eerste levensjaar. Aangezien de meeste welpen worden geboren aan het begin van de maand mei, vindt de overgang van welp naar jaarling plaats op 1 mei.

7 Literatuurlijst

- Böcker, F., 2016. Sign Survey, Camera Trapping, Scent Detection Dog –Evaluation of different methods to investigate wolf presence, Master thesis, Forest Science, Uni Freiburg
- Breitenmoser, U., Ch. Breitenmoser-Würsten, M. von Arx, F. Zimmermann, A. Ryser, Ch. Angst, A. Molinari-Jobin, P. Molinari, J. Linnell, A. Siegenthaler, J.-M. Weber, 2006. Guidelines for the Monitoring of Lynx. KORA Bericht Nr. 33 e. <http://www.kora.ch/pdf/reports/rep33e.pdf>
- DBB-wolf, 2019. Verspreiding van wolven in de Centraal-Europese laaglandpopulatie in 2000, 2009, 2014 en 2018-2019. Geraadpleegd op 8 november 2019 op www.dbb-wolf.de.
- DG Environment, 2017. Reporting under Article 17 of the Habitats Directive: Explanatory notes and guidelines for the period 2013-2018. Brussel.
- Galaverini, M., Palumbo, D., Fabbri, E., Caniglia, R., Greco, C., Randi, E., 2012. Monitoring wolves (*Canis lupus*) by non-invasive genetec and camera trapping: a small-scale pilot study. *European Journal of Wildlife Research* 58: 47-58.
- Gese E. M., Cooley H.S., Knowlton F., 2012. Designing a monitoring plan. Pages 353-361 in *Carnivores Ecology and Management*
- Groot Bruinderink G.W.T.A. en D.R. Lammertsma, 2013. Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland.
- IPO, 2019. Interprovinciaal wolvenplan. IPO, Den Haag.
- Kaczensky, P. 1996. Large carnivore-livestock conflicts in Europe. Munich Wildlife Society, Oberammergau
- Kaczensky, P., Kluth, G., Knauer, F., Rauer, G., Reinhardt, I., Wotschikowski, U., 2009. Monitoring von Großraubtieren in Deutschland. BfN Skripten 251.
- Kaczensky, P.; Chapron, G.; von Arx, M.; Huber, D.; Andrén, H.; Linnell, J., 2013. Status, management and distribution of large carnivores - bear, lynx, wolf and wolverine - in Europe. Part 1 Summary reports. LCIE
- Lelieveld, G., Beekers, B., Kamp, J. Klees, D., Linnartz, L., van Norren, E., Polman, E. & Vermeulen, R., 2016. The first proof of the recent presence of wolves in the Netherlands. *Lutra* 59(1-2): 23-31.
- Liberg, O., Andrén H., Pedersen H.-C., Sand H., Sejberg D., Wabakken P., Åkesson M., Bensch S., 2005. Severe inbreeding depression in a wild wolf (*Canis lupus*) population. *Biol. Lett.* 1: 17–20.
- Linnell, J. D. C., J. E. Swenson, A. Landa, T. Kvam, 1998. Methods for monitoring European large carnivores - A worldwide review of relevant experience. NINA
- Linnell, J., V. Salvatori, L. Boitani, 2008. Guidelines for population level management plans for large carnivores in Europe. A Large Carnivore Initiative for Europe report prepared for the European Commission (contract 070501 /2005/424162/MAR/B2).
- Linnell, J, Odden, J., Swenson, J., Andersen, R., H. Brøseth, 2008. Monitoring of large carnivores in Scandinavia: balancing science, practicality and the public.
- Nowak S, Jędrzejewski W, Schmidt K, Theuerkauf J, Mysłajek RW, Jędrzejewska B. , 2007. Howling activity of free-ranging wolves (*Canis lupus*) in the Białowieża Primeval Forest and the Western Beskidy Mountains (Poland). *J Ethol.*
- Reinhardt, I., Petra Kaczensky, Felix Knauer, Georg Rauer, Gesa Kluth, Sybille Wölfl, Ditmar Huckschlag, Ulrich Wotschikowsky, 2015. Monitoring von Wolf, Luchs und Bär in Deutschland. Bundesamt für Naturschutz. BfN-Skripten 413.

8 Bijlagen

8.1 Bijlage 1: Verschillen met Duitse Monitoringsstandaard

In Tabel 4 wordt inzichtelijk gemaakt op welke punten de Duits-Poolse Monitoringsstandaard (Reinhardt e.a., 2015) niet (volledig) is gevolgd. Daar waar er een verschil is tussen Duitsland en Polen in de Duits-Poolse Monitoringsstandaard, is gekozen voor het volgen van Duitsland.

Tabel 4: Overzicht met Duitse Monitoringsstandaard

Nederland	Duitsland	Motivatie voor afwijking
Voor een C2 kwalificatie: - binnen een territorium, 3 voorwaarden - buiten een territorium geldt een aanvullende combinatie eis met een gelijktijdig ander C2 spoor. Dan wel een als C1 gekwalificeerde waarneming (zie tekst voor details)	Om als C2 gekwalificeerd te worden, voldoet een uitwerpsel aan 3 voorwaarden.	Aanvullende eis dient ter verkleining van het aantal foutief gemelde uitwerpselen van hond en vos.
Iedere onbevestigde waarneming is C3	C3a=waarschijnlijke onbevestigde waarneming, C3b= niet waarschijnlijke onbevestigde waarneming.	Onderscheid levert geen feiten
Geen akoestische monitoring	Akoestische monitoring	Vervuiling van resultaten door honden gehuil, verstorende invloed
Telemetrie enkel bij opportunistische gelegenheid voor wetenschappelijk onderzoek of als management instrument bij probleem wolven. Niet voor monitoring.	Telemetrie ter kalibratie van methoden en dispersie onderzoek	Telemetrie is een invasieve methode, en niet nodig om vereiste resultaten te verkrijgen
Geen gestratificeerde monitoring	Gestratificeerde monitoring	Geen geëigende methode voor de omvang van de te verwachten wolf populatie in Nederland

8.2 Bijlage 2: Overzicht van protocollen, materiaal en taxatierichtlijnen

Om op een gestandaardiseerde wijze met wolf-gerelateerde zaken te kunnen werken worden voor verschillende aspecten protocollen gehanteerd. De ervaring leert dat deze op basis van praktijkervaring van tijd tot tijd aanpassing behoeven. Het wolvenplan zelf is een te statisch document om dergelijke aanpassingen steeds te kunnen doorvoeren. Om deze reden zijn de protocollen, in tegenstelling tot het draaiboek wolf uit 2016, niet meer in dit wolvenplan opgenomen. De onderstaande lijst geeft een overzicht van de bestaande protocollen. De actuele versies daarvan zijn steeds in beheer van BIJ12 en kunnen na ambtelijke afstemming in IPO verband worden aangepast. Op de website van BIJ12 zijn de actuele versies als download beschikbaar. Bron: Interprovinciaal Wolvenplan (IPO, 2019).

1. Protocol vondst dode wolf
2. Protocol gevangen wolf/aangereden wolf
3. Protocol veldbemonstering bijtworden, t.b.v. DNA-analyse

4. Protocol veldbemonstering keutels, t.b.v. analyse DNA en dieet
5. Protocol veldbemonstering haren, t.b.v. DNA-analyse
6. DNA-monsterkit prooiresten wolf
7. Taxatierapport prooidier wolf – BIJ12- Faunafonds
8. Taxatierapport prooidier wolf – toelichting
9. Protocollen voor monitoring
 - a. Protocol zichtwaarnemingen
 - b. Protocol huilen
 - c. Protocol actief speuren
 - d. Protocol cameraval
 - e. Protocol wolfspoor
 - f. Protocol keutelvondst
 - g. Protocol wolfprooi

BUJ
12

Werkt voor provincies

Date : 21-8-2018 14:52:40

From : "

@bij12.nl

To : " @provinciegroeninge.nl, " @fryslan.frl, " @drenthe.nl, " @ gelderland.nl, " @overijssel.nl

Cc : " @bij12.nl, " @bij12.nl, " @bij12.nl

Subject : VERTROUWELIJK: resultaten DNA analyses

Attachment : rapportage soortsbepalingen juli 2018 en individuele bepalingen tweede kwartaal 2018.xlsx;image001.jpg;image002.png;image003.png;

Beste allen,

In de bijlage vinden jullie de laatste DNA-uitslagen (zowel soortbepaling als individu) van meerdere monsters. Dit keer slechts één nieuwe soortbepaling bij gedode schapen (Buren, Gelderland). De overige monsters zijn van keutels afkomstig. Wij vermelden enkel de DNA-uitslagen bij landbouwhuisdieren op onze website. WiN verwerkt alle gevalideerde meldingen en plaatst deze op hun website.

Zoals afgesproken informeren wij (hierbij) eerst de provincie, zodat jullie (de woordvoerder van) je gedeputeerde kunnen informeren.

In geval van landbouwhuisdieren: Pas nadat wij akkoord van de provincie hebben gekregen informeren wij de schapenhouder. Nadat de schapenhouder is geïnformeerd zullen wij de informatie op onze website updaten en WiN informeren.

In geval van niet-landbouwhuisdieren: Pas nadat wij akkoord van de provincie hebben gekregen zullen wij de informatie op onze website updaten en WiN informeren.

LET OP 10.2e

- Graag jullie akkoord voor verdere afhandeling (zoals hierboven aangegeven) aar @bij12.nl / 06) geven.
- Graag niet eerder hierover naar buiten treden (mochten jullie dat willen) voordat de schapenhouder is geïnformeerd én onze website is geüpdatet.

Met vriendelijke groet,

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht | www.bij12.nl

T +31 (0)6 | F +31 (0)85 486 22 33 | E @bij12.nl

Werkt voor provincies

Van: "

Verzonden: dinsdag 21 augustus 2018 13:40

Aan: k

CC: "

Onderwerp: resultaten DNA analyses

Dag er ,

In de bijlage vinden jullie de uitslagen van de meest recente soortsbepalingen (monsters uit juli 2018) en de individuele bepalingen voor bevestigde wolfgevallen uit het tweede kwartaal (mei – juli 2018). Deels door vanochtend al even gemeld, maar hierbij alles nog eens netjes op een rij. Let op, twee tabbladen in de excelfile.

De soortsbepalingen waren voornamelijk voor keutels. Dit wees o.a. uit dat de keutels van Noord-Veluwe (kroondomein e.o) inderdaad wolf betrof, en wel haplo type HW1.

Verder één nieuw geval van aangevallen schapen, te Buren. Dit betrof ook wolf, maar nu haplo type HW2.

Verrassend genoeg blijkt uit de microsatelliet-analyses dat we geen van de individuen van eerder dit voorjaar (eerste kwartaal) nog aantreffen in de monsters uit mei t/m juli. Kans bestaat dus dat de eerdere individuen in Friesland, Utrecht en Drenthe inmiddels weer terug zijn in Duitsland, of evt België. Met Senckenberg heb ik de afspraak dat ze een seintje geven zodra ze een van deze dieren weer ergens zouden aantreffen. Tot nu toe is dat niet het geval.

Wel vinden we in totaal 2 nieuwe individuen. Zie daarvoor het overzicht in bijlage, en ook de mail vanuit senckenberg die Hugh vanochtend doorstuurde.

De keutels die in juli op de Noord Veluwe werden verzameld zijn dus van een vrouwtje uit de Babben-roedel te Brandenburg (zelfde roedel als eerder de wolf bij Kloosterhaar). Hetzelfde individu viel in mei en juni schapen aan in Groningen, drenthe en Overijssel. Ook de keutels te Grolloo waren van dit dier.

NB: in het overzicht staan enkele cases in geel blok. Hiervoor hebben we de veldformulieren nog niet beschikbaar, en heb ik dus niet kunnen verifiëren of de monstercodes inderdaad met deze lokaties overeenstemmen. Ik heb me moeten baseren op soms enigszins vervaagde opschriften op de swabs en potjes. Lijkt me goed om dit nog even te checken voor we zaken openbaar maken!

Het tweede dier is een man van onbekende origine (wel CE-wolf populatie), die in juni in Nedersaksen weg waargenomen. Vervolgens duikt hij op in achtervolgens het Friese Rinsemaageest en Driesum (eind juni), Zeewolde en daarna Buren (juli). Begin augustus dook hetzelfde individu op in samples uit Vlaanderen, en betreft daar naar alle waarschijnlijkheid het mannetje dat in het gezelschap van Naya wordt waargenomen.

Voor drie cases waar wel een wolf-haplo type werd aangetoond (schapen De Knipe en Oldelamer, en keutel uit Midden drenthe) vonden we in de microsatelliet-analyse vooral vossen-DNA terug. Hier is dus een vos bij in de buurt geweest, wat zodanige verontreiniging heeft opgeleverd van het DNA dat geen bruikbaar wolf-profiel te herleiden is. Het zal dus onzeker blijven of dit een van de oude, een van de twee nieuwe, of een heel ander individu betrof.

De keutel uit Elperstroom die geen mtDNA resultaat liet zien, gaf zoals verwacht ook vos te zien in de microsatelliet analyse. Dit betrof vrijwel zeker een vossenkeutel.

Tot zover voor nu. onderhoudt al contact met jullie en de belgische collegas van INBO, over evt perscommunicatie.

Mochten jullie vragen hebben, dan weet je ons te vinden!

Groet,

Wageningen Environmental Research (WUR)
Address P.O. Box 47, 6700 AA Wageningen, The Netherlands
mail [redacted]@wur.nl / Tel +31 (0) 317 [redacted]

Kennisimpuls Besluit www.kennisimpulsbesluit.nl

From: [redacted]@bij12.nl >

Sent: 07 August 2018 16:02

To: [redacted]@wur.nl >

Cc: [redacted]@bij12.nl >; [redacted]@bij12.nl >; [redacted]@bij12.nl >; [redacted]@bij12.nl >

Subject: RE: soortsbepalingen mogelijke woerpredatie jun

Me dank voor de snelle beantwoording van de mail van 30-07, nu zijn de discussies definitief!
Het meekantje is opgenomen en de inhoud is nagezien;

Conform de aandacht voor de opdracht is eendb deze

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Provincies Friesland, Groningen, Drenthe

T +31 (0)6 [redacted] | E [redacted]@bij12.nl

BIJ12/Unit Faunafonds,

Werkt voor provincies

Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht | www.bij12.nl

T 31 (0)85 486 22 22 | F 31 (0)85 486 22 33

Van: [redacted]@wur.nl >

Verzonden: dinsdag 7 augustus 2018 14:42

Aan: [redacted]@bij12.nl >

Onderwerp: RE: soortsbepalingen jun

Hoi [redacted]

Hierbij de eerdere tussentijdse rapportage voor de oostelijke uitval, aangevuld met de conclusies per casus.

Edebet of o d

Risicogedrag is beide woer, op type HW2 (et op, dus a de die da i Boi, dat was HW1)

Zeer goede betoeleninges woer! Ook de op type HW2
Onder de eerdere Liedertuis (Laag Zutere), beide woer HW1

idde sta te wi, zoals de ingetoua evenkoegeste, et de ieuwe a a yses

1) Soortsbepaling voor 8 opgespaarde keuten (idde de te, oodveuwe, epeoo) e 2 swabs (Bue, ui)

2) ete ook ic osate ieta a yse op 2 oostes van de casus uit ei/ ui waa woer fwe daa getoed, p us de 10 bove ge oede ieuwe ui oostes
ete e a ffeepakke Datzi da totaa 30 oostes

Koste woer de da 1880 eu ovoor de soortsbepalinge 5520 eu ovoor de ic osats
Zo de tegebeic tga ik e fva uit dat wi voer s dat pa aades ag gaa

G oet! [redacted]

Wageningen Environmental Research (WUR)
Address P.O. Box 47, 6700 AA Wageningen, The Netherlands
mail [redacted]@wur.nl / Tel +31 (0) 317 [redacted]

Kennisimpuls Bes uivers www.kennisimpulsbes_uivers.nl

From: [redacted] [@b.j12.n](mailto:[redacted]@b.j12.n) >
Sent: 30 July 2018 17:34
To: [redacted] [@wur.nl](mailto:[redacted]@wur.nl) >
Subject: Re: soortsbepalingen jun

11.1

Op 30 juli 2018 om 16:59 heeft [redacted] [@wur.nl](mailto:[redacted]@wur.nl) > het volgende geschreven:

Hoi [redacted]
Even een update bij de soortsbepalingen van de eerste collecties

aan analyse van de oostelijke uitwerpen (Oost, Liedertuis, Ritsageest, Diesu, Oude eede) en begin van (Zeevande)
Die analyses hebben wij inmiddels uitgevoerd, en ik heb de resultaten vastgezet

Edebet of o d

Ritsageest Diesu is beide wof, apotype HW2. Let op dat is dus een andere apotype dan de in het zuiden van Friesland, wat dat was HW1! Ko tot tweede die daar te zien is top te kijken weke dat is tvouwt en datee de ide te zat, ta et edati ut ec t toe apte e daa ave dwee, of een ieuw die Zeewoedebet eeft een wo! Ook in apotype HW2. Ook we een te zien twee ki dividu dat gaat bij ke te zien. E dus bevestiging wofvoe Fvoe ad

Oude eede Liedertuis (=Laag Zut en op website?) bet eeft waa sci i k beide wof HW1. Ec te, o dat ik daa watsig aan een de te zien ide negatieve co t o e (ba co wate o ste a sco t o e op evt ve vui g) hebben we die analyse voor de zekerheid op ieuw gezet. Definitieve uitslag voor die twee okaties van wat ik in deze week, en da stuk ik ook een totaal overzicht voor bovenstaande set okaties

Wageningen Environmental Research (W-NR)
Address P.O. Box 47, 6700 AA Wageningen, The Netherlands
mail [redacted] [@wur.nl](mailto:[redacted]@wur.nl) / Tel +31 (0) 317 [redacted]

laboratorium voor ecologische Genetica
<http://www.wageningenur.nl/nl/producingecological-gene-ics.htm>
<http://www.wageningenur.nl/nl/producingecological-gene-ica-1.htm>
Kennisimpuls Bes uivers www.kennisimpulsbes_uivers.nl

Soortsbepaling via mtDNA op monsters verzameld in juli 2018

Casus	Batch	Monsternummer	type
SBB Midden-Drenthe	[18052]	WOLF181219	keutel
Noord-Veluwe, Gelderland	[18057]	otterpotje 170337	keutel
		otterpotje 170338	keutel
		otterpotje 170346	keutel
		WOLF1340	keutel
		WOLF1342	keutel
		WOLF1344	keutel
Elperstroom, Drenthe	[18058]	WOLF181339	keutel
Buren, Gelderland	[18059]	WOLF140203	swab
		WOLF141105	swab

overige monsterinfo	extractcode	mtDNA geslaagd	uitslag
	E181316	ja	HW1
20180728; via [redacted]	E181314	ja	HW1
20180728; via [redacted]	E181312	ja	HW1
20180728; via [redacted]	E181313	ja	HW1
20180727-01; via [redacted]	E181311	ja	HW1
20180727-02; via [redacted]	E181310	ja	HW1
20180727-03; via [redacted]	E181309	ja	HW1
Via [redacted]	E181315	nee	nvt
	E181317	ja	HW2
	E181318	ja	HW2

Individuele bepalingen via microsателиeten, tweede kwartaal 2018

(max 2 monsters voor elke casus uit de periode mei - juli 2018 waarbij wolf bevestigd via mtDI)

Origine	Datum bemonstering	Monstertype	Batch
Marum, Groningen	X mei 2018	swabs schapen	[18043]
Langezwaag, Friesland	X mei 2018	swabs schapen	[18045]
Hollandscheveld, Drenthe	29 mei 2018	swabs schapen	[18040]
zandpad Grolloo, Drenthe	31 mei 2018	1 keutel	[18047]
via SBB Midden Drenthe	25 mei 2018	2 keutels	[18046]
Noord-Veluwe, Gelderland	28 juli 2018	4 keutels	[18057]
Ekehaar, Drenthe	X mei 2018	swabs schapen	[18041]
Liederholthuis, Overijssel	13 juni 2018	swabs schapen	[18053]
Rinsemageest, Friesland	22 juni 2018	swabs schapen	[18050]
Driesum, Friesland	20 juni 2018	swabs schapen	[18055]
Zeewolde, Flevoland	5 juli 2018	swabs schapen	[18054]
Buren, Gelderland	10 juli 2018	swabs schapen	[18059]
De Knipe, Friesland	X mei 2018	swabs schapen	[18044]
Oldelamer, Friesland	X juni 2018	swabs schapen	[18051]
SBB Midden-Drenthe	X juni 2018	1 keutel	[18052]
Elperstroom, Drenthe	22 juli 2018	1 keutel	[18058]

NA)

monstercodes	DNA extractcodes	mtDNA	individu code
WOLF180881, WOLF180883	E181247, E181252	HW1	GW998f
WOLF141201, WOLF151202	E181354, E181355		
WOLF150802, WOLF150803	E181260-E181261		
"wolf + bot" (edo hiemstra)	E181279		
WOLF140408, WOLF181280	E181281, E181282		
WOLF181340, WOLF181342, WOI	E181309 - E181314		
WOLF180819, WOLF180882	E181266, E181267		
WOLF180726, WOLF180728	E181297, E181299		
WOLF180871, WOLF180872	E181288, E181289	HW2	GW979m
WOLF180862, WOLF180863	E181302, E181303		
WOLF180821	E181308		
WOLF140203, WOLF141105	E181317, E181318		
WOLF140401, WOLF140402	E181263, E181265	HW1	vos + incompleet v
WOLF180817, WOLF180818	E181294, E181295	HW1	
WOLF181219	E181316	HW1	
WOLF181339	E181315	geen resultaat	

microsat profile		
geslacht	herkomst	overige waarnemingen buiten NL
vrouw	Centraal-Europese populatie, roedel "Babben" (Brandenburg)	geen eerdere waarnemingen
man	Centraal-Europese populatie, roedel onbekend	eerder in juni 2018 waargenomen in Nedersaksen; begin augustus waargenomen in België (Leopoldsburg); vermoedelijk in bijzijn van Naya
wolf		
wolf		

WAGENINGEN

UNIVERSITY & RESEARCH

BUJ
12

Werkt voor provincies

BU
12

Werkt voor provincies

10.2d en 10.2g

Legend

C1

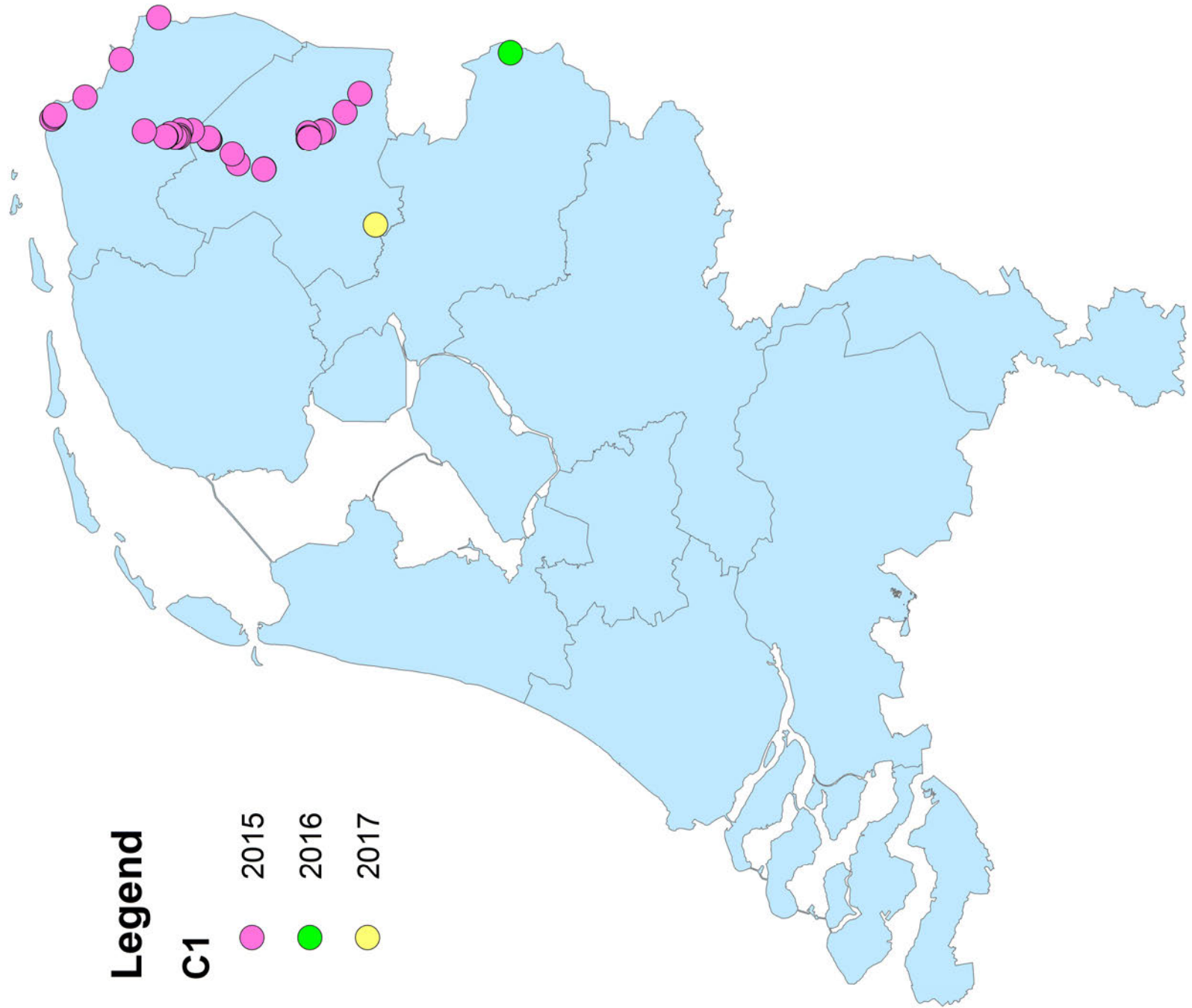
2015

2016

2017

10.2d en 10.2g

Google earth

mijl 4
km 6

Date : 30-10-2019 14:47:42

From : "

To : " @kpnmail.nl

Subject : wolf

Attachment : NDFF-export_16-10-2019_14-21-05.xls;resultaten 2018 08 soortsbepalingen juni_versie20180702.xlsx;Wolf totaal waarnemingen Drenthe 2015-2019.xlsx;Wolf_NL_C1_till_myear20162017.xlsx;2015 RESULT Senckenberg Wolf Genetics Alterra_20150331.pdf;2018 Juli18 - Individu en herkomst bepaling wolvensamples februari - BIJ12Lupus.docx;2018 persbericht mei Wageningen.docx;2018 rapportage soortsbepalingen juli 2018 en individuele bepalingen tweede kwartaal 2018.xlsx;2018 rapportage soortsbepalingen juli 2018 en individuele bepalingen tweede kwartaal 2012018 8.xlsx;2018 resultaten 2018 08 soortsbepalingen juni_versie20180702.xlsx;2018 Resultaten soortsbepalingen monsters juni2018.xlsx;2018 Resultaten soortsbepalingen okt+nov2018 en individuele bepalingen 3e kwartaal 2018.xlsx;2018 resultaten soortsbepalingen oktober 2018.xlsx;2018 WOLF mei_juli2018 WENR-mail.jpg;2019 Persbericht 03062019 Tweede wolf gevestigd op de Veluwe def2juni19_revGL.docx;2019 Resultaten 3e kwartaalanalyse wolf augustus2019.xlsx;2019 resultaten soortsbepalingen wolf okt2019.xlsx;BIJ12 Wolvendata Drenthe (extern) versie met coördinaten.xlsx;DNA uitslagen Drenthe.xlsx;image001.jpg;

Team Natuur & Water

Beleidsmedewerker natuur

Telefoon +31(0)592

provincie Drenthe
Postbus 122, 9400 AC Assen
Westerbrink 1 Assen

v_export.fid-74a5cbab	http://waarneming.nl/waarneming/view/	Wolf	Canis lupus	levend exemplaar
v_export.fid-74a5cbab	http://waarneming.nl/waarneming/view/	Wolf	Canis lupus	levend exemplaar
v_export.fid-74a5cbab	http://waarneming.nl/waarneming/view/	Wolf	Canis lupus	levend exemplaar
v_export.fid-74a5cbab	http://waarneming.nl/waarneming/view/	Wolf	Canis lupus	dood (algemeen)

exact aantal	1	1	1 aantal	244141	539776	282,8427	punt	onvervaard
exact aantal	1	1	1 aantal	237690	558609	282,8427	punt	onvervaard
exact aantal	1	1	1 aantal	241051	573588	282,8427	punt	onvervaard
exact aantal	1	1	1 aantal	220846	521896	282,8427	punt	onvervaard

datm_start	datm_stop	datm_dkng	stadiur	geslaci	gedrag	biotoo	doodsoor	verblfp
2018-03-25 00:00:00	#####	ONWAAR						
2015-03-07 00:00:00	#####	ONWAAR						
2015-03-09 00:00:00	#####	ONWAAR						
2015-03-09 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-03-31 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-03-29 00:00:00	#####	ONWAAR						
2015-03-07 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-10-05 00:00:00	#####	ONWAAR						
2015-03-07 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-05-02 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-05-02 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-04-01 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-03-31 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-10-18 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-03-29 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-04-04 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-09-23 00:00:00	#####	ONWAAR						
2015-03-07 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-04-18 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-05-21 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-05-18 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-05-16 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-04-14 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-04-14 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-04-07 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-05-31 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-03-23 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-10-03 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-03-31 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-10-17 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-03-28 00:00:00	#####	ONWAAR						
2015-03-07 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-03-18 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-10-07 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-10-17 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-03-30 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-05-29 00:00:00	#####	ONWAAR						
2017-03-03 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-03-26 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-03-31 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-03-14 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-05-25 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-06-14 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-03-25 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-05-25 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-03-31 00:00:00	#####	ONWAAR						
2017-12-23 00:00:00	#####	ONWAAR						
2018-05-25 00:00:00	#####	ONWAAR						
2015-03-08 00:00:00	#####	ONWAAR						ter plaatse
2015-03-07 00:00:00	#####	ONWAAR						ter plaatse
2015-03-08 00:00:00	#####	ONWAAR						ter plaatse

2015-03-07 00:00:00	#####	ONWAAR	ter plaatse	
2015-03-08 09:30:00	#####	ONWAAR	ter plaatse	
2018-05-02 09:06:00	#####	ONWAAR	verplaatsend	
2017-03-03 08:05:00	#####	ONWAAR		verkeersslachtoffer

ONWAAR Losse waarnemingen van Waarnemin onbepaald
ONWAAR Losse waarnemingen van Waarnemin onbepaald
ONWAAR Losse waarnemingen van Waarnemin onbepaald
ONWAAR Losse waarnemingen van Waarnemin onbepaald

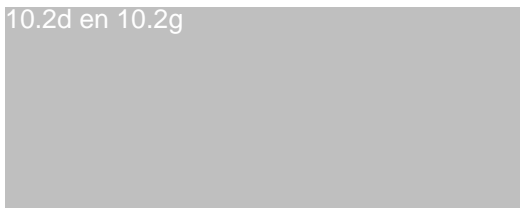
Waarneming.nl
Waarneming.nl
Waarneming.nl
Waarneming.nl

betrouwbaar Zoogdieren, Overige zoogdieren
betrouwbaar Zoogdieren, Overige zoogdieren
betrouwbaar Zoogdieren, Overige zoogdieren
betrouwbaar Zoogdieren, Overige zoogdieren

Beschermingsregime soorten Habitatrichtlijn
Beschermingsregime soorten Habitatrichtlijn
Beschermingsregime soorten Habitatrichtlijn
Beschermingsregime soorten Habitatrichtlijn

Flora- en faunawet tabel III 935532 POLYGO
Flora- en faunawet tabel III 935532 POLYGO
Flora- en faunawet tabel III 935532 POLYGO
Flora- en faunawet tabel III 935532 POLYGO

10.2d en 10.2g

batch	locatie	monstercode	type
[18037]	Meerssen, Limburg	WOLF141801.	swab
[18037]	Meerssen, Limburg	WOLF141804	swab
[18037]	Meerssen, Limburg	WOLF180008	lever
[18038]	Dinteloord, N Brabant	WOLF141802	swab
[18038]	Dinteloord, N Brabant	WOLF141803	swab
[18038]	Dinteloord, N Brabant	WOLF141805	swab
[18038]	Dinteloord, N Brabant	WOLF150210	lever
[18038]	Dinteloord, N Brabant	Wolf181331	bloedwol
[18039]	Zevenhuizen, Groningen	WOLF140201	swab
[18039]	Zevenhuizen, Groningen	WOLF140202	swab
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe	WOLF150802	swab
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe	WOLF150803	swab
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe	WOLF150804	swab
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe	WOLF141203	swab
[18041]	Ekehaar, Drenthe	WOLF180819	swab
[18041]	Ekehaar, Drenthe	WOLF180852	swab
[18041]	Ekehaar, Drenthe	WOLF180882	swab
[18041]	Ekehaar, Drenthe	WOLF181111	bloedwol
[18042]	Dieversluis, Drenthe	Wolf181332	swab
[18043]	Marum, Groningen	WOLF180881	swab
[18043]	Marum, Groningen	WOLF180883	swab
[18043]	Marum, Groningen	WOLF180884	swab
[18043]	Marum, Groningen	WOLF180885	swab
[18043]	Marum, Groningen	WOLF180814	swab
[18043]	Marum, Groningen	WOLF140205	swab
[18044]	De Knipe, Friesland?	WOLF140401	swab
[18044]	De Knipe, Friesland?	WOLF140402	swab
[18044]	De Knipe, Friesland?	WOLF140403	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland	WOLF141201	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland	WOLF141202	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland	WOLF141204	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland	WOLF141205	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland	WOLF150801	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland?	geen nummer	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland?	geen nummer	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland?	geen nummer	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland?	geen nummer	swab
[18046]	via [redacted]	WOLF140408	keutel
[18046]	via [redacted]	WOLF181280	keutel
[18047]	keutel zandpad Grolloo	"Wolf+bot"	keutel
[18047]	keutel berm Grolloo	"Vos wolf"	keutel
[18048]	Hooghalen, via [redacted]	Wolf181330	keutel
[18048]	Hooghalen, via [redacted]	Wolf181329	keutel

mee in analyse	extractnummer	analyse geslaagd	uitslag
Ja	E181272	nee	
Ja	E181271	nee	
Nee, ongeschikt			
Ja	E181273	ja	hond
Ja	E181274	ja	hond
Ja	E181277	ja	hond
Nee, ongeschikt			
Ja	E181276	nee	
Ja	E181270	nee	
Ja	E181278	nee	
Ja	E181260	ja	wolf HW01
Ja	E181261	ja	wolf HW01
Ja	E181262	ja	wolf HW01
Ja	E181259	ja	wolf HW01
Ja	E181266	ja	wolf HW01
Ja	E181268	ja	hond
Ja	E181267	ja	wolf HW01
Ja	E181269	nee	
Ja	E181258	nee	
Ja	E181247	ja	wolf HW01
Ja	E181252	ja	wolf HW01
Ja	E181251	ja	wolf HW01
Ja	E181249	ja	wolf HW01
Ja	E181250	ja	wolf HW01
Nee, reserve			
Ja	E181263	ja	wolf HW01
Ja	E181265	ja	wolf HW01
Ja	E181264	nee	
Ja	E181255	ja	wolf HW01
Ja	E181254	ja	wolf HW01
Ja	E181257	ja	wolf HW01
Ja	E181256	nee	
Ja	E181253	ja	wolf HW01
Nee, reserve			
Nee, reserve			
Nee, reserve			
Nee, reserve			
Ja	E181281	ja	wolf HW01
Ja	E181282	ja	wolf HW01
Ja	E181279	ja	wolf HW01
extra	E181280	ja	hond
Ja	E181283	nee	
Ja	E181284	nee	

case nr	DNA extra year	monitoring year	date and time	type of sig X (dutch gr
	2015	2014/2015	7-3-2015	swabs fro 10.2d en 10.2g
1	2015	2014/2015	7-3-2015	photo
2	2015	2014/2015	7-3-2015	photo
3	2015	2014/2015	7-3-2015	photo
4	2015	2014/2015	7-3-2015	video
5	2015	2014/2015	7-3-2015	photo
6	2015	2014/2015	7-3-2015	photo
	2015	2014/2015	7-3-2015	swabs fro
7	2015	2014/2015	8-3-2015	photo
8	2015	2014/2015	8-3-2015	photo
9	2015	2014/2015	8-3-2015	photo
10	2015	2014/2015	8-3-2015	photo
11	2015	2014/2015	9-3-2015	photo/vid
12	2015	2014/2015	9-3-2015	photo
13	2015	2014/2015	9-3-2015	photo
14	2015	2014/2015	9-3-2015	photo

2017 2016/2017 3-3-2017 GEN (carc 220846

2018 2017/2018 18-3-2018 swabs from bite mark c
2018 2017/2018 25-3-2018 swabs from bite mark c
2018 2017/2018 26-3-2018 swabs from bite mark c
2018 2017/2018 29-3-2018 swabs from bite mark c
2018 2017/2018 30-3-2018 swabs from bite mark c
2018 2017/2018 31-3-2018 swabs from bite mark c
2018 2017/2018 31-3-2018 swabs from bite mark c
2018 2017/2018 31-3-2018 swabs from bite mark c
2018 2018/2019 25-5-2018 swabs from bite mark c
2018 2018/2019 29-5-2018 swabs from bite mark c
2018 2018/2019 3-10-2018 swabs from bite mark c
2018 2018/2019 7-10-2018 swabs from bite mark c
2018 2018/2019 17-10-2018 swabs from bite mark c
2018 2018/2019 18-10-2018 swabs from 242500
2019 2018/2019 29-3-2019 swabs from bite mark c
2019 2018/2019 1-4-2019 swabs from bite mark c

vraatsporen	exact aant	1,00
levend exemplaar	exact aant	1,00
levend exemplaar	exact aant	1,00
levend exemplaar	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
levend exemplaar	exact aant	1,00
prenten	exact aant	1,00
levend exemplaar	exact aant	1,00
levend exemplaar	exact aant	1,00
levend exemplaar	exact aant	1,00
levend exemplaar	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
mest/keutels	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00

levend exemplaar	exact aant	1,00
prenten	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
levend exemplaar	exact aant	1,00
levend exemplaar	exact aant	1,00
levend exemplaar	exact aant	1,00
mest/keutels	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
levend exemplaar	exact aant	1,00
mest/keutels	exact aant	1,00
mest/keutels	exact aant	1,00
levend exemplaar	exact aant	1,00
mest/keutels	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00
vraatsporen	exact aant	1,00

/abs from this sheep; consensus genotype; "wanderwolf"; found dead (traffic) in Germany. More sighti
 / https://waarneming.nl/waarneming/view/98539292
 / https://www.flickr.com/photos/57444199@N08/sets/72157650771519877/
 https://waarneming.nl/waarneming/view/101182134
 (time = late afternoon) / https://www.youtube.com/watch?v=y94MC5YETY8
 / https://www.flickr.com/photos/57444199@N08/sets/72157650771519877/
 ; same field as DNA bite swabs / https://www.flickr.com/photos
 /abs from this sheep; consensus genotype; "wanderwolf"; found dead (traffic) in Germany. More sighti
 / https://waarneming.nl/waarneming/view/98514620
 / https://waarneming.nl/waarneming/view/98514620
 / https://waarneming.nl/waarneming/view/98535686
 / https://waarneming.nl/waarneming/view/98548363
 o by / https://www.flickr.com/photos/57444199@N08/sets/72157650771519877/ and h
 . Lakke / https://waarneming.nl/waarneming/view/101182627
 / http://nos.nl/artikel/2023655-wolf-in-groningen-wordt-mogelijk-verdoofd.html
 / https://www.flickr.com/photos/57444199@N08/sets/72157650771519877/

achtoffer uit roedel Cuxhaven

ingen (Niedersaksen)

ingen (Niedersaksen)

GW953m

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

GW953m

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

randenburg)

randenburg)

e wolf "Janka", afkomstig uit Ueckermünde roedel (Mecklenburg-Vorpommern)

25-3-2018 0:00 #####
 7-3-2015 0:00 #####
 9-3-2015 0:00 #####
 9-3-2015 0:00 #####
 31-3-2018 0:00 #####
 29-3-2018 0:00 #####
 7-3-2015 0:00 #####
 5-10-2018 0:00 #####
 7-3-2015 0:00 #####
 2-5-2018 0:00 #####
 2-5-2018 0:00 #####
 1-4-2018 0:00 #####
 31-3-2018 0:00 #####
 18-10-2018 0:00 #####
 29-3-2018 0:00 #####
 4-4-2018 0:00 #####
 23-9-2018 0:00 #####
 7-3-2015 0:00 #####

18-4-2018 0:00 #####
21-5-2018 0:00 #####
18-5-2018 0:00 #####
16-5-2018 0:00 #####
14-4-2018 0:00 #####
14-4-2018 0:00 #####
7-4-2018 0:00 #####
31-5-2018 0:00 #####
23-3-2018 0:00 #####
3-10-2018 0:00 #####
31-3-2018 0:00 #####
17-10-2018 0:00 #####
28-3-2018 0:00 #####
7-3-2015 0:00 #####
18-3-2018 0:00 #####
7-10-2018 0:00 #####
17-10-2018 0:00 #####
30-3-2018 0:00 #####
29-5-2018 0:00 #####
26-3-2018 0:00 #####
31-3-2018 0:00 #####
14-3-2018 0:00 #####
25-5-2018 0:00 #####
14-6-2018 0:00 #####
25-3-2018 0:00 #####
25-5-2018 0:00 #####
31-3-2018 0:00 #####
23-12-2017 0:00 #####
25-5-2018 0:00 #####

10.2d en 10.2g

10.2d en 10.2g

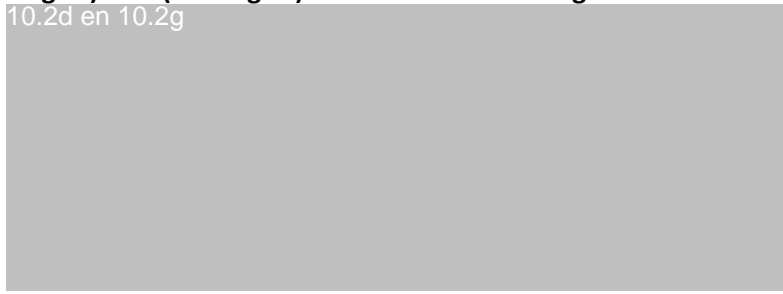
case nr	DNA extraction code(s)	year	monitoring year	date
1	L150549, L150554	2015	2014/2015	7-3-2015
2	L150550, L150553	2015	2014/2015	7-3-2015
3	L150558, L150559, L150562	2015	2014/2015	10-3-2015
4	L150560, L150561	2015	2014/2015	10-3-2015
5	L161775, L161776, L161777	2016	2016/2017	3-9-2016
6	D170101, D170102	2017	2016/2017	3-3-2017

type of sight

swabs from bite mark on sheep
swabs from bite mark on sheep
swabs from bite mark on sheep
swabs from bite mark on sheep
Scat
roadkill

X (dutch grid) Y (dutch grid) Latitude Longitude

10.2d en 10.2g

nearest town	SCALP	Sex	Wolf nr Germany
Nieuw Amsterdam	C1	male	GW368m
Wezeperbrug	C1	male	GW368m
Holwierde	C1	male	GW368m
Termunten	C1	male	GW368m
Beuningen, Ootmarsum	C1	female	GW620f
Veeningen, A28	C1	male	GW657m

remarks

multiple swabs from this sheep; consensus genotype; "wanderwolf"; found dead (traffic) in Germany. More si
multiple swabs from this sheep; consensus genotype; "wanderwolf"; found dead (traffic) in Germany. More si
multiple swabs from this sheep; consensus genotype; "wanderwolf"; found dead (traffic) in Germany. More si
multiple swabs from this sheep; consensus genotype; "wanderwolf"; found dead (traffic) in Germany. More si
incl unclear photo's. Senckenberg: You are right, the wolf is a female. It was identified via scat on August 27, 2
Young male from Cuxhaven pack; roadkill early morning/night, found at A28 highway

016 close by Engden east of Nordhorn. So, quite close to the German-Dutch border. Moreover, the i

individual could be assigned to a German pack in Mecklenburg-Vorpommern, which is called 'Ueckerr

nüde pack'.

case nr	DNA extra year	monitoring year	date and time	type of sig X (dutch gri
1	2015	2014/2015	7-3-2015	photo
2	2015	2014/2015	7-3-2015	photo
3	2015	2014/2015	7-3-2015	photo
4	2015	2014/2015	7-3-2015	video
5	2015	2014/2015	7-3-2015	photo
6	2015	2014/2015	7-3-2015	photo
7	2015	2014/2015	8-3-2015	photo
8	2015	2014/2015	8-3-2015	photo
9	2015	2014/2015	8-3-2015	photo
10	2015	2014/2015	8-3-2015	photo
11	2015	2014/2015	9-3-2015	photo/vid
12	2015	2014/2015	9-3-2015	photo
13	2015	2014/2015	9-3-2015	photo
14	2015	2014/2015	9-3-2015	photo
15	2015	2014/2015	9-3-2015	video
16	2015	2014/2015	9-3-2015	photo
17	2015	2014/2015	9-3-2015	photo
18	2015	2014/2015	9-3-2015	photo
19	2015	2014/2015	9-3-2015	photo
20	2015	2014/2015	9-3-2015	photo
21	2015	2014/2015	9-3-2015	photo
22	2015	2014/2015	9-3-2015	video
23	2015	2014/2015	9-3-2015	photo
24	2015	2014/2015	10-3-2015	video
25	2015	2014/2015	10-3-2015	photo
26	2015	2014/2015	10-3-2015	photo
27	2015	2014/2015	11-3-2015	photo

10.2d en 10.2g

Y (dutch gr Latitude 10.2d en 10.2g	Longitude	nearest to SCALP	Sex	Wolf nr	Ge remarks
		rm C1	male	GW368m	photo by [redacted]
		weeloo C1	male	GW368m	photo by [redacted] /
		weeloo C1	male	GW368m	photo by [redacted]
		ezeperbi C1	male	GW368m	video by [redacted]
		ezeperbi C1	male	GW368m	photo by [redacted]
		ezeperbi C1	male	GW368m	photo by [redacted]
		kehaar C1	male	GW368m	photo by [redacted]
		kehaar C1	male	GW368m	photo by [redacted]
		oon C1	male	GW368m	photo by [redacted] r
		asteren C1	male	GW368m	photo by [redacted] / htt
		chuilingsc C3	male	GW368m	photo/video by [redacted]
		chuilingsc C1	male	GW368m	photo by [redacted] / ht
		chuilingsc C1	male	GW368m	photo by [redacted]
		uidlaarde C1	male	GW368m	photo by [redacted]
		ieuwe Co C1	male	GW368m	video by [redacted] '
		oogezanc C1	male	GW368m	photo by [redacted] i
		oogezanc C1	male	GW368m	photo by [redacted] \
		oogezanc C1	male	GW368m	photo by [redacted]
		oogezanc C1	male	GW368m	photo by [redacted]
		oogezanc C1	male	GW368m	photo by [redacted]
		olham C1	male	GW368m	photo published 10:48
		olham C1	male	GW368m	video by Oguz Acioz h
		oudbloec C1	male	GW368m	photo (clear pictures v
		emshaver C1	male	GW368m	video by [redacted] r
		emshaver C1	male	GW368m	photo by [redacted]
		emshaver C1	male	GW368m	photo by [redacted]
		udezijl C1	male	GW368m	photo by [redacted]

[redacted]; same field as DNA bite swabs / <https://www.flickr.com/photos/574441>

[redacted] / <https://www.flickr.com/photos/57444199@N08/sets/72157650771519877/> and <http://v>

Wal / <http://www.dvhn.nl/groningen/Video-wolf-gezien-bij-Nieuwe-Compagnie-20857775.html>

vries / <http://www.dvhn.nl/groningen/Provincie-Groningen-heeft-wolf-op-de-korrel-20857770.html>

eze Kloosterhuis / <http://www.hartvannederland.nl/top-nieuws/2015/wolf-gespot-woonwijk-groningen/>

omp / <http://www.hartvannederland.nl/top-nieuws/2015/wolf-gespot-woonwijk-groningen/#95998>

rman / <http://www.112groningen.nl/Groningen/nieuws/25549/wolf-gezien-in-hoogezand.html>

3 AM by <http://www.hartvannederland.nl/top-nieuws/2015/wolf-gespot-woonwijk-groningen/#9600>

<http://nos.nl/artikel/2023699-nieuwe-beelden-van-uit-de-kluiten-gewassen-herdershond.html> (estimated to have been published on the internet in march 2015 confirming both species and location, but they are reffered to as

1 / <http://www.rtvnoord.nl/nieuws/146245/Wolf-bereikt-uiteerste-puntje-Nederland> and <https://www>

www.rtdrenthe.nl/nieuws/92884/Wolf-loopt-van-Drenthe-naar-Groningen-video (estimated time b

etween 07:00-07:10 AM, very poor picture quality, but in context likely to be this wolf: C3)

year	monitoring year	date	type of observation	Latitude
2015	2014/2015	7-3-2015	GEN (swabs from bite mark on sheep)	10.2d en 10.2g
2015	2014/2015	7-3-2015	GEN (swabs from bite mark on sheep)	
2015	2014/2015	10-3-2015	GEN (swabs from bite mark on sheep)	
2015	2014/2015	10-3-2015	GEN (swabs from bite mark on sheep)	
2016	2016/2017	3-9-2016	GEN (Scat)	
2017	2016/2017	3-3-2017	GEN (carcass)	
2015	2014/2015	7-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	7-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	7-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	7-3-2015	sighting (video)	
2015	2014/2015	7-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	7-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	8-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	8-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	8-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	8-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (video)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	9-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	10-3-2015	sighting (video)	
2015	2014/2015	10-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	10-3-2015	sighting (photo)	
2015	2014/2015	11-3-2015	sighting (photo)	

Longitude	nearest town	SCALP	Sex	Wolf nr Germany	remarks
10.2d en 10.2g	ieuw Amsterdam	C1	male	GW368m	coordinates slightly cc
	ezeperbrug	C1	male	GW368m	coordinates slightly cc
	olwierde	C1	male	GW368m	coordinates slightly cc
	ermunten	C1	male	GW368m	coordinates slightly cc
	euningen, Ootmarsum	C1	female	GW620f	coordinates corrigatec
	eeningen, A28	C1	male	GW657m	coordinates corrigatec
	rm	C1	male	GW368m	
	weeloo	C1	male	GW368m	
	weeloo	C1	male	GW368m	
	ezeperbrug	C1	male	GW368m	
	ezeperbrug	C1	male	GW368m	
	ezeperbrug	C1	male	GW368m	
	kehaar	C1	male	GW368m	
	kehaar	C1	male	GW368m	
	oon	C1	male	GW368m	
	asteren	C1	male	GW368m	
	chuilingsoord	C1	male	GW368m	
	chuilingsoord	C1	male	GW368m	
	uidlaarderveen	C1	male	GW368m	
	ieuwe Compagnie	C1	male	GW368m	
	oogezand	C1	male	GW368m	
	oogezand	C1	male	GW368m	
	oogezand	C1	male	GW368m	
	oogezand	C1	male	GW368m	
	oogezand	C1	male	GW368m	
	olham	C1	male	GW368m	
	olham	C1	male	GW368m	
	oudbloem	C1	male	GW368m	
	emshaven	C1	male	GW368m	
	emshaven	C1	male	GW368m	
	emshaven	C1	male	GW368m	
	udezijl	C1	male	GW368m	

d according to google earth location
d according to google earth location

year	monitoring ye	date type of obser	Latitude	Longitude	nearest town
2015	2014/2015	7-3-2015 GEN (swabs fr	10.2d en 10.2g		Nieuw Amster
2015	2014/2015	7-3-2015 GEN (swabs fr			Wezeperbrug
2015	2014/2015	10-3-2015 GEN (swabs fr			Holwierde
2015	2014/2015	10-3-2015 GEN (swabs fr			Termunten
2015	2014/2015	7-3-2015 sighting (phot			Erm
2015	2014/2015	7-3-2015 sighting (phot			Zweeloo
2015	2014/2015	7-3-2015 sighting (phot			Zweeloo
2015	2014/2015	7-3-2015 sighting (videc			Wezeperbrug
2015	2014/2015	7-3-2015 sighting (phot			Wezeperbrug
2015	2014/2015	7-3-2015 sighting (phot			Wezeperbrug
2015	2014/2015	8-3-2015 sighting (phot			Ekehaar
2015	2014/2015	8-3-2015 sighting (phot			Ekehaar
2015	2014/2015	8-3-2015 sighting (phot			Loon
2015	2014/2015	8-3-2015 sighting (phot			Gasteren
2015	2014/2015	9-3-2015 sighting (phot			Schuilingsoorc
2015	2014/2015	9-3-2015 sighting (phot			Schuilingsoorc
2015	2014/2015	9-3-2015 sighting (phot			Zuidlaarderve
2015	2014/2015	9-3-2015 sighting (videc			Nieuwe Comp
2015	2014/2015	9-3-2015 sighting (phot			Hoogezand
2015	2014/2015	9-3-2015 sighting (phot			Hoogezand
2015	2014/2015	9-3-2015 sighting (phot			Hoogezand
2015	2014/2015	9-3-2015 sighting (phot			Hoogezand
2015	2014/2015	9-3-2015 sighting (phot			Hoogezand
2015	2014/2015	9-3-2015 sighting (phot			Kolham
2015	2014/2015	9-3-2015 sighting (phot			Kolham
2015	2014/2015	9-3-2015 sighting (phot			Woudbloem
2015	2014/2015	10-3-2015 sighting (videc			Eemshaven
2015	2014/2015	10-3-2015 sighting (phot			Eemshaven
2015	2014/2015	10-3-2015 sighting (phot			Eemshaven
2015	2014/2015	11-3-2015 sighting (phot			Oudezijl

year	monitoring ye	date	type of obser	Latitude	Longitude	nearest town
------	---------------	------	---------------	----------	-----------	--------------

no C1 in monitoring year 2015/2016						
------------------------------------	--	--	--	--	--	--

SCALP

Sex

Wolf nr Germ remarks

year	monitoring ye	date type of obser	Latitude	Longitude	nearest town
2016	2016/2017	3-9-2016 GEN (Scat)	10.2d en 10.2g		Beuningen, O
2017	2016/2017	3-3-2017 GEN (carcass)			Veeningen, A

SCALP	Sex	Wolf nr	Germ remarks
C1	female	GW620f	coordinates corrigated according to google earth location
C1	male	GW657m	coordinates corrigated according to google earth location

:
coordinate for 2016 is 2017; so I changed it back! (is now correct!)
coordinate for 2017 is 2016; so I changed it back!(is now correct!)

Senckenberg | Clamecystraße 12 | D-63571 Gelnhausen

Animal Ecology Team
Alterra - Wageningen UR
P.O. Box 47
6700 AA Wageningen
The Netherlands

31.03.2015

Dear Ladies and Gentlemen,

We genetically analysed 5 samples (extracted DNA obtained from saliva traces from kills) found in Holwierde and Termunten on March 11, 2015.

Applying mitochondrial DNA analysis we found the most frequent haplotype for wolves in Germany, HW01 (Pilot et al. 2010), in all samples.

The microsatellite analysis revealed a genetic profile which could be assigned to a pup of the Munster pack in Lower Saxony, Germany (individual GW368m). This individual was identified for the first time. Although the sexing indicates a male individual, the sex markers were not developed for kill analyses and therefore are less conclusive.

Please do not hesitate to contact me should you have further questions.

Kind regards,

SENCKENBERG ABTEILUNG FÜR FLIESSGEWÄSSERÖKOLOGIE UND NATURSCHUTZFORSCHUNG

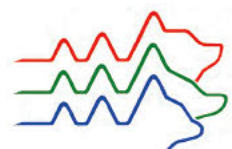
Fachgebiet Naturschutzgenetik | Labor für Wildtiergenetik

Clamecystraße 12 | D-63571 Gelnhausen

T +49 (0) € @senckenberg.de www.senckenberg.de

SENCKENBERG Gesellschaft für Naturforschung | Senckenberganlage 25 | D-60325 Frankfurt am Main | Amtsgericht Frankfurt am Main HRA 6862

Mitglied der Leibniz Gemeinschaft

Individu en herkomst bepaling wolvensamples januari-april 2018 - WEnR 3 juli2018.

Afgelopen voorjaar zijn met regelmaat swabmonsters van dode of gewonden schapen via BIJ12 op het WEnR lab onderzocht om vast te stellen of het wolf of een hond betrof. Voor een overzicht van de resultaten zie <https://www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/faunaschade-informatie-per-diersoort/wolf/>. De monsters die positief waren voor wolf zijn de afgelopen maand in opdracht van BIJ12 onderzocht met een andere DNA techniek (microsatellieten). Daarmee kan achterhaald worden welk individu het betrof, wat het geslacht is en waar het dier vandaan kwam. Deze methode vereist een betere kwaliteit DNA waardoor het niet alle gevallen mogelijk was om tot een uitspraak te komen. Daarnaast is het voor de herkomst van een dier van belang dat het profiel, of dat van de ouders of andere directe verwanten, bekend is in de database van het CEwolf consortium.

Province	plaats	datum	mtDNA	geslacht	referentie	herkomst	opmerking
Utrecht	Bunschoten	februari	wolf HW02	man		Barnsdorf pack	broers
Limburg	Nieuwbergen	maart	wolf HW02	man	GW913m	Barnsdorf pack	broers
Limburg	Lottum	maart	wolf HW02	man	GW913m	Barnsdorf pack	broers
Limburg	Baexem	maart	wolf HW02	man	GW913m	Barnsdorf pack	broers
Overijssel	Kampen (2)	maart	wolf HW01	man		onbekende herkomst	
Drenthe	Zuidwolde	maart	wolf HW01	man		onbekende herkomst	
Overijssel	Beckum	februari	wolf HW01	man		onbekende herkomst	
Drenthe	Zwinderen	april	wolf HW01	man		onbekende herkomst	
Groningen	Sellingen	april	wolf HW01	man		onbekende herkomst	
Drenthe	Veeningen/Alteveer	april	wolf HW01	man		onbekende herkomst	
Drenthe	Alteveer	april	wolf HW01	man		onbekende herkomst	
Drenthe	Zuidwolde	april	wolf HW01	man		onbekende herkomst	
Drenthe	Drogteropslagen	april	wolf HW01	man		onbekende herkomst	
Drenthe	Benneveld	maart	wolf HW02	vrouw		Schneeverdingen pack	
Drenthe	Tiendeveen/Oosterhesseven	maart	wolf HW02	vrouw		Schneeverdingen pack	
Overijssel	Markelo	april	wolf HW02	vrouw		Schneeverdingen pack	
Gelderland	Ruurlo	april	wolf HW02	vrouw		Schneeverdingen pack	
Friesland	Boijl	april	wolf HW01	vrouw	GW763f	Daubitz pack	

Tabel 1: Overzicht van de casussen tot en met April 2018 waar een goed DNA profiel van is verkregen voor individu en herkomstbepaling.

In tabel 1 zijn de resultaten weergegeven. Indien de zenderwolf Naya wordt meegeteld dan zijn er in het voorjaar van 2018 **zes wolven vastgesteld** in Nederland, **3 mannen en 3 vrouwen**. We weten dat Naya zich begin januari heeft gevestigd in Vlaanderen waar ze nog steeds verblijft op het militaire oefenterrein bij Leopoldsbuurg. Drie schadegevallen in maart 2018 kunnen worden toegewezen aan een mannetje uit een roedel nabij Barnsdorf (Nedersaksen; zie tabel). Via het CE wolf consortium kon worden vastgesteld dat het hier ging om het jonge mannetje dat korte tijd later werd doodgereden nabij het Vlaamse Opoeteren. Een wolf die eind februari werd vastgesteld bij Bunschoten betrof zijn broer, en is dus afkomstig uit dezelfde Barnsdorf roedel.

In de provincies Overijssel, Drenthe en Gelderland was in maart en april een vrouwelijke wolf actief, eveneens afkomstig uit Nedersaksen, echter uit een andere roedel (Schneeverdingen). In dezelfde periode was in een goeddeels overlappende regio (Overijssel, Drenthe en Groningen) een mannelijke wolf actief, waarvan de exacte herkomst niet kon worden achterhaald. Waarschijnlijk is zijn ouderlijk roedel nog niet of onvoldoende voor DNA bemonsterd zodat het nog niet in de database zit.

De wolf die in april werd waargenomen in Friesland, betrof een wijfje uit een roedel nabij Daubitz (Saksen). In tabel 2 (onder) zijn de resultaten weergegeven van locaties waarvan geen individubepaling kon worden verkregen, vrijwel zeker als gevolg van te slechte DNA kwaliteit.

Of deze wolven sinds april 2018 nog aanwezig zijn geweest is op dit moment niet duidelijk, aangezien we met deze methode terug kijken in de tijd en wolven zeer nomadisch kunnen zijn in de verkenningfase. Vanaf mei zijn er meerdere schadegevallen geweest bij schapenhouders. Uit het maandelijkse DNA daderonderzoek blijkt dat enkele daarvan zijn veroorzaakt door een wolf (zie link hierboven). Tevens zijn er enkele vrijwel zekere wolvenkeutels gevonden in natuurgebieden. Afsproken is met BIJ12 dat elke maand de monsters van schapenslachtoffers worden onderzocht op dader en dat per kwartaal deze

monsters voor individu, geslacht en herkomstbepaling worden onderzocht. Deze individuele gerichte DNA methode geeft meer inzicht in het aantal wolven wat in Nederland actief is, hun geslacht en ook of er indicaties zijn dat een dier een bepaalde regio bestrijkt. Dit laatste is weer relevant voor betrokkenen zodat rekening gehouden kan worden met een wolf.

Kampen, lokatie 1	Overijssel	wolf HW01	no valid results
Benjamins, Kerkeveld	Drenthe	wolf HW01	no valid results
Staphorst	Overijssel	wolf HW02	no valid results
Nieuwleusen	Drenthe	?	no valid results

Tabel 2: locaties waarvan de individubepaling niet is gelukt.

Deze zomer twee 'nieuwe' wolven actief, maar andere dan die van dit voorjaar. 25aug18 WENR

Bij de driemaandelijkse monitoring die Wageningen Environmental Research (WENR) uitvoert in opdracht van BUI12 en de provinciale overheden zijn twee onbekende wolven gesignaleerd. Dit brengt het totaal aantal in 2018 in ons land gesignaleerde wolven op acht. Van de andere zes exemplaren zijn dit kwartaal geen sporen gevonden. De nieuwe individuen zijn vastgesteld op basis van genetisch onderzoek met DNA uit bijwonden van schapen en uit keutels.

Begin juli meldde WENR op basis van genetisch onderzoek dat afgelopen voorjaar zes wolven Nederland hebben aangedaan. Dit is gebaseerd op DNA-monsters verzameld in de periode januari t/m april 2018. Recent is de analyse afgerond voor DNA-monsters uit de periode mei t/m juli. De monsters bestonden uit DNA afgenomen uit bijwonden van aangevallen schapen, aangevuld met keutels die mogelijk van een wolf afkomstig waren. In de periode mei – juli werden met deze techniek twee individuen vastgesteld, een vrouw en een man.

Aanwezigheid vrouwelijke wolf

De aanwezigheid van de vrouwelijke wolf werd aangetoond in monsters van acht verschillende lokaties, in Groningen, Friesland, Drenthe (4 lokaties), Overijssel en Gelderland (zie figuur). In Gelderland (1 lokatie) en in Drenthe (2 lokaties) betrof het monster een keutel. In de andere gevallen (5 lokaties) ging het om monsters van gebeten schapen. Het door WENR opgestelde DNA profiel werd doorgegeven aan onze collega's van Senckenberg Wildlife Genetics, die op basis van hun database konden vaststellen dat het een nakomeling betreft uit een roedel nabij Babben in Brandenburg, ca. 600 km van de Nederlandse grens. Ook de doodgereden wolf van Kloosterhaar (oktober 2017) kwam uit dat roedel.

Aanwezigheid mannelijke wolf

De mannelijke wolf dook voor het eerst op in monsters genomen eind juni op twee lokaties in Friesland, en dook daarna begin juli op in Flevoland en Gelderland (zie figuur). In alle gevallen ging het om monsters van gebeten schapen. Een check met de collega's van Senckenberg maakte duidelijk dat hetzelfde individu begin juni al was gesignaleerd in het Duitse Norden (Nedersaksen). Onduidelijk is uit welke roedel het dier exact afkomstig is.

"De route die deze wolf heeft genomen is opmerkelijk aangezien het dier waarschijnlijk door de Flevopolder is gelopen en daarna de Betuwe in. Vervolgens is het verder Zuidwaarts getrokken en lijkt het nu in Vlaanderen op te trekken met de gezenderde wolvin Naya die in deze winter door Nederland liep" zegt ecooloog van WENR. Meer hierover kunt u lezen in het persbericht van onze Vlaamse collega's van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO).

Belang van samenwerking

"Dat we weten dat het nieuwe mannetje de afgelopen maanden door drie landen trok, laat zien hoe belangrijk het is om bij onderzoek aan wolven over de landsgrenzen heen te kijken", zegt geneticus van WENR. "Omdat WENR, Senckenberg en INBO samenwerken binnen onderzoeksconsortium CEwolf, konden we snel zijn trekroute reconstrueren".

Beide wolven die deze zomer in Nederland zijn vastgesteld hebben grote afstanden afgelegd en daarbij de nodige barrières als wegen en rivieren weten te passeren. : "Van de dit voorjaar vastgestelde zes individuen weten we dat Naya zich heeft gevestigd in Vlaanderen en dat een mannelijk exemplaar is doodgereden. De overige vier individuen zijn sinds april niet waargenomen. Dit houdt in dat er geen DNA van

11.1

11.1

verzameld is, bijvoorbeeld omdat ze geen schapen hebben aangevallen, of dat ze het land alweer hebben verlaten”.

Invoegen: kaart

Bijschrift kaart: Op basis van DNA vastgestelde locaties waar de twee wolven zijn aangetroffen. Vanuit het CEwolf consortium hebben de individuen de codes GW998f (vrouwelijke wolf) respectievelijk GW979m (mannelijke wolf) meegekregen.

Links:

- 1 <https://www.wur.nl/nl/nieuws/Dit-voorjaar-bezochten-zes-verschillende-wolven-Nederland.htm>
- 2: wolf naya door NL: <https://www.wur.nl/nl/nieuws/Wolf-doorkruiste-Nederland-van-noord-naar-zuid.htm>
- 3: link naar PB Vlaamse collega's <https://www.inbo.be/nl/pers/tweede-wolf-leopoldsburg-geidentificeerd>
4. CE wolf: www.senckenberg.de/CEwolf
- 5: dode wolf Babben: <https://www.wur.nl/nl/nieuws/Wolf-blijft-maand-min-of-meer-onzichtbaar-in-Nederland.htm>
- 6: <https://www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/faunaschade-informatie-per-diersoort/wolf/>

Meer informatie: www.wageningenur.nl/wolven

Info [redacted].

[redacted] / 0317 [redacted] / [redacted]@wur.nl

[redacted] : 0317-[redacted] / [redacted]@wur.nl

11.1

Soortsbepaling via mtDNA op monsters verzameld in juli 2018

Casus	Batch	Monsternummer	type
SBB Midden-Drenthe	[18052]	WOLF181219	keutel
Noord-Veluwe, Gelderland	[18057]	otterpotje 170337	keutel
		otterpotje 170338	keutel
		otterpotje 170346	keutel
		WOLF1340	keutel
		WOLF1342	keutel
		WOLF1344	keutel
Elperstroom, Drenthe	[18058]	WOLF181339	keutel
Buren, Gelderland	[18059]	WOLF140203	swab
		WOLF141105	swab

overige monsterinfo	extractcode	mtDNA geslaagd	uitslag
	E181316	ja	HW1
20180728; via [redacted]	E181314	ja	HW1
20180728; via [redacted]	E181312	ja	HW1
20180728; via [redacted]	E181313	ja	HW1
20180727-01; via [redacted]	E181311	ja	HW1
20180727-02; via [redacted]	E181310	ja	HW1
20180727-03; via [redacted]	E181309	ja	HW1
Via [redacted]	E181315	nee	nvt
	E181317	ja	HW2
	E181318	ja	HW2

Individuele bepalingen via microsателиeten, tweede kwartaal 2018

(max 2 monsters voor elke casus uit de periode mei - juli 2018 waarbij wolf bevestigd via mtDI)

Origine	Datum bemonstering	Monstertype	Batch
Marum, Groningen	X mei 2018	swabs schapen	[18043]
Langezwaag, Friesland	X mei 2018	swabs schapen	[18045]
Hollandscheveld, Drenthe	29 mei 2018	swabs schapen	[18040]
zandpad Grolloo, Drenthe	31 mei 2018	1 keutel	[18047]
via SBB Midden Drenthe	25 mei 2018	2 keutels	[18046]
Noord-Veluwe, Gelderland	28 juli 2018	4 keutels	[18057]
Ekehaar, Drenthe	X mei 2018	swabs schapen	[18041]
Liederholthuis, Overijssel	13 juni 2018	swabs schapen	[18053]
Rinsemageest, Friesland	22 juni 2018	swabs schapen	[18050]
Driesum, Friesland	20 juni 2018	swabs schapen	[18055]
Zeewolde, Flevoland	5 juli 2018	swabs schapen	[18054]
Buren, Gelderland	10 juli 2018	swabs schapen	[18059]
De Knipe, Friesland	X mei 2018	swabs schapen	[18044]
Oldelamer, Friesland	X juni 2018	swabs schapen	[18051]
SBB Midden-Drenthe	X juni 2018	1 keutel	[18052]
Elperstroom, Drenthe	22 juli 2018	1 keutel	[18058]

NA)

monstercodes	DNA extractcodes	mtDNA	individu code
WOLF180881, WOLF180883	E181247, E181252	HW1	GW998f
WOLF141201, WOLF151202	E181354, E181355		
WOLF150802, WOLF150803	E181260-E181261		
"wolf + bot" (edo hiemstra)	E181279		
WOLF140408, WOLF181280	E181281, E181282		
WOLF181340, WOLF181342, WOI	E181309 - E181314		
WOLF180819, WOLF180882	E181266, E181267		
WOLF180726, WOLF180728	E181297, E181299		
WOLF180871, WOLF180872	E181288, E181289	HW2	GW979m
WOLF180862, WOLF180863	E181302, E181303		
WOLF180821	E181308		
WOLF140203, WOLF141105	E181317, E181318		
WOLF140401, WOLF140402	E181263, E181265	HW1	vos + incompleet v
WOLF180817, WOLF180818	E181294, E181295	HW1	
WOLF181219	E181316	HW1	
WOLF181339	E181315	geen resultaat	

microsat profile		
geslacht	herkomst	overige waarnemingen buiten NL
vrouw	Centraal-Europese populatie, roedel "Babben" (Brandenburg)	geen eerdere waarnemingen
man	Centraal-Europese populatie, roedel onbekend	eerder in juni 2018 waargenomen in Nedersaksen; begin augustus waargenomen in België (Leopoldsburg); vermoedelijk in bijzijn van Naya
wolf		
wolf		

Soortsbepaling via mtDNA op monsters verzameld in juli 2018

Casus	Batch	Monsternummer	type
SBB Midden-Drenthe	[18052]	WOLF181219	keutel
Noord-Veluwe, Gelderland	[18057]	otterpotje 170337	keutel
		otterpotje 170338	keutel
		otterpotje 170346	keutel
		WOLF1340	keutel
		WOLF1342	keutel
		WOLF1344	keutel
Elperstroom, Drenthe	[18058]	WOLF181339	keutel
Buren, Gelderland	[18059]	WOLF140203	swab
		WOLF141105	swab

overige monsterinfo	extractcode	mtDNA geslaagd	uitslag
	E181316	ja	HW1
20180728; via [redacted]	E181314	ja	HW1
20180728; via [redacted]	E181312	ja	HW1
20180728; via [redacted]	E181313	ja	HW1
20180727-01; via [redacted]	E181311	ja	HW1
20180727-02; via [redacted]	E181310	ja	HW1
20180727-03; via [redacted]	E181309	ja	HW1
Via [redacted]	E181315	nee	nvt
	E181317	ja	HW2
	E181318	ja	HW2

Individuele bepalingen via microsателиeten, tweede kwartaal 2018

(max 2 monsters voor elke casus uit de periode mei - juli 2018 waarbij wolf bevestigd via mtDI)

Origine	Datum bemonstering	Monstertype	Batch
Marum, Groningen	X mei 2018	swabs schapen	[18043]
Langezwaag, Friesland	X mei 2018	swabs schapen	[18045]
Hollandscheveld, Drenthe	29 mei 2018	swabs schapen	[18040]
zandpad Grolloo, Drenthe	31 mei 2018	1 keutel	[18047]
via SBB Midden Drenthe	25 mei 2018	2 keutels	[18046]
Noord-Veluwe, Gelderland	28 juli 2018	4 keutels	[18057]
Ekehaar, Drenthe	X mei 2018	swabs schapen	[18041]
Liederholthuis, Overijssel	13 juni 2018	swabs schapen	[18053]
Rinsemageest, Friesland	22 juni 2018	swabs schapen	[18050]
Driesum, Friesland	20 juni 2018	swabs schapen	[18055]
Zeewolde, Flevoland	5 juli 2018	swabs schapen	[18054]
Buren, Gelderland	10 juli 2018	swabs schapen	[18059]
De Knipe, Friesland	X mei 2018	swabs schapen	[18044]
Oldelamer, Friesland	X juni 2018	swabs schapen	[18051]
SBB Midden-Drenthe	X juni 2018	1 keutel	[18052]
Elperstroom, Drenthe	22 juli 2018	1 keutel	[18058]

NA)

monstercodes	DNA extractcodes	mtDNA	individu code
WOLF180881, WOLF180883	E181247, E181252	HW1	GW998f
WOLF141201, WOLF151202	E181354, E181355		
WOLF150802, WOLF150803	E181260-E181261		
"wolf + bot" ()	E181279		
WOLF140408, WOLF181280	E181281, E181282		
WOLF181340, WOLF181342, WOI	E181309 - E181314		
WOLF180819, WOLF180882	E181266, E181267		
WOLF180726, WOLF180728	E181297, E181299		
WOLF180871, WOLF180872	E181288, E181289	HW2	GW979m
WOLF180862, WOLF180863	E181302, E181303		
WOLF180821	E181308		
WOLF140203, WOLF141105	E181317, E181318		
WOLF140401, WOLF140402	E181263, E181265	HW1	vos + incompleet v
WOLF180817, WOLF180818	E181294, E181295	HW1	vos + incompleet v
WOLF181219	E181316	HW1	vos
WOLF181339	E181315	geen resultaat	vos

microsat profile		
geslacht	herkomst	overige waarnemingen buiten NL
vrouw	Centraal-Europese populatie, roedel "Babben" (Brandenburg)	geen eerdere waarnemingen
man	Centraal-Europese populatie, roedel onbekend	eerder in juni 2018 waargenomen in Nedersaksen; begin augustus waargenomen in België (Leopoldsburg); vermoedelijk in bijzijn van Naya
wolf		
wolf		

batch	locatie	monstercode	type
[18037]	Meerssen, Limburg	WOLF141801.	swab
[18037]	Meerssen, Limburg	WOLF141804	swab
[18037]	Meerssen, Limburg	WOLF180008	lever
[18038]	Dinteloord, N Brabant	WOLF141802	swab
[18038]	Dinteloord, N Brabant	WOLF141803	swab
[18038]	Dinteloord, N Brabant	WOLF141805	swab
[18038]	Dinteloord, N Brabant	WOLF150210	lever
[18038]	Dinteloord, N Brabant	Wolf181331	bloedwol
[18039]	Zevenhuizen, Groningen	WOLF140201	swab
[18039]	Zevenhuizen, Groningen	WOLF140202	swab
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe	WOLF150802	swab
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe	WOLF150803	swab
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe	WOLF150804	swab
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe	WOLF141203	swab
[18041]	Ekehaar, Drenthe	WOLF180819	swab
[18041]	Ekehaar, Drenthe	WOLF180852	swab
[18041]	Ekehaar, Drenthe	WOLF180882	swab
[18041]	Ekehaar, Drenthe	WOLF181111	bloedwol
[18042]	Dieversluis, Drenthe	Wolf181332	swab
[18043]	Marum, Groningen	WOLF180881	swab
[18043]	Marum, Groningen	WOLF180883	swab
[18043]	Marum, Groningen	WOLF180884	swab
[18043]	Marum, Groningen	WOLF180885	swab
[18043]	Marum, Groningen	WOLF180814	swab
[18043]	Marum, Groningen	WOLF140205	swab
[18044]	De Knipe, Friesland?	WOLF140401	swab
[18044]	De Knipe, Friesland?	WOLF140402	swab
[18044]	De Knipe, Friesland?	WOLF140403	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland	WOLF141201	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland	WOLF141202	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland	WOLF141204	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland	WOLF141205	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland	WOLF150801	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland?	geen nummer	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland?	geen nummer	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland?	geen nummer	swab
[18045]	Langezwaag, Friesland?	geen nummer	swab
[18046]	via [redacted]	WOLF140408	keutel
[18046]	via [redacted]	WOLF181280	keutel
[18047]	keutel zandpad Grolloo	"Wolf+bot"	keutel
[18047]	keutel berm Grolloo	"Vos wolf"	keutel
[18048]	Hooghalen, via [redacted]	Wolf181330	keutel
[18048]	Hooghalen, via [redacted]	Wolf181329	keutel

mee in analyse	extractnummer	analyse geslaagd	uitslag
Ja	E181272	nee	
Ja	E181271	nee	
Nee, ongeschikt			
Ja	E181273	ja	hond
Ja	E181274	ja	hond
Ja	E181277	ja	hond
Nee, ongeschikt			
Ja	E181276	nee	
Ja	E181270	nee	
Ja	E181278	nee	
Ja	E181260	ja	wolf HW01
Ja	E181261	ja	wolf HW01
Ja	E181262	ja	wolf HW01
Ja	E181259	ja	wolf HW01
Ja	E181266	ja	wolf HW01
Ja	E181268	ja	hond
Ja	E181267	ja	wolf HW01
Ja	E181269	nee	
Ja	E181258	nee	
Ja	E181247	ja	wolf HW01
Ja	E181252	ja	wolf HW01
Ja	E181251	ja	wolf HW01
Ja	E181249	ja	wolf HW01
Ja	E181250	ja	wolf HW01
Nee, reserve			
Ja	E181263	ja	wolf HW01
Ja	E181265	ja	wolf HW01
Ja	E181264	nee	
Ja	E181255	ja	wolf HW01
Ja	E181254	ja	wolf HW01
Ja	E181257	ja	wolf HW01
Ja	E181256	nee	
Ja	E181253	ja	wolf HW01
Nee, reserve			
Nee, reserve			
Nee, reserve			
Nee, reserve			
Ja	E181281	ja	wolf HW01
Ja	E181282	ja	wolf HW01
Ja	E181279	ja	wolf HW01
extra	E181280	ja	hond
Ja	E181283	nee	
Ja	E181284	nee	

Provincie	Case	Batch	LabelNr
Overijssel	Olst	[18049]	WOLF181001
			WOLF181002
			WOLF181003
Friesland	Rinsemageest	[18050]	WOLF180871
			WOLF180872
			WOLF180873
			WOLF180874
			WOLF180875
Friesland	Oldelamer	[18051]	WOLF180816
			WOLF180817
			WOLF180818
			WOLF180820
Overijssel	Liederholthuis / Laag Zuthem	[18053]	WOLF180726
			WOLF180727
			WOLF180728
			WOLF180729
			WOLF180730
Flevoland	Zeewolde	[18054]	WOLF180821
Friesland	Driesum	[18055]	WOLF180862
			WOLF180863
			WOLF180864
			WOLF180865
Gelderland	Ede	[18056]	WOLF150401
			WOLF180935

mtDNA succesvol	Resultaat
nee	x
nee	x
nee	x
JA	wolf HW2
JA	wolf HW2
JA	wolf HW2
JA	wolf HW2
JA	wolf HW2
nee	
JA	wolf HW1
nee	
nee	
JA	wolf HW1
nee	
JA	wolf HW1
JA	wolf HW1
JA	wolf HW1
JA	wolf HW2
JA	wolf HW2
JA	wolf HW2
JA	wolf HW2
JA	hond
JA	hond

Financier	Lokatie	Datum	Batchnr
Gelderland	Kroondomein ()	6 augustus 2018	[18060]
Gelderland	Hoog Buurlo ()	29 augustus 2018	[18062]
Gelderland	Kootwijkerzand ()	2 september 2018	[18065]
Gelderland	Kroondomein ()	3 september 2018	[18065]
		3 september 2018	[18065]
Gelderland	Kroondomein ()	25 september 2018	[18079]
Gelderland	Vierhouten ()	11 oktober 2018	[18082]
Gelderland	Kroondomein ()	11 oktober 2018	[18083]
Gelderland	Vierhouten ()	15 oktober 2018	[18081]
Drenthe	Orvelte	3 oktober 2018	[18072]
Drenthe	Orvelte	4 oktober 2018	[18088]
Drenthe	Dalerpeel	7 oktober 2018	[18071]
Gelderland	Ophemert	10 oktober 2018	[18089]
Overijssel	Den Ham	10 oktober 2018	[18091]
Overijssel	Dedemsvaart	10 oktober 2018	[18094]
Overijssel	Heino	15 oktober 2018	[18084]
Noord-Brabant	Overloon	16 oktober 2018	[18086]
Overijssel	Slagharen	17 oktober 2018	[18090]
Drenthe	Hollandscheveld	17 oktober 2018	[18093]
Overijssel	Den Ham	17 oktober 2018	[18095]
Drenthe	Oosterhesselen	18 oktober 2018	[18092]
Natuurmonumenten	Reegeit Midlaren	23 oktober 2018	[18087]
Noord-Brabant	Hedikshuizen	29 oktober 2018	[18097]
Overijssel	Vriezenveen	4 november 2018	[18096]

Monstertype	Monstercodes	Extractnr	Uitslag mtDNA
keutel	WOLF181346	E181591	wolf HW1
keutel	WOLF181347	E181590	wolf HW1
keutel	WOLF181362	E181592	wolf HW1
onderste keutel	WOLF181360	E181593	wolf HW1
bovenste keutel	WOLF181361	E181594	wolf HW1
keutel	WOLF181389	E181732	geen
keutel	OTTER170342	E181734	wolf HW1
keutel	WOLF181393	E181731	wolf HW1
keutel	WOLF181390	E181733	wolf HW1
swab	WOLF180886 - 87	E181579 - 80	wolf HW1
swabs	WOLF180888 - 89	E181726 - 27	wolf HW1
swab	WOLF180968 - 69	E181585 - 86	wolf HW1
swab	WOLF180764	E181662	?
swabs	WOLF180911 - 15	E181657- 61	wolf HW1
swab	WOLF180876	E181663	geen
swabs	WOLF140501 - 02	E181655 - 56	wolf HW1
swabs + bloedwol	WOLF181394 - 96	E181728 - 30	hond
swabs	WOLF180701 - 03	E181664 - 66	wolf HW1
swabs + bloedwol	WOLF180951 - 53, WOLF181206	E181667 - 70	wolf HW1
swabs	WOLF180972, 73, 75	E181676 - 78	wolf HW1
swabs	WOLF180891 - 95	E181671 - 75	wolf HW1
swabs	WOLF181398	E181721	geen
swabs	WOLF181016, WOLF181020	E181719 - 20	hond
swabs	WOLF140503 - 05	E181723 - 25	hond

Uitslag microsattelieten

wolf, vrouwtje GW998f

wolf, nieuw 1

wolf, nieuw 1

wolf, vrouwtje GW998f

vos

vos

wolf, vrouwtje GW998f

wolf, vrouwtje GW998f

wolf, vrouwtje GW998f

wolf, nieuw 2

wolf, nieuw 2

wolf, nieuw 2

vos

geen

geen

geen

hond

wolf, nieuw 2

wolf, nieuw 2

wolf, nieuw 2

wolf, nieuw 2

vos

hond + vos

hond + vos

DNA case nr	vinddatum	vindlocatie
[18060]	6 augustus 2018	████████ Kroondomein het Loo
[18062]	29 augustus 2018	Hoog Buurlo
[18065]	3 september 2018	████████, Kroondomein
[18065]	3 september 2018	████████, Kroondomein
[18065]	2 september 2018	████████, Kootwijkerzand
[18066]	10 augustus 2018	Ootmarsum
[18066]	10 augustus 2018	Ootmarsum
[18066]	10 augustus 2018	Ootmarsum
[18066]	10 augustus 2018	Ootmarsum
[18067]	29 september 2018	reekalf veluwe
[18067]	29 september 2018	reekalf veluwe
[18071]	7 oktober 2018	Dalerpeel
[18071]	7 oktober 2018	Dalerpeel
[18071]	7 oktober 2018	Dalerpeel
[18071]	7 oktober 2018	Dalerpeel
[18072]	3 oktober 2018	Orvelte
[18072]	3 oktober 2018	Orvelte
[18072]	3 oktober 2018	Orvelte

provincie	type	monsternr	extractnr	uitslag soortsbepaling
Gelderland	keutel	Wolf181346	E181591	wolf HW1
Gelderland	keutel	Wolf181347	E181590	wolf HW1
Gelderland	keutel	Wolf181360	E181593	wolf HW1
Gelderland	keutel	Wolf181361	E181594	wolf HW1
Gelderland	keutel	Wolf181362	E181592	wolf HW1
Overijssel	swab	wolf180851	E181581	hond
Overijssel	swab	wolf180853	E181582	hond
Overijssel	swab	wolf180854	E181584	hond
Overijssel	swab	wolf180855	E181583	hond
Gelderland	swab	wolf151302	E181577	hond
Gelderland	swab	wolf151304	E181576	geen uitslag
Drenthe	swab	wolf180966	E181588	hond
Drenthe	swab	wolf180967	E181587	wolf HW1
Drenthe	swab	wolf180968	E181585	wolf HW1
Drenthe	swab	wolf180969	E181586	wolf HW1
Drenthe	swab	wolf180886	E181580	wolf HW1
Drenthe	swab	wolf180887	E181579	wolf HW1
Drenthe	swab	wolf180890	E181578	wolf HW1

Wolvenmonitoring mei-juli 2018

Individu

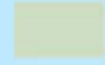
 GW998f (vrouw)

 GW979m (man)

landgebruik

 bos / natuur

 bebouwd gebied

 agrarisch

 water

Tweede wolf gevestigd op de Veluwe

Een tweede wolf heeft zich gevestigd op de Veluwe. Dat blijkt uit het **monitoringsonderzoek van Wageningen Environmental Research in opdracht van BIJ12**. In de periode van 1 februari tot en met 1 mei 2019 waren er in totaal zes wolven in Nederland, waaronder een in Limburg.

Dat blijkt uit DNA-analyse, met name van wolvenkeutels. Die worden verzameld door **vrijwilligers van** het Wolvenmeldpunt. Keutels die mogelijk van een wolf zijn, zijn makkelijk te herkennen. Ze zijn veelal ruim 25 cm lang, 3 cm dik en je ziet veel haar en botresten van wilde dieren erin. DNA-analyse heeft uitgewezen dat het bij driekwart van de gevonden keutels inderdaad om een wolvenkeutel ging. In de andere gevallen waren de keutels afkomstig van een vos of een hond. Voor iedere wolvenkeutel is een eigen DNA-profiel gemaakt, waarmee bepaald is om welk individu het gaat en waar dit individu zich in de afgelopen maanden ophield.

Vestiging op Midden-Veluwe

Door DNA-analyse van meerdere wolvenkeutels hebben onderzoekers vastgesteld dat wolvin GW960f zich eind april, zes maanden na de eerste waarneming, nog steeds op de Midden-Veluwe bevond. Deze periode van een half jaar betekent dat zij de tweede wolf is die zich officieel in Nederland heeft gevestigd, in navolging van wolvin GW998f. In het afgelopen kwartaal is ook een edelhert gevonden dat gedood bleek door wolvin GW960f. Deze prooi, een volwassen hinde, is vele malen zwaarder dan de wolf zelf. "Wolven zijn gespecialiseerd in het jagen op hoefdieren die vele malen zwaarder zijn," aldus onderzoeker [REDACTED]. "Maar vaak doen ze dit in teamverband. Deze wolvin is alleen. Ze lijkt een raster gebruikt te hebben om haar prooi te kunnen overmeesteren."

Mogelijk paarvorming op Noord-Veluwe

De eerste vestiging van de wolf na ruim 150 jaar afwezigheid was in februari al een feit. Deze wolvin GW998f bevindt zich nog altijd op de Noord-Veluwe. Eind januari liet ook de mannelijke wolf GW893m zich voor het eerst waarnemen in hetzelfde gebied. Onderzoek laat zien dat in de periode daarna, het mannetje nog minstens acht keer in het territorium van het vrouwtje is geweest. Dit doet sterk vermoeden dat ze een paar vormen. Formeel is daar pas sprake van als ook het mannetje een half jaar aanwezig is in hetzelfde gebied, maar het is niet uitgesloten dat er inmiddels paring heeft plaatsgevonden. De komende maanden zal moeten blijken of er **pups-welpen** geboren zijn.

Onderzoek naar gedode schapen

DNA afname van gedode schapen, door of in opdracht van BIJ12, gebeurde op meerdere locaties in Overijssel en Drenthe. Onderzoek van Wageningen Environmental Research wijst vervolgens uit of het schaap inderdaad gedood is door een wolf. Dit gebeurt binnen een maand na de DNA-afname. [Een overzicht van deze gevallen en de DNA-uitslagen zijn beschikbaar op de website van BIJ12](#). Per kwartaal wordt vervolgens ook voor deze

11.1

11.1

Met opmerkingen : 11 1

gevallen een genetisch profiel opgesteld voor individuele herkenning. In geen van de monsters is DNA aangetroffen van de drie wolven die leven op de Veluwe.

Kort verblijf in Overijssel

Eind februari zijn in Lemerlerveld in Overijssel dode schapen aangetroffen. DNA-onderzoek heeft uitgewezen dat de schapen gedood zijn door wolvin GW965F uit roedel 'Die Lucie' in Nederasaksen. "Waar deze wolf vandaan komt, weten we door uitwisseling van gegevens via het [CEwolf-consortium](#) met het Duitse onderzoekinstituut Senckenberg" legt genetisch onderzoeker [REDACTED] uit. "Daardoor weten we ook dat deze wolf een maand later alweer is waargenomen bij Westernkappeln in Nordrhein Westfalen. Dit past in het patroon dat we tot nu toe in Nederland zien. Wolven die in landbouwgebied worden gesignaleerd lopen vaak door en gaan binnen korte tijd weer ~~de~~ een grens over, behalve als ze een meer gesloten gebied als de Veluwe bereiken."

Zenderwolf Janka loopt in maart Drenthe binnen

In Duitsland zijn enkele herten en wolven voorzien van een GPS-zender om [het effect van wolven op herten te kunnen onderzoeken](#). Wolven met een zender krijgen een naam en hun DNA wordt afgenomen voor een DNA-paspoort. Eind maart meldde de Technische Universiteit Dresden dat zenderwolf Janka (GW849f) zich in Nederland bevond. Janka, een wolvin uit het Ueckermünde roedel ca 600 km van de grens, is de tweede wolf uit dit onderzoek die in ons land is waargenomen (na wolvin [Naya](#) begin 2018). [REDACTED] "Helaas viel de batterij van de zender van Janka al na twee dagen uit. Haar DNA is nog wel vastgesteld op gedode schapen in Hooghalen, maar sindsdien is ze niet meer waargenomen."

Ook wolf in Limburg

Eind maart werd ook een wolvenkeutel gevonden in de regio Meerssen in Limburg. Vanwege de slechte kwaliteit van het monster, bleek het echter niet mogelijk om te bepalen om welk individu het ging. "De locatie van deze wolf is uniek, aangezien in deze regio nog niet eerder een wolf is waargenomen," zegt [REDACTED]. "Recent is wel activiteit waargenomen in aangrenzende gebieden de Eifel in Duitsland en de Hoge Venen in België".

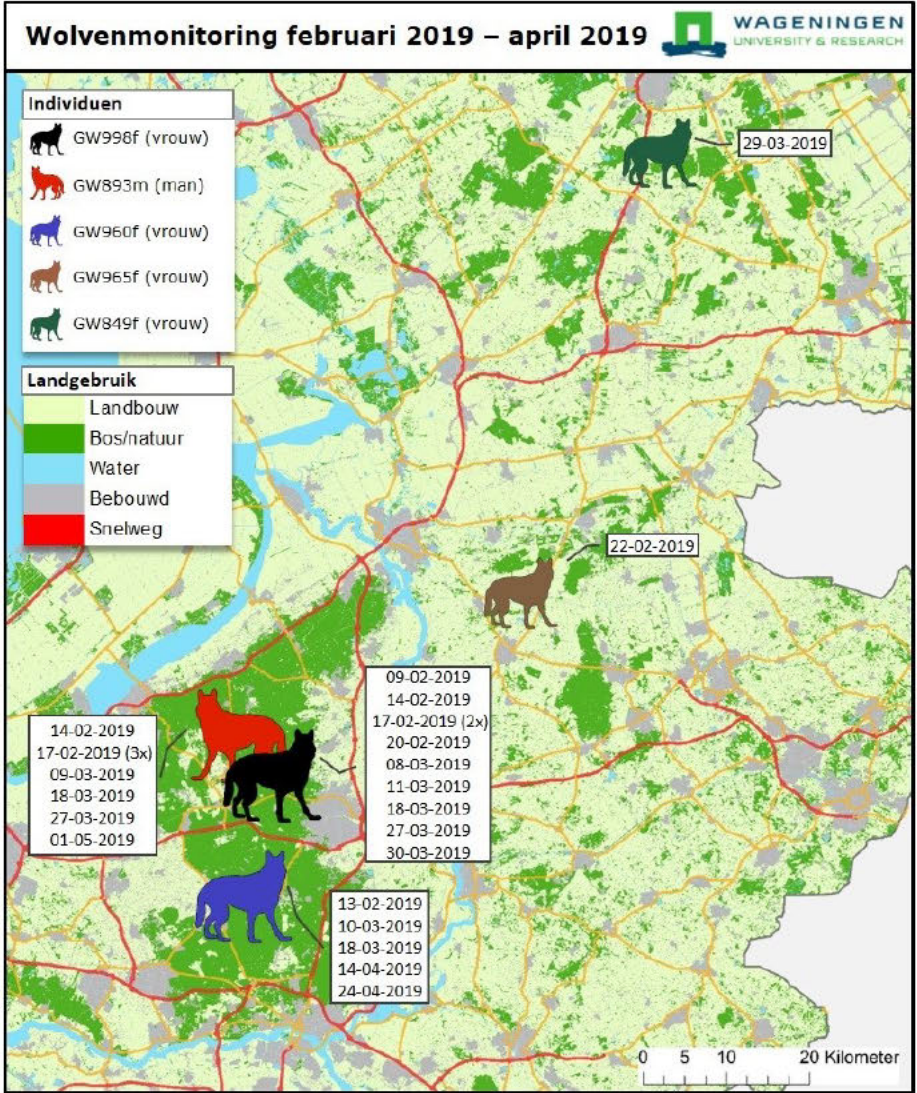
11.1

11.1

11.1

Foto: zenderwolf Janka met een roedelgenoot in het ouderlijk territorium in Ueckermünde (© [redacted], TU Dresden)

Resultaten kwartaalanalyses DNA wolf, augustus 2019

Extractcode	Monstercode	Batch	Type	Vindlocatie
E190448	WOLF190072	[19069]	keutel	Dwingelderveld, Drenthe
E190454	AALU5053NL	[19068]	swab	Midden-Veluwe, ISK
E190455	AALU5055NL	[19068]	swab	Midden-Veluwe, ISK
E190456	AALU5085NL	[19068]	swab	Midden-Veluwe, ISK
E190457	AALU5086NL	[19068]	swab	Midden-Veluwe, ISK
E190458	AALU5088NL	[19068]	swab	Midden-Veluwe, ISK
E190449	WOLF190839	[19075]	keutel	Midden-Veluwe, Hoog Buurlo
E190452	WOLF181472	[19079]	keutel	Noord-Veluwe, Hoog Soeren
E190451	WOLF181457	[19079]	keutel	Noord-Veluwe, Uddel
E190450	WOLF190028	[19076]	keutel	Noord-Veluwe, Uddel

Vinddatum	verzamelaar	soort (mtDNA)	individu (microsatellieten)
28 april 2019		geen	VOS
14 mei 2019	Defensie	geen	geen
14 mei 2019	Defensie	geen	geen
14 mei 2019	Defensie	wolf HW1	GW960f
14 mei 2019	Defensie	wolf HW1	GW960f
14 mei 2019	Defensie	wolf HW1	GW960f
04 juni 2019		wolf HW1	GW960f
12 juni 2019	, Kroondomein	wolf HW1	GW893m
28 juni 2019	, Kroondomein	wolf HW1	geen
03 juli 2019	Kroondomein	wolf HW1	GW998f

Batch	Provincie	Case	Datum	Schaap	monsternummer	type	IsolateID
[19088]	Drenthe	Nieuw Balinge	1-sep-19	1 (oormerk 1153901)	WOLF180959	swab	E190497
				1 (oormerk 1153901)	WOLF180868	swab	E190498
				1 (oormerk 1153901)	WOLF180869	swab	E190499
[19087]	Gelderland	Gortel	19-sep-19	1 (oormerk 73918)	WOLF181641	swab	E190490
				2 (oormerk 80105)	WOLF181642	swab	E190491
				3 (oormerk 73933)	WOLF181645	swab	E190492
				4 (oormerk 85978)	WOLF181637	swab	E190493
				5 (oormerk 67075)	WOLF181636	swab	E190494

mtDNA

wolf HW1 (matige kwaliteit)

wolf HW1

geen resultaat

wolf HW1

wolf HW1

wolf HW1

wolf HW1

geen resultaat

dossiernr:	Datum melding:	Locatie aanval:	Provincie:	Diersoort:	Aantal:
	19-10-2019	Heteren	Gelderland	Scha(a)p(en)	1
	19-9-2019	Emst	Gelderland	Scha(a)p(en)	12
149059	1-4-2019	Elim	Drenthe	Scha(a)p(en)	1
149057	29-3-2019	Hooghalen	Drenthe	Scha(a)p(en)	12
148395	22-2-2019	Lemerveld	Overijssel	Scha(a)p(en)	8
146942	20-2-2019	Holten	Overijssel	Scha(a)p(en)	4
148273	6-1-2019	Heino	Overijssel	Scha(a)p(en)	1
148260	5-1-2019	Damsholte	Overijssel	Scha(a)p(en)	3
148351	5-1-2019	Beerzerveld	Overijssel	Scha(a)p(en)	11
147427	2-12-2018	de Lutte	Overijssel	Scha(a)p(en)	1
145509	18-10-2018	Oosterhesselen	Drenthe	Scha(a)p(en)	6
145507	17-10-2018	Hollandseveld	Drenthe	Scha(a)p(en)	1
145513	17-10-2018	Slagharen	Overijssel	Scha(a)p(en)	1
143740	14-10-2018	Heino	Overijssel	Scha(a)p(en)	1
145506	12-10-2018	Den Ham	Overijssel	Scha(a)p(en)	2
145505	10-10-2018	Den Ham	Overijssel	Scha(a)p(en)	3
145504	7-10-2018	Dalerpeel	Drenthe	Scha(a)p(en)	4
145508	3-10-2018	Orvelte	Drenthe	Scha(a)p(en)	4
145499	10-7-2018	Buren	Gelderland	Scha(a)p(en)	2
144013	5-7-2018	Zeewolde	Flevoland	Scha(a)p(en)	2
144009	22-6-2018	Rinsumageest	Friesland	Scha(a)p(en)	1
142971	20-6-2018	Driesum	Friesland	Scha(a)p(en)	2
142980	20-6-2018	Oldelamer	Friesland	Scha(a)p(en)	2
145502	13-6-2018	Laag-Zuthem	Overijssel	Scha(a)p(en)	31
145500	29-5-2018	Hollandseveld	Drenthe	Scha(a)p(en)	11
145473	25-5-2018	Ekehaar	Drenthe	Scha(a)p(en)	2
142527	18-5-2018	Marum	Groningen	Scha(a)p(en)	2
142976	16-5-2018	Marum	Groningen	Scha(a)p(en)	15
142979	3-5-2018	Langezwaag	Friesland	Scha(a)p(en)	6
142526	2-5-2018	De Knipe	Friesland	Scha(a)p(en)	7
141966	5-4-2018	Ruurlo	Gelderland	Scha(a)p(en)	3
142522	4-4-2018	Boijl	Friesland	Scha(a)p(en)	2
143422	4-4-2018	Markelo	Overijssel	Scha(a)p(en)	3
142524	31-3-2018	Alteveer	Drenthe	Scha(a)p(en)	3
142974	31-3-2018	Zwinderen	Drenthe	Scha(a)p(en)	2
145493	31-3-2018	Zuidwolde	Drenthe	Scha(a)p(en)	2
145497	31-3-2018	NieuwLeusen	Overijssel	Scha(a)p(en)	2
145514	31-3-2018	Sellingen	Drenthe	Scha(a)p(en)	1
142525	30-3-2018	Kerkenveld	Drenthe	Scha(a)p(en)	1
142523	29-3-2018	Staphorst	Overijssel	Scha(a)p(en)	3
142982	29-3-2018	Alteveer	Drenthe	Scha(a)p(en)	2
142521	28-3-2018	Drogteropslagen	Overijssel	Scha(a)p(en)	1
142973	26-3-2018	Zuidwolde	Drenthe	Scha(a)p(en)	3
142168	25-3-2018	Oosterhesselen	Drenthe	Scha(a)p(en)	4
143421	23-3-2018	Rouveen	Overijssel	Scha(a)p(en)	1
143419	22-3-2018	Kampen	Overijssel	Scha(a)p(en)	3
143420	22-3-2018	Kampen	Overijssel	Scha(a)p(en)	2
142972	18-3-2018	Beckum	Overijssel	Scha(a)p(en)	2

142975	18-3-2018	Benneveld	Drenthe	Scha(a)p(en)	6
141510	5-3-2018	Lottum	Limburg	Scha(a)p(en)	4
141512	5-3-2018	Venlo	Limburg	Scha(a)p(en)	9
141514	5-3-2018	Heythuysen	Limburg	Scha(a)p(en)	2
144011	23-2-2018	Bunschoten	Utrecht	Scha(a)p(en)	1
140693	31-12-2017	Helenaveen	Noord Brabant	Scha(a)p(en)	2
141965	26-12-2017	Nieuw Heeten	Overijssel	Scha(a)p(en)	1
142977	25-12-2017	Luttenberg	Overijssel	Scha(a)p(en)	3
141963	24-12-2017	Luttenberg	Overijssel	Scha(a)p(en)	3
141964	23-12-2017	Punthorst	Overijssel	Scha(a)p(en)	1
140694	12-11-2017	Voormshoop	Overijssel	Scha(a)p(en)	4
138333	7-11-2017	Bergentheim	Overijssel	Scha(a)p(en)	1
138332	14-10-2017	Laag Zuthem	Overijssel	Scha(a)p(en)	4
136768	22-9-2017	Finsterwolde	Groningen	Scha(a)p(en)	3
122397	9-3-2015	Holwierde	Groningen	Scha(a)p(en)	3
122399	9-3-2015	Termunten	Groningen	Scha(a)p(en)	1
122396	7-3-2015	Nieuw Amsterdam	Drenthe	Scha(a)p(en)	1
122398	7-3-2015	Westerbork	Drenthe	Scha(a)p(en)	3

x-coördinaat: y-coördinaat: Dna-uitslag: Individuen:

nog niet bekend

10.2d en 10.2g

wolf	nog niet bekend
wolf	onbekend
wolf	GW849f
wolf	GW965f
wolf	onbekend
wolf	GW893m
wolf	GW893m
wolf	onbekend
wolf	GW912f
wolf	GWxxxf
wolf	GWxxxf
wolf	GWxxxf
wolf	GWxxxf
wolf	GWxxxf
wolf	GWxxxf
wolf	GWxxxf
wolf	GWxxxf
wolf	GWxxxf
wolf	GWxxxf
wolf	GW979m
wolf	GW979m
wolf	GW979m
wolf	GW979m
wolf	onbekend
wolf	GW998f
wolf	GW998f
wolf	GW998f
wolf	onbekend
wolf	GW998f
wolf	GW998f
wolf	onbekend
wolf	GW954f
wolf	GW763f
wolf	GW954f
wolf	GW953m
wolf	GW953m
wolf	GW953m
wolf	onbekend
wolf	GW953m
wolf	onbekend
wolf	onbekend
wolf	GW953m
wolf	GW953m
wolf	GW953m
wolf	GW954f
wolf	onbekend
wolf	GW953m
wolf	GW953m
wolf	GW953m

10.2d en 10.2g

wolf	GW954f
wolf	GW913m
wolf	GW913m
wolf	GW913m
wolf	Gw955m
wolf	GW680f
wolf	GW680f
wolf	GW680f
wolf	GW680f
wolf	GW680f
wolf	GW843m
wolf	GW843m
wolf	GW843m
wolf	onbekend
wolf	GW386m
wolf	GW386m
wolf	GW386m
wolf	GW386m

Roedel van Orgine:

gezenderde wolf "Janka", afkomstig uit Ueckermünde roedel (Mecklenburg-Vorpommern)
uit "Die Lucie" roedel in Niedersaksen, op 27 maart 2019 alweer waargenomen bij Westernkappeln in N

Enschede/Rheinmetall (Niedersaksen)

Enschede/Rheinmetall (Niedersaksen)

Walle (Niedersaksen)

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

Babben (Brandenburg)

Babben (Brandenburg)

Babben (Brandenburg)

Babben (Brandenburg)

Babben (Brandenburg)

Schneverdingen (Niedersaksen)

Daubitz (Saksen)

Schneverdingen (Niedersaksen)

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

Schneverdingen (Niedersaksen)

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

onbekend, wel CentraalEuropese (Duitse) populatie

Schneverdingen (Niedersachsen)

Barnstorf (Niedersachsen)

Barnstorf (Niedersachsen)

Barnstorf (Niedersachsen)

Barnstorf (Niedersachsen)

Lübtheen (Mecklenburg-Vorpommern)

Lübtheen (Mecklenburg-Vorpommern)

Lübtheen (Mecklenburg-Vorpommern)

Lübtheen (Mecklenburg-Vorpommern)

Lübtheen (Mecklenburg-Vorpommern)

Babben (Brandenburg)

Babben (Brandenburg)

Babben (Brandenburg)

Münster (Niedersachsen)

Münster (Niedersachsen)

Münster (Niedersachsen)

Münster (Niedersachsen)

batch	locatie	monstercode	type
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe	WOLF150802	swab
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe	WOLF150803	swab
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe	WOLF150804	swab
[18040]	Hollandscheveld, Drenthe	WOLF141203	swab
[18041]	Ekehaar, Drenthe	WOLF180819	swab
[18041]	Ekehaar, Drenthe	WOLF180852	swab
[18041]	Ekehaar, Drenthe	WOLF180882	swab
[18041]	Ekehaar, Drenthe	WOLF181111	bloedwol
[18042]	Dieversluis, Drenthe	Wolf181332	swab
[18046]	via [REDACTED]	WOLF140408	keutel
[18046]	via [REDACTED]	WOLF181280	keutel
[18047]	keutel zandpad Grolloo	"Wolf+bot"	keutel
[18047]	keutel berm Grolloo	"Vos wolf"	keutel
[18048]	Hooghalen, via [REDACTED]	Wolf181330	keutel
[18048]	Hooghalen, via [REDACTED]	Wolf181329	keutel

Financier	Lokatie	Datum	Batchnr	Monstertype
Drenthe	Orvelte	3 oktober 2018	[18072]	swab
Drenthe	Orvelte	4 oktober 2018	[18088]	swabs
Drenthe	Dalerpeel	7 oktober 2018	[18071]	swab
Drenthe	Hollandsch	17 oktober 2018	[18093]	swabs + bloedw
Drenthe	Oosterhess	18 oktober 2018	[18092]	swabs
Natuurmor	Reegeit Mi	23 oktober 2018	[18087]	swabs

mee in analyse	extractnummer	analyse geslaagd	uitslag
Ja	E181260	ja	wolf HW01
Ja	E181261	ja	wolf HW01
Ja	E181262	ja	wolf HW01
Ja	E181259	ja	wolf HW01
Ja	E181266	ja	wolf HW01
Ja	E181268	ja	hond
Ja	E181267	ja	wolf HW01
Ja	E181269	nee	
Ja	E181258	nee	
Ja	E181281	ja	wolf HW01
Ja	E181282	ja	wolf HW01
Ja	E181279	ja	wolf HW01
extra	E181280	ja	hond
Ja	E181283	nee	
Ja	E181284	nee	

Monstercodes	Extractnr	Uitslag mtDNA	Uitslag microsatellieten
WOLF180886 - 87	E181579 - 80	wolf HW1	wolf, nieuw 2
WOLF180888 - 89	E181726 - 27	wolf HW1	wolf, nieuw 2
WOLF180968 - 69	E181585 - 86	wolf HW1	wolf, nieuw 2
WOLF180951 - 53, W	E181667 - 70	wolf HW1	wolf, nieuw 2
WOLF180891 - 95	E181671 - 75	wolf HW1	wolf, nieuw 2
WOLF181398	E181721	geen	vos

- *Gaat de wolf zich uiteindelijk in Drenthe vestigen?*

- *Gaat de wolf zich uiteindelijk in Drenthe vestigen?*
- *+ Ruim binnen bereik aanvoer 'vers bloed'*
- *+ Ruim voldoende wilde prooi (> 10.000 reeën)*
- *+ Relatief dunbevolkt deel van Nederland*
- *+ Theoretisch voldoende ruimte voor meerdere territoria (in Duitsland gemiddeld 300 km²)*
- *- Dicht wegennet (in Duitsland 60% dode wolven door verkeer)*
- *Persoonlijke inschatting: grote kans op vestigingspogingen met groot risico op hoge turn-over door sterfte.*

- *Wat betekent dit voor Drenthe?*
- *- schapen en geitenhouders moeten uiteindelijk hun vee gaan beschermen (technisch goed mogelijk maar kost geld)*
- *+ meer ecologische kwaliteit, natuurlijker reewildbeheer*
- *+ kansen voor recreatiesector (Lausitz, Yellowstone)*
- *Provincie:*
- *Bescherming wolf waarborgen*
- *Landbouwschade (schapen) vergoeden*
- *Communicatie naar burgers, boeren, buitenlui*
- *Samenwerking met overheden in het hele populatie areaal (Polen, Duitsland, Denemarken, België, Luxemburg): decentralisatiediscussie rol rijk-provincies*

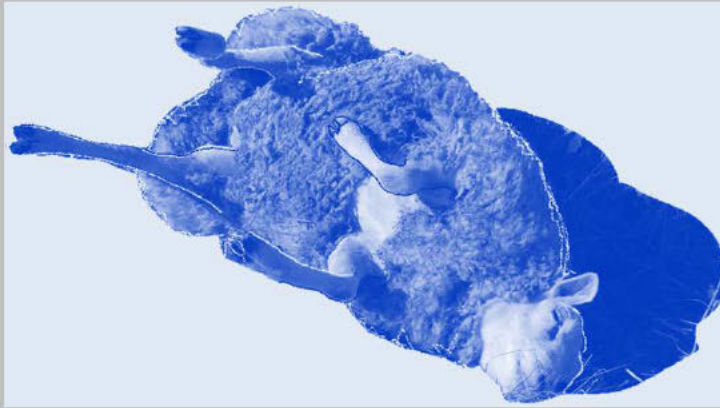
- *Communicatie, kernboodschappen:*
 - *Wolf kent een natuurlijke uitbreiding/herstel (nadrukkelijk geen introductie)*
 - *Wolf is Europees zwaar beschermd en ondanks herstel ook nog steeds een bedreigde soort*
 - *We zullen er mee moeten leren leven, een goede voorbereiding maakt dat gemakkelijker*
 - *Wolf kan bijdragen aan een natuurlijker ecosysteem, ook in Nederland*
 - *Wolf pakt vooral wilde prooi, maar zal onbeschermd schapen niet mijden*
 - *Boeren krijgen dode schapen volledig vergoed, geen eigen risico, geen behandelbedrag*
 - *Wolf ziet mensen niet als prooi*

- *Acties die al zijn ondernomen:*
- *BIJ12/faunafonds consulenten zijn in Duitsland op wolvencursus geweest om sporen van wolven te kunnen herkennen.*
- *BIJ12/faunafondsconsulenten hebben DNA monsterkits 'op zak' en hebben bij Alterra cursus gevolgd om DNA te kunnen bemonsteren*
- *Drenthe: Nulmeting bij schapenhouders van start, cameravallen aangeschaft, pilot kuddewaakhonden*
- *Persoonlijk: contacten/netwerk opgebouwd met een groot aantal personen en organisaties in half Europa*

- *Wat te doen met verdachte gevallen?*

- ***(DNA) sporen beschermen, dus:***
 - *niets aanraken of verplaatsen*
 - *geen (eigen) honden in de buurt laten komen*
 - *foto's maken voor 1^e screening door wolvenmeldpunt (in oprichting) en/of faunafonds*
 - *zo snel mogelijk melding doorgeven*

afsluiting

provincie Drenthe

10.2e

Date : 29-11-2019 12:10:46

From: [redacted]@wur.nl
To: "[redacted]@bij12.nl, [redacted]@zoogdierverseniging.nl", [redacted]@zoogdierverseniging.nl, [redacted]@wur.nl, [redacted]@zoogdierverseniging.nl", [redacted]@wur.nl, [redacted]@ gelderland.nl", [redacted]@ gelderland.nl, [redacted]@prvlimburg.nl", [redacted]@prvlimburg.nl, [redacted]@ groningen.nl, [redacted]@ groningen.nl, [redacted]@ brabant.nl", [redacted]@ brabant.nl, [redacted]@ overijssel.nl", [redacted]@ overijssel.nl, [redacted]@ bij12.nl, [redacted]@ bij12.nl
Cc: "[redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl

Subject : wolven kwartaaloverleg maandag 2 dec. 14.30 u - 1e opzet DNA resultaten

Attachment : kwartaalbericht dec19 WENR.DOCX;image001.png;

Dag allen, Op verzoek van [redacted] hierbij een eerste ruwe opzet voor een door BIJ12 uit te doen kwartaalsbericht, vanuit genetische invalshoek. Maandag word dit besproken en aangevuld met andere info dan genetische & hoe en wanneer uit te doen. Zie mn achtergrond schapenaanvallen Veluwe: wel of niet opnemen & hoe? Ik heb een voorzet gedaan. Tevens: moet in elk bericht een link (kader/uitleg) naar CEwolf, ZV, WIN, BIJ12, WEnR etc?

11.1

Fijn weekend & mgl tot maandagmiddag!

Regards, [redacted]
Wageningen Environmental Research (WENR)
Animal Ecology Team
P.O. Box 47, NL-6700 AA Wageningen
The Netherlands
Phone: +31-317 [redacted]
Mobile: 0031 (0)6 [redacted]
E-Mail: [redacted]@wur.nl

From: [redacted]@bij12.nl>
Sent: donderdag 28 november 2019 18:55
To: [redacted]@zoogdierverseniging.nl; [redacted]@zoogdierverseniging.nl; [redacted]@wur.nl>; [redacted]@wur.nl>; [redacted]@ gelderland.nl; [redacted]@prvlimburg.nl; [redacted]@ groningen.nl; [redacted]@ brabant.nl; [redacted]@ overijssel.nl; [redacted]@ bij12.nl>; [redacted]@ bij12.nl>
Cc: [redacted]@bij12.nl>; [redacted]@bij12.nl>
Subject: RE: Uitnodiging en stukken wolven kwartaaloverleg maandag 2 dec. 14.30 u

Beste allen, 'En dan constateer je dat ik het verslag van het laatste overleg vergeten ben... in de haast om door te gaan naar een middagbijeenkomst vergeten, excuus, nu weer achter de PC en stuur jullie bijgaand het verslag. Dit met dank aan [redacted] ! Tot maandag! (voor zover jullie aanwezig kunnen zijn). Met vriendelijke groeten, [redacted]

Van: [redacted]@bij12.nl> [redacted] !
Verzonden: donderdag 28 november 2019 12:18
Aan: [redacted]@zoogdierverseniging.nl; [redacted]@zoogdierverseniging.nl; [redacted]@wur.nl; [redacted]@wur.nl; [redacted]@ gelderland.nl; [redacted]@prvlimburg.nl; [redacted]@ groningen.nl; [redacted]@ brabant.nl; [redacted]@ overijssel.nl; [redacted]@ bij12.nl>; [redacted]@ bij12.nl>; [redacted]@ bij12.nl>
< [redacted]@ bij12.nl>
CC: [redacted]@bij12.nl>; [redacted]@bij12.nl>
Onderwerp: Uitnodiging en stukken wolven kwartaaloverleg maandag 2 dec. 14.30 u

Beste allen,

A.s. maandag is er zoals bekend wolven kwartaal overleg. Bijgaand de agenda.

Bijgaand tevens de DNA uitslagen.

NB: Ik merk op dat ik bij deze ook de betrokken provincies (Gelderland, Overijssel en Groningen) over de uitslagen informeer. Bij12 doet haar best de betrokken boeren vandaag of morgen van de soort uitslag op de hoogte te stellen.

De DNA uitslagen zijn voorzien van de volgende toelichting:
Zie hierbij de spreadsheet met de resultaten.

- Alle gevestigde wolven nog aanwezig / vastgesteld. Midden Veluwe slechts 1 monster van (en schapen).
- 1 pup vastgesteld obv keutel, 1^e voor NL! heeft al een GW nummer (CEwolf database).
- Schapen Gortel: in opdracht van [redacted] zijn van 5 schapen een monster onderzocht. Daarvan was [wolf] al vastgesteld. 3 daarvan gaven nu ook wijfje Noord als dader. Er zijn van nog 6 andere schapen DNA monsters genomen. Die zouden tzt onderzocht kunnen worden of ze

a een hande de of dat er meerdere wo ven betrokken waren, oa we pen.

- Schapen Asse : w jfje m dden. 1^e x dat we gw960f op vee vastste en!!! Ondu de jk of de schapen waren u tgebroken en dat ze vervo gens toes oeg, of dat ze er u tgejaagd z jn. Terr tor um grensgeva , zeer d cht tegen reg o Ve uwe Noord aan!

Schadegeva en bu ten Ve uwe:
3x vos, 1x wo f, 1x hond.

He aas was van het eze tje het DNA van dermate s echte kwa te t dat we daar n ets van kunnen zeggen. Enke e a e en konden we ondersche den; u tgerekend d egene d e voor hond en wo f geen ondersche d maken. Ons oordee : op bas s van DNA geen nd cat e te verkr jgen (wo f dus ook n et u t te s u ten). [obv foto's eek me wo f zeer onwaarsch jn jk, maar heb dat n et meer scherp).

Ik werk de coördinaten er nog bij uit om een figuurtje te kunnen maken. En dan nog een stukje uitschrijving van bovenstaande. Red dat niet meer voor het weekend. & denk dat we maandag bes uiten tot gezamen ijk bericht.

Ook het on angs gereed gekomen mon tor ngp an Wo f heb k ter kenn sname a s b j age toegevoegd.

Met vr ende jke groeten,

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

Maatschappe jke Adv esraad Faunaschade

Le dseveer 2, 3511 SB Utrecht www.bj12.n

T +31 (0)85 486 22 22 F +31 (0)85 486 22 33

M +31 (0) 6 [Redacted] E [Redacted] [@bj12.n](mailto:[Redacted]@bj12.n)

Werkt voor provincies

Concept kwartaalbericht – BIJ12

2 december 2019

Eerste DNA profiel voor in Nederland geboren wolf.

In het afgelopen kwartaal zijn ten minste 4 wolven vastgesteld. Het paar op de Noord-Veluwe en een van hun jongen, de wolvin van de midden-Veluwe en een niet nader geïdentificeerde wolf in Drenthe.

Dat blijkt uit DNA-analyse van met name wolvenkeutels op de Veluwe en swabs (wattenstaafmonsters) van gebeten schapen in het afgelopen kwartaal (augustus-oktober), uitgevoerd door Wageningen Environmental Research. De keutels worden verzameld door vrijwilligers van het Wolvenmeldpunt. De swabs worden van schapen genomen via BIJ12. Van iedere monster is geprobeerd een eigen DNA-profiel te maken, waarmee bepaald is om welk individu het gaat en waar dit individu zich in de afgelopen maanden ophield.

Roedel Noord-Veluwe

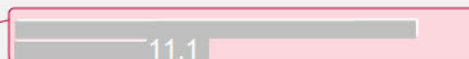
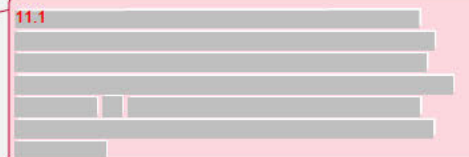
Alle monsters van dit roedel zijn verzameld binnen het bekende en aangewezen leefgebied of territorium. In het afgelopen kwartaal is de man, GW893m, van het roedel op basis van vijf keutels herhaaldelijk vastgesteld. De vrouw, GW998f, van het roedel is ook op basis van vijf keutels vastgesteld. Op 19 september zijn schapen aangevallen te Emst, waarbij er enkele zijn gedood. Daarvan was al vastgesteld dat wolf de dader was. Nu is op basis van 3 monsters vastgesteld dat het om de vrouw van het roedel ging.

Deze schapen stonden op een wilde midden in de natuur en in het territorium van het roedel. De afrastering was geschikt om de schapen binnen te houden, maar ongeschikt om wolven buiten te houden. We weten vanuit Duitse ervaring dat wolven, in de periode dat de voedselbehoefte voor een roedel met grote jongen het grootst is, soms voor makkelijk voedsel kunnen gaan en dan schapen doden die niet goed beschermd zijn. Dit terwijl de aanwezige wolven op de Veluwe in het voorgaande jaar geen enkele schaaap hebben gedood.

In het territorium van het roedel werd nog een andere keutel gevonden. Deze bleek een uniek dna profiel te hebben wat via ouderschapsanalyse tot de bekende ouders van het roedel te herleiden was. Het betreft een mannelijke wolf, de eerste genetisch vastgestelde geboren wolf in Nederland. Het dier heeft vanuit het internationale CE wolf consortium het nummer GW1428m gekregen waardoor het in de toekomst te volgen is mocht er een dna monster worden verkregen.

Solitaire wolvin Midden-Veluwe

Van deze wolvin GW960f is in haar territorium slechts 1 keutel gevonden, eind oktober. Op 31 oktober zijn er op de midden-Veluwe schapen aangevallen in de regio Assel. Van drie schapen is dna afgenomen. Van 2 schapen kon worden vastgesteld dat wolvin GW960f de dader was. De dna kwaliteit van het andere monster was onvoldoende goed. Deze schapen stonden op de hei tegen de bosrand in een nachtkraal van flexnet onder stroom. Ze bleken 's ochtends uitgebroken te zijn en over de heide te zwerven. Op

enkele honderden meters van de nachtkraal werden 2 dode schapen gevonden, ver van elkaar. Nog 2 ander schapen bleken zodanig verwond dat die zijn afgemaakt. Onduidelijk is of de wolf de schapen uit de nachtkraal heeft gejaagd, of dat de schapen zelf daaruit waren ontsnapt. Wel weten we dat GW960f, op basis van dna, nog nooit eerder schapen heeft aangevallen.

Nieuw Balinge, Drenthe

Eind september werden twee dode schapen aangetroffen. Afgenomen dna is onderzocht waaruit bleek dat het om een wolf ging. Helaas was de dna kwaliteit onvoldoende goed om ook het individu en geslacht te kunnen achterhalen.

X: nog melden van andere gevallen, veelal vos/hond? Ezeltje? Voorheen was de lijn mn geïdentificeerde wolven, dus nieuw balinge bijv. al niet. Zie dna excel sheet.

Data/input Wolvenmeldpunt xxx

Kaartje: hoe zien we dat voor ons?

BU
12

Werkt voor provincies